

RELIGION OG LIVSSYN

TIDSSKRIFT FOR RELIGIONSLÆRERFORENINGEN I NORGE

FORKYNNELSE

ÅRGANG 25 2013 NR 3

Religion og livssyn
Organ for Religionslærerforeningen i Norge
www.religion.no
Årgang 25 – Nr. 3 – 2013

Redaksjonskomiteen:
Ole Andreas Kvamme (ansv.)
Kjell Arne Kallevik

Forsidebilde:
Undersiden av himlingen over prekestolen i Stavanger domkirke.
Fotograf Inge Bruland.

Formgiving:
Møklegaard Print Shop AS, Fredrikstad

Layout:
Fiksferdigfoto

Trykk:
Møklegaard Print Shop AS, Fredrikstad

Opplag dette nummer: 800

Redaksjonens adresse:
Religionslærerforeningen
v/Kari Repstad
Knarrevikveien 6, 4638 Kristiansand S

E-post:
religionoglivssyn@gmail.com

ISSN 0802-8214

Medlemskap kan tegnes ved å betale kontingent:
Kr 300,- for enkeltmedlemmer
Kr 300,- for skoler og andre institusjoner
Postgiro: 7877 08 63243

Innhold

LEDER

Prekestol og forkynnelse..... s. 3

FORENINGSNYTT

Rita Knutsen Ims, Siw Fjelstad, Jonas Meyer:
Studietur til Tyrkia, høsten 2013 s. 6

TEMA: Forkynnelse

Bengt Andreassen og Geir Afdal: Om formålsbeskrivelsen i RLE s. 11
Ragnhild Bugge: Gravferd for ikke-troende s. 17
Jan Opsal: «Vi er i Norge nå» s. 22
Basim Ghozlan: Fredagsprekenen i islam..... s. 24
Lynn C. Feinberg: Om prekenen i jødedommen s. 28
Joav Melchior: Preken på Jom Kippur..... s. 34
Robert Kvalvaag: «Skal vi kalle det en slange?»
Bob Dylan som poet og predikant s. 37
Synnøve Sakura Heggem: Fager kveldsol smiler... Smiler sola? s. 43
Elisabeth Thorsen: Prekenen i den kristne gudstjenesten:
Stundom bøte, ofte hele, alltid trøste s. 49
Geir Winje: Når kunst forkynner s. 55
Kåre A. Lie: Trekk fra Buddhas undervisning..... s. 61
Anne Kalvig: Nyåndeleg forkynning? s. 67

AKTUELL NYHETSSAK

KRLE-debatten s. 73

MIDTSIDENE

Siv Hennum Mohseni og Petter Togstad Stige: Pilegrimsreiser

HVA STÅR DERE FOR?

Patrik Swanstrøm og Tor Aleksandersen: Holistisk Forbund..... s. 76

FRA FORSKNINGSFRONTEN

Dag Norheim: Kilder til moralsk ansvar s. 77

HELLIG MISUNNELSE

Lars Gunnar Lingås: Nåde og barmhjertighet..... s. 79

I DØDVINKELN

Knut Aukland: Jainismen: Noen introduserende glimt s. 80
Jainismen – utdrag fra Uttarādhyayana sūtra s. 82

ET EUROPA I ENDRING

Gunnar J. Gunnarsson: Religionsunderv. på Island i en förändrad situation ... s. 83

FRA ARKIVET

Om Kierkegaard og om jødisk identitet..... s. 85

BOKANMELDELSER

Geir Winje: Jainismen: En innføring s. 86
Knut Aukland: Jainismens hellige skrifter: En reise fra helvete til nirvana s. 88
Ole Andreas Kvamme: Sanselig religion s. 90

FORENINGSNYTT

Kunngjøring om landsmøte 4. april 2014..... s. 92
Konferanse om demokrati, religion og menneskerettigheter juni 2014..... s. 92

Prekestol og forkynnelse

Forsiden av årets siste nummer av Religion og livssyn viser et utsnitt av prekestolen i Stavanger domkirke, et hovedverk i norsk barokk Kunst fra 1600-tallet utført av den skotske treskjærerens Anders Smith. Fotografen Inge Bruland har gått opp på prekestolen, flyttet perspektivet rett opp og tatt bilde av undersiden av himlingen. Langs kanten av den åttekantede hatten bugner det av drueklaser i gull og rødt. Åtte engler er plassert vekselvis innenfor og utenfor et blått kors bygd opp av trapeser, og i sentrum henger Den Hellige Ånd ned over presten i form av en gulldue med utslåtte vinger.

Prekestolen i Stavanger domkirke er berømt for sin detaljerte framstilling av den kristne frelseshistorien med motiver fra skapelse til endetid. Stolens pomp og prakt understreker forkynnelsens opphøyde stilling i den lutherske gudstjenesten. Presten står fram midt i den kristne frelseshistorien og lar frelsesbudskapet lyde.

I Nord-Europa er det den lutherske prekenen som i stor grad har fått bestemme betydningen av begrepet forkynnelse. Men prekestolen i Stavanger domkirke viser at dette faktisk er en ganske smal forståelse. Prekestolen er i seg selv et kunstuttrykk som appellerer både til syn og berøring. I et videre perspektiv uttrykker den også hvordan religion, kultur og materielle forhold virker sammen på komplekse måter. Det er denne kompleksiteten som nok gjør at den over en tiltrekningskraft på en forfatter som Kjartan Fløgstad. I romanen *Kron og mynt* fra 1998 bruker Fløgstad prekestolen i Stavanger domkirke til å undersøke hva mennesket er. På prekestolen blir Gudsordet vulgarisert, her står det moderne mennesket fram, her blir det samme mennesket undergravet av de barokke maskenes spill og i bunn står Samson. I Fløgstads fortolkningsspill blir hele det fantastiske treskjærerarbeidet forstått som kjempens orgasme. Romanen er både humanistisk og antihumanistisk på en gang, en dobbelthet som kanskje også kan beskrive forfatterens litterære omgang med religion.

Innholdet i dette nummeret

Hovedtemaet for Religion og livssyn 3/2013 er forkynnelse. I dette nummeret skriver Elisabeth Thorsen om den lutherske prekenen. Den står i en tradisjon som omfatter andre kirkesamfunn og med røtter og paralleller i andre religioner og livssyn. Lynn C. Feinberg og Joav Melchior presenterer prekenen i jødisk tradisjon og Basim Ghozlan i islam. I begge religionene har prekenen et materielt uttrykk i det hellige rommet. Jan Opsal viser gjennom tekst og bilde hvordan minbaren, prekestolen, i Stavanger moské er et uttrykk for situasjonen til en ung, sammensatt menighet.

Robert Kvalvaag ser nærmere på Bob Dylan som poet og predikant som trekker vekslene på både jødisk og kristen tradisjon. Kåre A. Lie presenterer sentrale sider ved Bud-dhas undervisning. Ragnhild Bugge går nærmere inn på gravferdstalen i Human-Etisk Forbund, mens Anne Kalvig tar for seg forkynnelse i nyåndelig litteratur.

Pål Repstad skriver i boka «Sanselig religion», anmeldt i dette nummeret, at i dag er «prosesjonene blitt lengre og prekenene kortere» (s. 10). Denne vendingen mot det estetiske gjør det lettere å se at forkynnelse skjer gjennom andre sanser enn hørselen. Geir Winje viser hvordan kunst som forkynner kan trekkes inn i undervisningen. Eksempelene henter han fra islam. Synnøve Sakura Heggem reflekterer over salmen som forkynnelse og kommer her også inn på den kristne kulturarven. Forkynnelse som grensebegrep i skolens undervisning er omtalt i RLE-planens formålsbeskrivelse. Den kommenteres av Geir Afdal og Bengt-Ove Andreassen.

I de faste spaltene presenteres Holistisk Forbund av Patrik Swanstrøm og Tor Aleksandersen, Gunnar Gunnarsson gir en oppdatering av religionsundervisningen på Island, Dag Norheim oppsummerer sin avhandling om moralsk ansvar. Lars Gunnar Lingås skriver om nåde og barmhjertighet i spalten *Hellig misunnelse*. Fra arkivet henter vi på tampen av Kierkegaard-året fram Marius Timmann Mjaalands artikkel om kjærlighetsbegrepet til den danske filosofen og Berthold Grünfeldts refleksjoner over sin jødiske identitet. Undervisningsopplegg om pilegrimsreiser på midtsidene er utformet av Siv Hennum Mohseni og Petter Togstad Stige.

En viktig begivenhet i 2013 var at jainismen for første gang ble presentert i sin bredde på norsk. Forfatteren var Knut A. Jacobsen. Utgivelsen fulgte opp jainismebind i Verdens Hellige Skrifter fra 2011. Bøkene anmeldes her, og Knut Aukland presenterer jainismen i spalten *I dødvinkelen*, sammen med et lite tekstutvalg.

I høst har Religionslærerforeningen arrangert både studietur til Tyrkia og filmseminar i Oslo. Rapport fra studieturen trykkes nå, mens filmseminaret blir omtalt i neste nummer. Se Foreningsnytt på baksiden for nye arrangementer i 2014.

Kort tid før 2/2013 gikk i trykken kom endringer i RLE-faget inn i samarbeidsavtalen mellom de fire borgerlige partiene. Den politiske hestehandelen kritiserte vi på lederplass, men hevdet at kompetansemålene i faget ble utformet etter at prosentregelen ble opphevet. Dette medfører ikke riktighet. Selv om kjernen i kritikken står fast, har redaksjonen gått i seg selv og følger opp med KRLE-debatten som aktuell nyhetssak i dette nummeret.

oak

FORENINGSNYTT

Studietur til Tyrkia, høsten 2013

Tyrkia kan by på historiske minnesmerker, arkeologiske utgravninger og museer som dekker over 10 000 års historie, kulturhistorie og religionshistorie. Dagens Tyrkia er et flerreligiøst samfunn med politiske utfordringer. Dette gir mange innfallsvinkler til religionsfaget. Religionslærerforeningens tur til Tyrkia, 28. september – 11. oktober, fanget opp mange av kompetansemålene for religion og filosofi, innenfor filosofihistorie, religionshistorie, kristendom, jødedom og islam. Vi var 20 deltakere, samt faglig ansvarlig og dyktige professor Rannfrid Thelle, og fra Tutku Tours, den erfarne guiden Macit Saszade. Mot reisens slutt, i Istanbul, fikk en av deltakerne, Liv Førli, hjerteinfarkt og døde 69 år gammel. Dette gikk inn på oss alle, men vi trøster oss med at hennes siste dager ble opplevelsesrike og gode dager.

Vi vil i denne reiserapporten forsøke å oppsummere noen av turens høydepunkter, som vi håper kan ha interesse for tidsskriftets lesere.

Tyrkisk lærer møter norske lærere i Harran. Fotograf: Siw Fjelstad.

Sørøst-Tyrkia; kurdernes Tyrkia, i Abrahams fotspor, i verdens eldste kristne kloster og verdens eldste tempel.

Diyarbakir ligger nord i området mellom elvene Eufrat og Tigris, i det gamle Mesopotamia. Byen regnes i dag som de tyrkiske kurdernes hovedstad. Her så vi deler av den over 6 km lange bymuren i basalt fra 300-tallet, før vi trakk inn i trange gater fram til den syrisk-ortodokse kirken Maryemena Kilisesi. Etter søndagsgudstjeneste fikk vi samtale og omvisning med presten Yusuf. I kirken finnes mange skatter fra tidlig kristen tid. I byen finnes også Ulu Cami (Den store moskeen), en av Tyrkias eldste i Selcuk-stil fra 1000-tallet, bygget over en tidligere kristen basilika. I dag huser moskeen de to sunnimuslimske skolene som er mest vanlig i Tyrkia; Hanafi og Shafi'i.

200 km sørøst fra Diyarbakir, opp i fjellene, 30 km fra den syriske grensen, ligger klosteret Mar Gabriel fra år 397. Vi overvar en gudstjeneste hvor unge menn og gutter messet vakert og flerstemt på arameisk, og vi hadde møte med Metropolitten, som ikke var optimistisk på vegne av de kristne minoritetene i området. Dagen etter ble vi mer optimistiske på Metropolitens vegne, da guiden Macit kunne fortelle at statsminister Recep Tayyip Erdogan samme morgen hadde annonsert en «demokratisk pakke» som bl.a. ville gi kristne minoriteter mulighet til å fortsette å undervise og beholde eiendom.

1083 meter over havet ligger byen Mardin, med utsikt over slettene som strekker seg inn i Syria. Halvferdige høyhus vitner om en optimisme som kan ha forsvunnet med både finanskriser og krigen i nabolandet. Gamlebyen og Ulu Cami, bygget av

Metropolit Gregorius i Mar Gabriel sammen med reiseleder Rannfrid Thelle. Fotograf: Siw Fjelstad.

Artukid-tyrkerne i det 12. århundret, vitner om flere perioder med optimisme. Like utenfor Mardin hadde vi omvisning i klosteret Deyrulsafra fra 400-tallet. Da vi krøp ned i kjelleren, sto vi i et soltempel, datert 3 000 fvt.

På veien til Sanliurfa, 200 km vest for Mardin, kjørte vi forbi Kizilitepe, på sletten inntil den syriske grensen. Her sto store byggeprosjekter på vent. De enorme bomulls-markene var rammen for reisen videre.

Sanliurfa er blant muslimer kjent som Abrahams fødested, der den nyfødte mirakuløst reddes av Gud, ved hjelp av fisker. Kong Nimrod forsøkte å ta livet av barnet etter tegn om at Abraham skulle bli en stor mann. I et vakkert parkanlegg fant vi karpedammer, der vi sammen med muslimske pilgrim�er matet de hellige fiskene. Vi besøkte moskeen Ayubidmoskeen fra 1211 og selve grotten der Abraham ifølge tradisjonen ble født.

I fjellene nord for Sanliurfa ligger utgravninger av bosettingen Göbekli Tepe med det som ifølge guiden betegnes som verdens eldste tempel, fra yngre steinalder, datert 9500 fvt. Utgravningene viser store steiner og søyler med innrissinger av bl.a. dyr. Vårt besøk i Sørøst-Tyrkia ble avsluttet i Harran, der Abrahams far ifølge 1. Mosebok slo seg ned og døde. På den tiden et yrende handelssentrum, i dag et tilsynelatende forlatt sted, med krigen som herjer bare noen kilometer unna. Her vandret vi i ruiner av en moské fra Abbasidetiden, besøkte et tradisjonelt bikubehus av soltørket leire, hvor vi drakk te med bl.a. en syrisk flykning og en ung tyrkisk kvinnelig lærer som var

Pilegrimene ved karpedammen i Sanliurfa mater de hellige fiskene. Fotograf: Siw Fjelstad.

utsendt til Harran for fire pliktår. På vei ut av byen stoppet vi opp ved det som skal være Jakobs brønn, der Jakob så Rakel for første gang (1. Mosebok, 29).

Ankara, Atatürks Tyrkia og møte med det tyrkiske skolesystem

Ankara, opprinnelig en liten provinsby med ca. 35 000 innbyggere, ble etablert som hovedstad i 1923 av Mustafa Kemal, kjent som Atatürk. I dag bor det rundt 4 millioner i byen. I Ankara besøkte vi det imponerende Museet for anatolske sivilisasjoner. Deretter fikk vi se mausoleet til Atatürk. Da vi kom dit, ble vi vitne til hvordan små barn blir sosialisert inn i Atatürkkulten. Barneskoleelevene samlet seg på trappa utenfor mausoleet, viftet med flagg og ble foreviget. Guiden vår, som var vilt begeistret for skuet, tok bilder av barna som han postet på facebook til overveldende positiv respons fra sine facevenner. Erdogankritikerne ser Atatürks sekulære Tyrkia som en viktig motpol til det de oppfatter som en islamisering av samfunnet, og blir derfor glade når de ser at barna får «tyrkernes far» inn med morsmelka. Utenlandske statsoverhoder som kommer på statsbesøk til Tyrkia, begynner sitt opphold med å vise respekt for Atatürk ved å legge krans på hans grav.

Etter besøkene i fortida dro vi til dagens Tyrkia og møtte ansatte ved Utdanningsdirektoratet. Her fikk vi vite at skoleelever blir undervist i et fag som minner om vårt (K?)RLE og religion og etikk. Som hos oss ble faget sett på som et dannelses- og kunnskapsfag, hvis hensikt er å opplyse de unge og danne dem til å bli gagns mennesker. Videre kunne de fortelle at religiøse skoler (les: muslimske skoler) kalt Imam Hatip, blomstrer med den nåværende regjeringen. Disse skolene er et alternativ til offentlige skoler og sørger for en adekvat religiøs utdanning for framtidens imamer. De gir imidlertid også et vanlig skoletilbud innenfor både yrkesfaglig og studiespesialiserende program. Direktøren for direktoratet var svært opptatt av å ha overoppsyn med disse skolene for å sørge for at de underviste i «korrekt» islam, jf. lovreguleringen (artikkel 4, 24, 12 og 32). Han mener at disse skolene hindrer radikaliserings av ungdommene. I dag er det over 2 000 slike skoler i landet, de første 29 skolene ble opprettet i 1923-24.

Mikael Joakim fra den norske ambassaden var med oss til Utdanningsdirektoratet. Han ble med videre til hotellet og fortalte oss mer om den politiske situasjonen. Det var viktig for han å få fram at selv om Tyrkia har flest fengslede journalister i verden, så er likevel landet i prosess mot mer demokrati og mer åpenhet, det går langsomt, men det går framover.

Det greske og romerske Tyrkia, tidlig kristendom og jødedom

Å vandre i marmorgatene i Efesos, er en opplevelse i seg selv. Ettersom byen var godt besøkt av turister, fikk vi en viss følelse av hvordan det kan ha vært å spasere i de samme gatene for 2 000 år siden da byen yret av folkeliv. Fra det storslåtte biblioteket, med en to-etasjes inngang, gikk visstnok en underjordisk gang over til «forlystelsens hus» på andre siden av gaten. Kjent er også en inskripsjon i marmoren ved inngangen til byen, en annonse som viser retningen til bordellet.

I Johanneskirken besøkte vi apostelen Johannes grav, et hellig sted, særlig for russisk-ortodokse kristne. Vi så flere typiske russiske «baboskaer» som utførte en

tilsynelatende vanlig skikk, når de i stillhet berørte søylene ved graven og la de nylig innkjøpte ikonene på toppen av gravsteinen.

Under denne delen av turen besøkte vi en rekke oldtidsbyer, som sikkert vil være kjente for flere av tidsskriftets lesere; ruinene av Smyrna, Sardis, Pergamon, Assos og Troja, og det var nå enkelte deltakere ble rammet av såkalt "tempeltretthet", ettersom byene fortonet seg ganske like for det utrente øyet. Verdt å nevne spesielt er synagogen i Sardis med et stort alter, utsmykket med to store ørner og typisk Artemisegg-dekor, og den vakre kyst- og strandlinjen til det moderne Izmir (tidligere Smyrna). Her ble vi invitert med på italiensk restaurant av Tutku Tours, en hyggelig variasjon til den ellers utsøkte tyrkiske maten.

Gallipoli, historiens og nåtidens Istanbul, møte med opposisjonelle fra Taksim-plassen

På vei til Istanbul besøkte vi Gallipoli med krigsmonumenter fra 1. verdenskrig. Her så vi skyttergravene der Atatürk skal ha blitt såret og i nasjonsbyggingen fått status som krigshelt. I Istanbul oppsøkte vi viktige moskeer, kirker og museer. Det fantastiske arkeologiske museet oppsummerte mye av det vi hadde sett under reisen. Besøket i det gresk-ortodokse patriarkatet ble svært spesielt siden den økumeniske patriarken av Konstantinopel, Hans allhellighet Bartholomeus, kom på visitt.

Møtet med Beste, representant for Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (Grønt venstreparti for framtiden), i partiets egen «økologiske kafé», får avrunde vår reiserapport. Som representant for dem som demonstrerte på og ved Taksim-plassen i sommer, gav hun oss et innblikk i problemene de står overfor i det moderne Tyrkia. Vi fikk kjennskap til myndighetenes «reformer» som blant annet førte likestillingen mellom kvinner og menn tilbake minst 25 år. Hun hadde liten tro på Erdogans «demokratiske pakke», som vi hadde blitt kjent med underveis i Sørøst-Tyrkia, og som hadde gitt oss håp på minoritetenes vegne. Men hennes entusiasme og engasjement gav oss allikevel håp for Tyrkias framtid, og vi vil følge nøye med på utviklingen i det pluralistiske og kulturelt rike Tyrkia.

Jonas Meyer

- Majorstuen skole
- E-post: hansenmeyer@hotmail.com

Rita Knutsen Ims

- Kristelig Gymnasium
- E-post: rims@kg.vgs.no

Siw Fjelstad

- Frogn Videregående skole
- E-post: siw.fjelstad@frogn.vgs.no

Om formålsbeskrivelsen i RLE

Ordet forkynnelse har flere betydninger. Juridisk er forkynnelse den kunngjøring som gis til partene om saksgangen i en rettssak. Innenfor luthersk kristendom har forkynnelse blitt forstått som en formidling av evangeliet, det sentrale budskapet i religionen, først og fremst knyttet til den muntlige prekenen under høgmessen på søndag. Tilsvarende talehandlinger finnes i andre kirkesamfunn og i flere religioner, noe dette nummeret av Religion og livssyn gir eksempler på. I en videre forstand skjer en formidling av verdier og budskap i alle religioner, livssyn, ideologier og verdisystemer. Da kan alt fra visuelle uttrykk til levemåte forstås som forkynnelse. I videste forstand vil svært mye av virksomheten i en skole som baserer seg på noen sentrale fellesverdier, være forkynnelse. En slik forståelse av forkynnelse kan få fram et viktig hermeneutisk poeng – også i skolen er det uråd å finne et privilegert, nøytralt ståsted. Men da er betydningsvidden blitt så stor at begrepet truer med å bli meningsløst.

Som kjent ble begrepet forkynnelse viktig i debatten rundt KRL-faget på 00-tallet. Faget skulle oppfylle en rekke hensyn. I et samfunn med et voksende religions- og livssynsmangfold skulle faget normalt samle alle elevene. Samtidig skulle elevenes religiøse og livssynsmessige integritet respekteres. Da ble forkynnelse til et grensebegrep, og forståelsen av forkynnelse fra en religiøs kontekst ble trukket inn i den juridiske reguleringen av skolen. Som eneste fag i skolen ble RLE-faget omtalt i Opplæringsloven. Her heter det i § 2-4: «Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.»

I formålsbeskrivelsen for RLE utdypes dette i følgende avsnitt:

«Religion, livssyn og etikk er et ordinært skolefag som normalt skal samle alle elever. Opplæringsloven legger til grunn at undervisningen skal være objektiv, kritisk og pluralistisk. Det innebærer at den skal være saklig og upartisk og at de ulike verdensreligioner og livssyn skal presenteres med respekt. I undervisningen skal det ikke være forkynnelse eller religionsutøvelse. Likeverdige pedagogiske prinsipper skal legges til grunn. Det innebærer at alle religioner og livssyn skal behandles på en faglig og sakssvarende måte ut fra sitt særpreg og mangfold.»

Vi har bedt Geir Afdal og Bengt-Ove Andreassen om å kommentere avsnittet. Geir Afdal var i 1997 medforfatter av den første læreboka i religionsdidaktikk knyttet til det nye KRL-faget: *Tro, livstolkning, tradisjon. Innføring i kontekstuell religionsdidaktikk*. Her var han ansvarlig for kapittelet som omhandlet forkynnelse. Afdal er professor i religionspedagogikk ved Det teologiske Menighetsfakultetet. Bengt-Ove Andreassen, førsteamanuensis ved Universitetet i Tromsø, er forfatter av den siste religionsdidaktiske læreboka i Norge, *Religionsdidaktikk: en innføring* fra 2012, anmeldt hos oss

i 1/2013. Begge har fått begrenset plass, men for øvrig vide rammer til selv å avgjøre hva de vil framheve. Vi tar gjerne imot kommentarer fra leserne både til Afdal og Andreassen og til forkynnelse som grensebegrep.

oak

Hvor går RLE-faget?

Geir Afdal

Oppdraget er å kommentere RLE-fagets formålsbeskrivelse, spesielt tredje avsnitt. Kommentaren er kort: Her står det mye fint. For noen år siden sto det en litt annen tekst, og om noen år er den helt sikkert omformulert. Men det er ikke disse formuleringene som bestemmer hvor RLE-faget går. De er ikke ubetydelige, de har en virkning. Men hvilken virkning de har, er et empirisk spørsmål. Og empirisk forskning viser at det er så uendelig mange andre faktorer som er medbestemmende for fagets utvikling; det kulturelle og religiøse mangfoldet, globalisering og økonomisering av utdanningsfeltet, læremidlene, pedagogisk og religionspedagogisk forskning og så videre.

Jeg kunne selvfølgelig gått inn i en næreksgeese av det aktuelle avsnittet, vendt og vridd på begreper og formuleringer, sett på hva som ikke står og kunne ha stått. Men jeg har rett og slett mistet troen på denne typen prosjekter, som forskningsprosjekter. Dette må presiseres: Fag og utdanning trenger gode formålsbeskrivelser, og som fagperson kan jeg gjerne bidra med synspunkter. Men som forsker vil jeg argumentere for at disse tekstene alene ikke er gode kilder verken for å forstå hvor fag og utdanning er på vei eller hvor de bør gå, altså verken gode deskriptive eller normative kilder. De er derimot gode kilder til å forstå hvordan utdanningspolitikk forhandles og gjøres. Men det er ikke tema i dette essayet, det er formålet, veien til RLE-faget som står i fokus; mer presist, spørsmålet om forkynnelse og religionsutøvelse i «undervisningen».

I RLE- og religionsdidaktikkfeltet blir tre ulike aktiviteter ofte blandet sammen; politikk, forskning og praksis. Jeg forstår disse som tre separate, men potensielt relaterte virksomheter. Hva betyr det? Det betyr at jeg som forsker ikke er bundet av de til enhver tid rådende utdanningspolitiske prosjekter, men kan analysere dem, også kritisk. På den andre siden er jeg som religionsdidaktikkforsker ingen «superlærer», som har svaret på hva lærere skal gjøre. Det vet lærerne bedre enn meg. Samtidig kan jeg gi empirisk baserte og teoretisk reflekterte analyser av hva som skjer i RLE-klassen, av læremidler, av utdanningspolitikk og av hva et globalisert testregime betyr for RLE-faget. Dette kan forhåpentligvis lærere og politikere ha nytte av.

Dette er ikke det samme som å overlate normative spørsmål til politikerne. Poenget er at de normative spørsmålene, som forkynnelse og religionsutøvelse, ikke kan diskuteres kun på utdanningspolitiske premisser. Utdannings sosiologen Stephen Ball skriver interessant om hvordan utdanningspolitikk er skviset mellom på den ene siden overbevisningen om at utdanning er avgjørende for økonomisk vekst og på den andre globalisering av utdanningsfeltet. Det siste gjør at nasjonalstaten og nasjonale politikere mister mye av kontrollen over utdanning; standardene for internasjonale tester bestemmes ikke av det norske storting. For å virke handlekraftig overkompenserer politikere, med stadig nye reformer, tiltak og til og med 'gode råd' om hva lærere bør gjøre og ikke gjøre. Det er på tide å rette blikket vekk fra dette og mot det som skjer i klasserommet og det som er empirisk medbestemmende for hva som skjer der. Her kan man ikke bare finne kunnskap om hva som gjøres, men også hvordan ting bør gjøres. En kritisk diskusjon av forkynnelse, religionsutøvelse og andre normative spørsmål må starte i hvordan praksis er, for å avdekke hvilke normative ressurser som finnes der og hvilke muligheter som ligger i forlengelsen av praksis: Hvordan kan praksis bli bedre?

Heldigvis vet vi mye mer om RLE-praksis nå enn bare for få år siden. Elisabet Haakedal, Marie von der Lippe, Dag Husebø, Sidsel Lied, Oddrun Bråthen, Lars Iversen og mange andre har gjort interessante empiriske analyser av ulike aspekter ved det praktiserte RLE-faget. (Dessverre er faget religion og etikk i videregående opplæring et underutforsket område.) I et essay som dette kan jeg ikke gjøre noen nøyere analyse av bidragene, men kun antyde noen refleksjoner knyttet til deres funn og argumenter. I flere av klasseromsstudiene fremstår RLE som et grunnleggende *samvirke*, mellom elever, lærere og ulike materielle og symbolske redskaper. Videre er det et kollektivt *produserende* samvirke. Kunnskap blir altså til i dynamikken mellom elever, lærere, bøker, tavler, datamaskiner og så videre. I noen tilfeller er dynamikken sterk og produksjonen betydelig, i andre tilfeller er energien nesten borte. I noen tilfeller skapes kunnskap ganske harmonisk, andre ganger gjennom sterkere og svakere motsetninger. I noen tilfeller går klassen kollektivt inn i ladede felt, i andre tilfeller bruker de for eksempel ironi for å skape distanse.

Dette betyr at læreren ikke kan forstås som en monologisk agent, men som navigerende og forhandlende i ulike relasjonelle dialoger. Både elevene og lærerne innfører, bruker og overser ulike redskaper i denne virksomheten; språk, selvfølgelig, men også materielle redskaper. Mange av disse redskapene er biter og deler av religion, livssyn og filosofi. De blir brukt på ulike måter i ulike klasserom og dermed skapes ulike typer kunnskap. Dette har jeg i andre sammenhenger kalt triologiske prosesser. Poenget er at kunnskaps-redskapene som bringes inn i klasserommet og brukes ikke er nøytrale, de har sin egen stemme. Kunnskaps-redskapene gir muligheter og begrensninger, og er på sett og vis aktører i RLE.

Hva betyr dette for forkynnelse, religionsutøvelse og hvor RLE er på vei?

1. Empirisk og pedagogisk kan ikke klasserommet kun eller primært forstås som et rom der ytre religioner blir kognitivt representert. Skolereligion blir empirisk til i kollektiv menneskelig og materiell klasseromsproduksjon. Religion blir produsert i andre sammenhenger; i trossamfunn, i forskning, i politikk, i helse og så videre. RLE er ikke en minimumsrepresentasjon av en slags religiøs essens. Faget er likevel en viktig aktivitet, der elever og lærere bruker ulike biter og deler av religioner, livssyn og filosofi, ikke minst for å kunne håndtere møter med mangfoldet av religion, livssyn og filosofi i andre sammenhenger.
2. Klasserommet fremstår dermed som en utøvelse, som et handlingsfellesskap. Men det har en helt annen karakter enn for eksempel et trossamfunn. Redskapene og formålet med aktiviteten er annerledes. Det er et pedagogisk handlingsfellesskap. Det ville være kritisk og illegitimt hvis aktørene brakte inn redskaper i RLE som kun hører hjemme i for eksempel trossamfunn, og hvis noen av aktørene ikke klarte å skille mellom formålene i de to aktivitetene. Her har læreren et spesielt ansvar.
3. Ikke minst takket være dyktige lærere, og nye og ulike forskningsstemmer i religionsdidaktikken er konklusjonen: RLE er på god vei.

Geir Afdal (f. 1962)

- professor i religionspedagogikk, Det teologiske Menighetsfakultet.
- E-post: geir.afdal@mf.no

Forkynnelse – normativ, lovprisende og monologisk formidling av religion

Bengt-Ove Andreassen

Forkynnelse i RLE-faget innehar en dobbelthet. På den ene siden handler det om at forkynnelse som formidling av en religion eller som arbeidsform selvsagt ikke skal forekomme. Dette uttrykkes også i klartekst i læreplanen. På den annen side kan forkynnelse være et eksempel i undervisningen på ungdomstrinnet som bidrar til læring om religion. Forutsetningen er at forkynnelse behandles som et eksempel på en religiøs aktivitet. Behandlet med et analytisk religionsvitenskapelig blikk, vil forkynnelse framstå som en religiøs og normativ praksis som er vanlig i alle religioner. Jeg skal i denne teksten helt kort utdype disse to sidene ved forkynnelse.

Forkynnelse har ingen plass i RLE

I et tilbakeskuende perspektiv på norsk skolevesen var kristen forkynnelse, gjerne i mild og lett moralsk form, kanskje naturlig og velkommen i kristendomsundervisningen. Forkynnelse har ikke lenger en slik plass i skolen, selv om evangelisk-luthersk kristendom er en del av norsk kulturarv og i dag er majoritetsreligion i det norske samfunnet. I dag formuleres det i klartekst i læreplanen at forkynning ikke skal forekomme. Undervisningen skal i stedet være objektiv, kritisk og pluralistisk. Dette er en standardformulering brukt av Den europeiske menneskerettsdomstolen. Den er brukt i flere saker i Europa og av amerikansk høyesterett. Den er derfor ikke særnorsk og noe bare vi i Norge må rette oss etter. Det er en internasjonal standardformulering med ønske om å få lagt en juridisk ramme for en saklig og balansert religionsundervisning i offentlig skole.

Forkynnelse er det motsatte ytterpunkt til en objektiv, kritisk og pluralistisk religionsundervisning. Forkynnelse er en normativ, lovprisende og monologisk framstilling av religion. I forkynnelse ligger en forståelse av sannhet, og det åpnes ikke for andre forståelser.

I en norsk kontekst handler spørsmål om forkynnelse i skolen primært om kristen forkynnelse. Selv om forkynnelse umiddelbart gir assosiasjoner til kristendommen, er det et eksempel på en normativ og monologisk ytring som forekommer i alle religiøse tradisjoner. Målsetningen med slike ytringer er å påvirke mottakernes personlige forhold til religion. Kristen forkynnelse har en målsetning om å formidle kristendommens ideinnhold, og på en eller annen måte gjøre det relevant for enkeltmenneskets liv. Samtidig trekkes en grense til andre forståelser i andre religiøse tradisjoner. Det vil si at forkynnelse innehar en type normativitet som ikke kan være en formidlingsform eller arbeidsform i skolens religionsfag.

Den monologiserende og sannhetshevdende formen vil kunne oppleves som støtende eller krenkende. Forkynnelse som formidling av kristendom (eller andre religioner), vil derfor være i strid med viktige prinsipper i opplæringsloven (§ 2-3a) og i læreplanen.

Forkynnelse – en mulighet til å lære om religion?

På ungdomstrinnet (og i religionsfaget på videregående skole) er det mulig å tenke at forkynnelse er en mulighet til å lære om religion. Når jeg hevder det, bygger det på et religionsvitenskapelig perspektiv der forkynnelse er et eksempel på religiøs kommunikasjon og italesettelse av religion. Ut fra denne forståelsen er religion et menneskelig, sosialt, kulturelt og historisk fenomen som er avhengig av å bli satt ord på. Satt på spissen: religion er avhengig av kommunikasjon. Hvis ingen snakker om, setter ord på eller praktiserer en religion, vil den ikke eksistere som sosialt fenomen. Religioner er derfor avhengig av kommunikasjonsteknikker og -teknologier. Forkynnelse er en slik kommunikasjonsteknikk der målsetningen er å sette mennesket inn i en større religiøs sammenheng.

Elever kan lære noe om kristendommen gjennom eksempler på hvordan kristen forkynnelse kommer til uttrykk. I forkynnelsen aktiveres et kristent idé- og symbolinnhold. Å høre en preken i kirka, en lekpredikant eller andre forkynne, vil være et eksempel på en religiøs praksis. Det vil kunne være et godt eksempel på hvordan kristendommen settes ord på og blir forsøkt gjort relevant for mennesker her og nå.

I en undervisningssituasjon kan selvsagt forkynnelsen ikke stå alene. For at forkynnelse skal fungere som en læring om religion, må den settes inn i en sammenheng. I en undervisning må forkynnelse, eventuelt andre normative, lovprisende og monologiserende utsagn, reduseres til å være normative menneskelige ytringer som forekommer i alle religiøse tradisjoner. Forkynnelsens sterke hevdelse av sannhet må relativiseres, slik at den ikke oppfattes som mer sann eller riktig enn andre normative utsagn om religion. En slik analyse og karakterisering av forkynnelse bør lærere ideelt sett gjøre både før og etter at elevene eventuelt opplever den. I undervisningen bør det understrekes at en spesifikk forkynnelse av en person eller i en tradisjon er ett blant mange eksempler på forkynnelse, som i sin tur også er del av en større religiøs tradisjon, der det vil være andre og motstridende forståelser og ytringer.

Forkynnelsens risiko

Selv om det å oppleve kristen forkynnelse er en mulighet for å lære noe om religion, er det viktig å understreke at dette er en aktivitet som rammes av fritaksretten i opplæringsloven. Legges det opp til at elevene skal få oppleve hvordan kristen (eller annen religiøs) forkynnelse kommer til uttrykk, har elever og foreldre/foresatte rett til å melde fritak. Foreldre og foresattes bekymring vil handle om hvordan elevene blir påvirket. Med rette. En god forkynner er så dyktig til å kommunisere sitt budskap at tilhørere ofte påvirkres. Kanskje ber den som forkynner deg om å tenke deg godt om angående hvordan du lever livet ditt. Gjør du det, har forkynnelsen lyktes. Et særlig moment med moderne kristen liberal-teologisk forkynnelse, er at den ikke framstår som eksplisitt religiøs. Den framstår som allmennmenneskelig, universell og dogmefri. Formidlet av en god forkynner, kan det derfor være vanskelig å distansere seg fra den for elever på ungdomstrinnet.

Det er uten tvil en risiko ved å la elever oppleve forkynnelse. Forkynnelse som eksempel kan bidra til læring om religion, men framført «live» av en god forkynner utsetter elever for religiøs påvirkning. Å åpne for normative utsagn (forkynnelse) fra personer i en religiøs tradisjon, krever derfor nøye gjennomtenkning av RLE-læreren. Selv om en opplevd forkynnelse har et læringspotensial, er fenomenet så utfordrende at det er gode grunner til å legge opp til et mindre utfordrende og mer trygt løp, og kanskje la forkynnelsen være der den hører hjemme - i bedehus og kirker.

Bengt-Ove Andreassen (f. 1973)

- førsteamanuensis ved Universitetet i Tromsø
- E-post: bengt.ove.andreassen@uit.no

Gravferd for ikke-troende

Ragnhild Bugge

«Gravlegging skal skje med respekt for avdødes religion eller livssyn», slår gravferdsloven fast. Umiddelbart virker dette såpass opplagt at det knapt er verdt å nevne, men i praksis er det slett ikke gitt at den grunnleggende bestemmelsen følges som forutsatt.

Nesten halvparten av befolkningen vil helst ikke bli gravlagt i regi av Den norske kirke, skal vi tro en spørreundersøkelse som Norstat gjennomførte for Jølstad begravelsesbyrå i fjor. Andelen var nesten like stor da TNS Gallup foretok en liknende undersøkelse på vegne av Human-Etisk Forbund (HEF) i 2008, men fortsatt gravlegges ni av ti kirken. I min bok *Siste farvel* (2012) stiller jeg derfor spørsmål ved hvorfor så få får innfridd sitt ønske i tråd med lovens intensjon og alminnelig selvbestemmelsesrett. En forklaring er at de som fatter beslutningen, finner trøst i det kristne budskapet for sin egen del. En annen kan være at ledige rom på skoler eller grendehus ikke anses som brukbare der det ikke finnes mer egnede seremonilokaler i nærmiljøet. Men det kan like gjerne skyldes at regelen om at gravferd må finne sted innen ti dager etter et dødsfall, favoriserer det ritualet som folk er mest fortrolig med. Da blir det tryggest å tilkalle presten, slik det gjøres ved ca. 90 prosent av de 42 000 dødsfallene som årlig blir registrert i Norge.

Uansett årsak, oppleves det som bekymringsfullt at avdødes religion eller livssyn ikke tillegges større vekt. Det kom tydelig frem på arrangementet *Døden rusker i oss alle* som Kreftforeningen arrangerte på Litteraturhuset i august. På tampen lurte en av tilhørerne på hvilken rett den enkelte har til å få en begravelse i samsvar med egen livsanskuelse. Hun spurte på de sykes vegne, og responsen i salen levnet liten tvil om at mange syntes det var synd at ingen i panelet tok seg tid til å svare.

For barn og ungdom er det heller ikke lett å orientere seg innenfor et felt som er lett å skyve til side. Et Google-søk på nettet gir få treff som omhandler alternative gravferdsformer for den yngste målgruppen. Nettstedet ung.no utmerker seg ved å informere om at avdødes familie kan stå for gravferdsseremonien på egenhånd eller få hjelp fra Human-Etisk Forbund. Men siden er ikke oppdatert, så det kommer verken frem at det som betegnes som «borgerlig gravferd» skiftet navn til «humanistisk gravferd» i 2005, eller at en prøveordning med såkalte Livssynsåpne seremonier ble lansert i 2012.

Livssynsåpne og humanistiske seremonier

Foreløpig tilbys livssynsåpne gravferder i et fåtall kommuner. Prosjektet ble startet etter initiativ fra Kulturdepartementet, ut fra erkjennelsen av at verken det kristne eller det humanistiske alternativet passer for alle. Hensikten var å ivareta ulike behov blant den økende andelen av befolkningen som sogner til religioner utenfor folkekirken eller ikke har en spesiell livssynstilknytning. Går alt etter planen, blir tilbudet utvidet hvis interessen er stor nok, og det blir spennende å se om ordningen vil gjøre det enklere å bryte med innarbeidede tradisjoner.

HEFs gravferder er på sin side rent verdslige seremonier. Det ligger i kortene at perspektivet er dennesidig. Forbundets retningslinjer tillater ikke innslag som har preg av religiøs forkynnelse, og det er ingen hemmelighet at enkelte talere har en mer restriktiv holdning til hva som er akseptabelt enn pårørende foretrekker. De fleste vil nok likevel oppleve at valgfriheten er tilstrekkelig, og i utgangspunktet er også dette tilbudet åpent for alle. Rundt halvparten av de døde har aldri meldt seg ut av kirken, men etterspørselen er atskillig lavere enn man skulle forvente i et sekularisert samfunn. I fjor ble under 600 oppdrag registrert, og det er ikke engang slik at forbundets egne medlemmer er sikret en seremoni uten prest. Derimot antas det at minst en tredjedel av dem som har betalt sin kontingent i årevis, gravlegges i kirken. Dessuten tar et ukjent antall familier farvel med sine kjære uten bistand fra verken prest eller gravferdstaler, en mulighet som forutsetter overskudd av krefter og ressurser.

Seremonielle fellestrekk

Når kirkelig gravferd står så sterkt i Norge, er det ikke nødvendigvis på grunn av budskapet som formidles. Rammen rundt seremonien er besnærende i seg selv, med vakre kirkebygg, orgelmusikk og en særegen stemning som rommer alt fra ærefrykt til vemod og den dypeste sorg.

Troende og ikke-troende har samme trang til å samles for å ta en verdig avskjed med sine døde. Å samles i sorg er en del av kulturarven, med velkjente ritualer som forsøk på å gjenskape mening i tilværelsen. Nettopp derfor blir de fleste som deltar på humanistiske gravferder, positivt overrasket over at de likner kirkens på vesentlige punkter. Riktignok foregår de uten jordpåkastelse, bønn og salmesang, men «settingen» er som den skal: Kisten i front, en mørkkledd forsamling, blomster og levende lys. Den typiske vekslingen mellom ord og toner går igjen, og selv i mindre egnede lokaler enn kapeller og krematorier, går det an å gi uttrykk for aktelse og savn.

I likhet med presten fungerer gravferdstaleren som en slags seremonimester, men på mindre synlig måte. Rollen er nedtonet – at dette ikke er en person med opphøyet posisjon eller makt, betones bl.a. gjennom adferd og klesdrakt.

Den døde i sentrum

Det som kjennetegner humanistiske gravferder, er at avdøde står i sentrum for alt som blir sagt og gjort. Derfor har hovedtalen en fremtredende plass. Som betegnelsen «gravferdstaler» indikerer, skrives og fremføres den som regel av forbundets representant. Hvis de pårørende vil, er det imidlertid ikke noe i veien for at oppgaven overlates til et familiemedlem eller en bekjent.

Talen skal – så langt det er mulig – tegne et bilde av hvem den døde var, og hva han eller hun betydde for sine omgivelser. Vanligvis følges livsløpet fra vugge til grav, og det legges mer vekt på personlighet og interesser enn på prestasjoner og ytre bragder. Målet er å fremstille et liv som er levd på en sannferdig og gjenkjennelig måte, noe som skal gjøres med respekt for livet som er levd og for dem som er tilbake.

Det sier seg selv at faren for å trå feil er til stede, særlig hvis tilværelsen ikke gikk helt på skinner. En tale jeg skulle holde over en tenåring som døde i en trafikkulykke, kan brukes som eksempel. Han ga opp skolen året før, og foreldrene var så fortvilet

over å ha mistet sitt eneste barn at de ikke hadde overskudd til å beskjeftige seg med hva som burde formidles. Dermed fikk vi ikke snakket om dilemmaene som meldte seg, slik vi ellers ville gjort. Ellers var de åpne nok, så her er følger et utsnitt av hvordan det vanskeligste partiet ble til slutt:

[...] NN var nødt til å kjempe fra det øyeblikk han kom til verden, først i kuvøse. Mens andre barn var ute og lekte, var han mye syk under oppveksten. Da var mamma nærmest, den trygge havnen som bakte boller, trøstet og koste. Etter hvert vokste også båndene til pappa seg sterke. Det var han som lærte ham å sykle, og i helgene dro de på tur med fiskestang og ryggsekk så ofte de kunne.

Ellers trivdes han med å være alene, bedre enn de fleste. Ofte kunne han spille dataspill i timevis, eller fikse og mekke. Dessuten var han glad i å bla i de store oppslagsbøkene sine, eller bare sitte og tenke.

Allerede som liten var han en person som ikke stakk seg fram. Andre kunne være i fokus. Ikke han. Med årene kjentes skolen mer og mer som en tvang, helt til NN ble gammel nok til å bestemme at nå hadde han gått der lenge nok.

Det han ikke taklet, var press. Å gjøre noe, bare fordi det var forventet, var ingenting for ham. En indre drivkraft var det som måtte til. En egen vilje til å finne ut av ting, uavhengig av pensum og karakterer. Da buttet det ikke – da klarte han det meste.

NN passet aldri inn i A4-formatet. Han visste det selv, men lot seg ikke knekke. Hjemme var han en godlynt fyr som ga sine foreldre mer glede enn han kanskje ante. Sommerferiene hos bestemor var det store høydepunktet, sammen med fetterne og resten av familien. Det siste året fikk han også venner på nettet. For dem og den nærmeste kretsen var NN en person som var lett å like – uten store fakter, sindig, blid og pratsom når han ville.

Dessuten var han snill.

Hvis alle hadde vært som NN, ville det ikke vært krig på jorden, har moren hans sagt. Gutten hennes, som verken tråkket på maur eller slo etter veps. Han var ikke store karen før han fant ut at det var best å vende det andre kinnet til. Men når noen hadde det vanskelig, stilte han opp. «Det blir bedre», pleide han å si. «Det blir bedre om litt».

[...]

Det kan være krevende å finne ord som beskriver den døde, men fremfor alt er det givende. Hvert oppdrag er annerledes enn det forrige, og hver gang gjelder det å gi et nyansert bilde uten å skyve åpenbare problemer under teppet. Uansett hva de besto i, har det med troverdighet å gjøre, selv om det er lettest å la være. Det er ikke uten grunn

at det latinske uttrykket *de mortuis aut nihil aut bene* lever i beste velgående – «om de døde skal man tie eller tale godt». Men mennesker er sammensatte, og de som er til stede under gravferden, er sjelden uvitende om det som har vært vanskelig.

Livssynsmessige refleksjoner

Gravferder er til for de gjenlevendes skyld. Den som ligger i kisten, kan verken se eller høre, mens de skal leve videre i en verden uten ham eller henne. Følgelig dreier seremonien seg om mer enn å minnes og uttrykke takknemmelighet over det som har vært. Den handler om hva det vil si å miste en man brydde seg om, og gir også uttrykk for et eksistensielt behov for å sette det enkelte livsløp inn i en større sammenheng.

Spørsmålet om hva som er meningen med livet, melder seg enten vi vil eller ikke. Hva er vitsen med å leve når både vi selv og alle rundt oss skal dø? Blir vi borte for alltid? Eller finnes det håp om noe bedre? Slike spørsmål har mennesker stilt seg i tusenvis av år, så hva har talerne fra HEF å bidra med når det er deres tur til å svare?

Fint lite, vil noen hevde: Et livssyn som baserer seg på at døden representerer et endelig punktum, kommer til kort. For andre er virkeligheten slik vi kjenner den, mer enn nok.

Hvordan og i hvilken grad livssynsmessige betraktninger innlemmes i talen, er langt på vei situasjonsbestemt. Det finnes ingen faste formularer å gripe til, så innspill fra de nærmeste vil alltid være til hjelp. Om avdøde har gitt uttrykk for sine personlige oppfatninger, er det nærliggende å ta utgangspunkt i dem, samtidig som innfallsvinkelen er avhengig av hvem som er død, og hva som er skjedd.

Gravferdstalernes vurderinger spiller også inn. Der den ene ikke har sans for å «reklamere» for livssynet sitt, bringer andre det på bane så snart de kan. Forskjellige holdninger virker inn på resultatet, og et tilbakevendende diskusjonstema er om det humanistiske verdigrunnlaget skal løftes frem eller bakes inn. På en eller annen måte går sentrale momenter likevel igjen. Det gjelder ikke minst det definitive ved livets slutt, gjerne med en tilføyelse om at de døde lever videre gjennom det de etterlot seg av stort og smått. Det er ikke særlig løfterikt, men kan gi en viss trøst.

Rettes blikket fremover, vektlegges det gjerne at de gjenlevende har ansvar for seg selv, sine medmennesker og kommende generasjoner. Selv om de færreste har anledning til å velge og vrake fra øverste hylle, er dette en felles forpliktelse, uavhengig av livssyn, kulturelle særtrekk og landegrenser.

Gravferdsforberedelser og skolering

Taleren har ingen fasit å forholde seg til, så det kommer godt med at de fleste er godt voksne mennesker, velutdannede og vant til å lytte. Samarbeidet med pårørende er avgjørende for resultatet. Kontakten etableres gjennom en innledende samtale, og på forhånd vet vi ikke stort om omstendighetene rundt dødsfallet eller hvem vi skal møte. Det kan være få eller mange, unge og gamle, og de er ikke alltid like samstemte.

Noen inviterer oss hjem til nybakt kringle i sofakroken, andre foretrekker å få unnagjort det mest nødvendige på sitt eget kontor i lunsjpausen. Enkelte vil treffes på en kafé etter

arbeidstid, og en sjelden gang må vi nøye oss med e-poster eller mobiler. Det meste er greit, bare vi klarer å fremskaffe tilstrekkelig informasjon til å komme i gang med talen, gjennomgå seremoniprogrammet og få oversikt over hva som må avklares de nærmeste dagene.

Å være gravferdstaler dreier seg om mer enn å skrive og fremføre taler. Det passer heller ikke for alle. De som vil prøve seg, innkalles til et omfattende intervju, der de bl.a. blir spurt om motivasjon, kvalifikasjoner og personlige egenskaper. Neste skritt er et obligatorisk kursopplegg. Skolering i lov- og regelverk står på timeplanen, kombinert med rollespill og praktiske øvelser. Krav og forventninger er hovedtema, sammen med meningsutveksling om hva det humanistiske livssynet innebærer. HEF avgjør hvem som egner seg, og deretter må de sertifiserte delta på jevnlige kveldssamlinger og helgeseminarer så lenge de påtar seg oppdrag.

Humanistisk vs. human-etisk

Enkeltemner som inngår i gravferdstalerkurset blir grundigere behandlet i *Siste farvel*. For lesere av Religion og livssyn kan det kanskje være av interesse at bokomtalen i avisen *Dagen* grep fatt i min bruk av «humanistisk» og «human-etisk» som synonymmer (18.12.2012). Etter anmelderens oppfatning måtte det enten skyldes kunnskapsmangel, eller at jeg tillot meg å «sukre» HEFs gravferder på utilbørlig vis.

Som jeg redegjorde for i et svarinnlegg som sto på trykk et par dager senere, er begge deler feil. Selv hører jeg til dem som er opplært til å forbinde humanisme med Universitetet i Oslos største fakultet. Ikke desto mindre er sammenblandingen i samsvar med HEFs offisielle språkbruk. Det er bare å ta seg en tur til hovedkontoret for å se at «Humanismens Hus» står med store bokstaver over inngangsdøren, sammen med det fulle navnet på forbundet. Verken skiltingen eller tilsvarende identifikasjonsgrep er vedtatt uten innsigelser og intern uenighet. Ingen som har deltatt i diskusjonene, lever i den villfarelse at HEF-medlemmer er de eneste som kjenner eierskap til humanismen, så siste ord er neppe sagt.

Litteratur

Bugge, Ragnhild: *Siste farvel. Om dødsfall, gravferd og veien videre*, Tiden 2012.

Knutsen, Paul: *Livet før døden. Human-Etisk Forbund 1956-2006*,

Humanist Forlag 2006.

Kulturdepartementets seremoniprojekt: www.livssynsapenseremoni.no

Human-Etisk Forbund: *En orientering om Humanistisk gravferd*, HEF 2006.

Ragnhild Bugge (f. 1954)

- mag. art. i litteraturvitenskap, sakprosaforfatter, mangeårig gravferdstaler i Human-Etisk Forbund, medlem av Gravferdsutvalget for Oslo og Akershus 2005-2011.
- E-post: r-bugge@online.no

Fra moskeen i Verksgata i Stavanger. Fotograf: Jan Opsal.

«Vi er i Norge nå»

Jan Opsal

«Vi vil gjerne vise at vi er i Norge nå.» Slik forklarte min omviser i moskeen i Verksgata i Stavanger at moskeen hadde fått laget en portabel bønnenisje (mihrab) og prekestol (minbar) av trehvit furu i bygningen som var innredet som moské. Slike innredningsdetaljer bærer vanligvis preg av konteksten som moskeens medlemmer kommer fra. Men ledelsen i denne moskeen hadde altså bestemt seg for å bruke det aller norske materialet til innredning, trehvit furu. Planen var så å ta med seg disse møblene til en ny moské som forsamlingen sparte penger til.

Flernasjonal moské

Den aktuelle moskeen har alltid vært flernasjonal. Fra starten av hadde den både tyrkiske og pakistanske medlemmer. En utpreget tyrkisk eller pakistansk utsmykning kunne fungert splittende. Da var kanskje trehvit furu et valg som knyttet sammen to grupper med ulik bakgrunn i en ny kontekst i Norge. Seinere har moskeen også inkludert nye grupper, som muslimske flyktninger fra Banda Aceh i Indonesia.

«Lenger enn vi hadde tenkt»

«Vi ble nok her lenger enn vi hadde tenkt.» Det var omviseren min som innrømmet dette da jeg noen år etter mitt første besøk bemerket at de opprinnelig portable møblene (mihrab og minbar) nå var gjort veggfaste i forbindelse med at bønnenrommet var pusset opp i mellomtiden. Oppussingen innebar at bønnenrommet først hadde fått brystningspanel i trehvit furu rundt hele rommet. Seinere ble panelet ført helt opp til taket, bønnenisjen fikk innlagte fliser og prekestol ble gjort flyttbar igjen slik at den kunne stå i et hjørne når den ikke var i bruk.

Tidligere publisert i Anne Løvland, Pål Repstad og Elise Seip Tønnessen (red.), Sanselig religion, Verbum Forlag 2013. Vi takker forfatter og forlag for tillatelse til å trykke både tekst og bilde. Utgivelsen er anmeldt i dette nummeret av Religion og livssyn

Jan Opsal (f. 1953)

- dosent i religionsvitenskap ved Misjonshøgskolen.
- E-post: jan.opsal@mhs.no

Fredagsprekenen i islam

Basim Ghozlan

Fredagsprekenen (khutba) er en sentral del av den ukentlige helligdagen for muslimer. Helt siden profeten Muhammad ankom Medina i år 622, har muslimer arrangert fredagsbønnen for bedende menn og kvinner. Fredagsbønnen består av to deler: khutba og en rituell bønn. Hva omfatter en typisk fredagspreken og hvilken betydning har den for muslimer?

Koranen sier i sure 62:9: "Dere som tror, når det kalles til samlingsdagens [fredagens] bønn, så skynd dere hen til Guds ihukommelse, og la handel ligge. Dette er et gode for dere, om dere bare visste!"

Når og for hvem?

Fredagsbønnen arrangeres like etter at solen står høyest på himmelen, eller med andre ord midt på dagen. De bedende strømmer inn til moskeen, helst pent kledd, etter en dusj og gjerne etter bruk av noe parfyme. Dette har profeten oppfordret til. De som kommer først, tar plass i de forreste radene i moskeen. De tilbringer tiden med å lese Koranen eller med å ihukomme Gud.

Ifølge islam er alle voksne menn i utgangspunktet pålagt å møte opp til fredagsbønnen, mens kvinner bare oppfordres til det samme. Også unge muslimer som ikke har oppnådd bevissthet, oppfordres til å delta.

Innledning og tema

Når tiden er inne, går imamen fram til minbaren (prekestolen), stiger forsiktig opp, snur seg mot forsamlingen, møter dem med den islamske hilsenen "Assalamu alaikum warahmatullah" og setter seg ned på minbaren. Muathin (bønnoppoperen) reiser seg, tar mikrofonen og roper inn til bønnen, det er et helt vanlig bønneopprop, likt de andre fem daglige bønneoppropene. Imamen venter til muathinen er ferdig, reiser seg så og starter sin khutba.

Som regel innleder en slik preken med å prise Gud, takke Ham, og be over profeten Muhammad og hans familie og å lese noe aktuelt fra Koranen. Så starter han med dagens tema. Det er opp til den enkelte khateeb (den som holder prekenen) å selv velge temaet. Vanligvis handler khutbaen om noe aktuelt som opptar de bedende, enten et hverdagslig eller et religiøst tema. Det kan for eksempel være valg i landet og khateeben oppmuntrer de bedende til å være aktive og å delta i det på en positiv måte, eller det kan være tid for pilegrimsreisen til Mekka, og da tar khateeben opp akkurat denne handlingen i prekenen.

En av de uskrevne reglene som en khateeb forholder seg til, er å unngå temaer som anses som kontroversielle. Man tar ikke opp stoff som splitter forsamlingen og skaper konflikter. Khateeben holder seg til et nivå av argumentasjon som samler flest mulig og som underbygges av Koran- og hadithtekster. Under hele khutbaen skal emner alltid relateres til selve troen og koples til Gudsbevissthet (taqwa) og Gudsveiledning. I tillegg skal en khateeb unngå å gå til angrep på personer eller grupper. Han skal heller holde seg til holdninger og aspekter som en tror skaper en bedre virkelighet.

Hvilket språk blir brukt?

Noen moskeer i Norge, nærmere bestemt de som tilhører hanafi-skolen (bl a flere moskeer med medlemmer som har pakistansk og tyrkisk bakgrunn), fastholder at khutba skal holdes på arabisk. Og siden flertallet av medlemmene i disse moskeene ikke kan arabisk, blir selve khutbaen bare en formalitet. Derfor er den rimelig kort, men det holdes en fri tale på det språket mange forstår for denne. Selve khutbaen kan i dette tilfellet være så kort som fem minutter. Man vil også finne moskeer i Norge som deler khutbaen i to språklige deler, en norsk eller engelsk og en som holdes på moskeens morsmål, arabisk, urdu eller hva det måtte være. Andre, som Rabita-moskeen for eksempel som jeg selv tilhører, velger å gi en slags oversettelse til norsk av khutbaens innhold, men selve khutbaen holdes på morsmålet, som i dette tilfellet er arabisk. Lengden på khutbaen varierer stort, den kan vare fra ti til førti minutter. I Rabita-moskeen er det vanlig at hele fredagsbønnen varer i tretti minutter.

Språket som benyttes under khutbaen, skal befinne seg på et høyere stilnivå enn dagligspråket. Det bør være mest mulig klassisk og man bør absolutt unngå gatespråket. I tillegg er det tradisjon for at den som preker, bruker taleteknikker godt. Han skal kunne heve og senke stemmen etter behov. Han bør rette ansiktet mot dem han snakker til og bevege blikket slik at han deler sin oppmerksomhet med alle i moskeen rimelig likt. Også kroppsspråket skal benyttes så godt det er mulig. En typisk khateeb bruker hendene, ansiktsuttrykk og kroppen på en måte som støtter opp under budskapet han prøver å formidle.

Å tale uten manus

Ofte vurderes det som positivt at khateeben holder sin tale muntlig og unngår å lese fra et manus. Da anses han som en kompetent khateeb, mens en som leser rett fra et ark, vurderes som en svak og kjedelig khateeb. Særlig når dette skjer i enkelte muslimske land hvor slike taler kommer ferdig skreddersydd fra regimet, og khateeben ikke gjør annet enn å lese opp talen akkurat som en nyhetsleser, kan khateeben miste mye troverdighet og popularitet. En slik khateeb blir ofte unngått og folk leter etter en god og sterk khateeb som de også vil stille seg bak under bønnen.

Selve stemmeverket kan av og til virke for høyt, eller khateeben kan oppleves som skrikete, men dette kan henge sammen med at moskeene lenge var uten høytlere og

menneskemassene var store. Khateeben bare måtte skrike høyest mulig for å rekke ut til dem som satt lengst unna. I dagens moskeer, der høytalere er tatt i bruk, er behovet for å heve stemmen blitt mindre, men likevel er det fortsatt flere som hever stemmen mer enn nødvendig.

Å tale til følelsene og til fornuften

Innholdet i talen er ofte rettet mest mot underbevissthets, selv om mye også taler til fornuften. Når talen er følelsesmessig ladet og gjerne appellerer til følelser og hjerter, har det sannsynligvis noe å gjøre med at folk flest blir tiltrukket av denne talesjangeren. Khateeben taler *til dem*. En taler som appellerer mest til den sunne fornuft, blir ofte sett på som "elitens khateeb".

Khutbaen deles i to deler som er adskilt med en liten sittepause. Den første delen er hoveddelen og tar mesteparten av tiden. Når denne delen er ferdig, tar khateeben en liten pause, setter seg ned, leser inni seg noen bønner og reiser seg så igjen og fortsetter sin khutba. Den andre delen er som regel kort og inneholder enkelte ritualer som å be over profeten, fri bønn for de troende og påminnelse om Gudsbevissthet. Det kan også i noen tilfeller tas opp korte og relevante temaer som å minne om at TV-aksjonen starter denne uken, og at muslimer bør støtte denne humanitære satsingen.

En hadith forteller oss at når khateeben starter sin khutba, skal de som befinner seg i moskeen, avstå fra å snakke, eller leke med ting i hendene. Det er bare imamen som snakker. Unntak må være når noe alvorlig skjer, som hvis det er en fare som truer eller noe viktig som angår forsamlingen. Noen imamer vil kanskje synes at dette er en god anledning til å ta opp kontroversielle saker når ingen kan si dem rett i mot, men dette skjer sjelden. Som nevnt er regelen at imamer unngår å bruke khutbaen til saker som kan være splittende. Av samme grunn kan man ikke tro at alle i moskeen er enige i det imamen sier bare fordi de er stille. Selv når man er sterkt uenig med imamen, velger man å tie stille for å beholde fred og ro under bønner.

Khutbaen i vitser og vandrehistorier

Å holde en preken er en kunst som ikke alle er kompetente til. Det finnes khateeber som irriterer mer enn de er til nytte for lytterne. Noen kan si noe så dumt at det blir gjenstand for "baksnakking" i lang tid etterpå. Det verserer mange vitser om slike dumheter. Det kan også skje flere morsomheter i forbindelse med en khutba, som da en gruppe en gang ventet på en gjest som skulle holde fredagskhutbaen, men gjesten var forsinket. Tilfeldigvis dukket det opp en annen person med langt skjegg og stor turban. Folk trodde også han var en imam og dyttet mannen mot minbaren. Fordi han ikke var vant til å holde prekener, startet han med å si "heisann" i stedet for å si "Assalamu alaikum" og dette ble selvsagt en vits.

En annen kandidat var mer snarrådig, men nesten like ordknapp. Han sa: "Å, dere har mer behov for en khateeb som handler enn en som bare snakker. Wassalam". Mer hadde ikke han på hjertet. Dette ble også til en fortelling, men da som et eksempel på kloke ord som dekker over vedkommendes manglende erfaring.

Flere khutbaer enn fredagsprekenen

Det er ikke bare fredager som har en khutba. Flere andre religiøse anledninger inneholder også en khutba. De likner noe på fredagskhutba, men de kan skille seg litt. Det finnes for eksempel en khutba innen eid-bønner. Også hajj har en egen khutba når folk står på Arafah-sletta. I tillegg finnes det en annen type khutbaer som for eksempel vigelskhutba, en liten preken som blir holdt når noen vier seg.

Eid-khutba er på en måte lik fredagskhutba, bare at khateeben oftere sier ordet "Allahu akbar". Selvsagt er emnet i eid-khutbaen viet selve eid-hendelsen.

Som eksempel på en konkret khutba tar vi den mest kjente khutba fra profeten selv. Den kalles avskjedspreken, fordi profeten holdt denne på sin siste pilegrimsreise. Det sies at det var titusener som fulgt med på denne khutbaen.

Basim Ghozlan (f. 1965)

- forstander i Det islamske forbundet (Rabita-moskeen) og ansvarlig for Den Islamske Informasjonsforenings nettsted islam.no.
- E-post: bg.oslo@gmail.com

Om prekenen i jødedommen

Lynn C. Feinberg

Jødedommen er en tradisjon i kontinuerlig dialog med *Tora*, læren slik den er å finne i Mosebøkene. Det er dette som på hebraisk betegnes som en *derasha*, utredning, eller en *devar Tora*, ord fra læren. Begge elementer inngår i det som kalles en preken i jødisk sammenheng. Profetene i bibelen er tidlige eksempler på slik utredning og utdypning av Mosebøkene. Fra rundt tiden da det andre tempelet i Jerusalem ble bygget på 400-tallet fvt., ble det vanlig at skriftlærde regelmessig leste høyt fra Mosebøkene og utredet tekstens mening for den alminnelige befolkningen. Denne skikken ble tidlig etablert i forbindelse med at folkemengder ble samlet på markedsdagene, mandag og torsdag, og på den ukentlige helligdagen Shabbat. På denne måten ble Mosebøkene innhold og levesett formidlet og etterlevd som en integrert del av jødisk liv og rituell praksis. Tradisjonen med å lese ukens tekst i Mosebøkene høyt i synagoger og forsamlinger hver mandag, torsdag og på Shabbat har fortsatt helt inn i vår tid.

Ifølge tradisjonen ble læren åpenbart fra Gud for Moses og Israels folk på Sinai fjell, og hele folket lovet enstemmig å lytte til og å etterleve den. Mosebøkene forstås å være Guds lære, og jøder har gjennom alle tider forsøkt å komme til klarhet om hva denne læren innebærer i det praktiske liv. Den rene Torateksten gir på ingen måte entydige og klare svar og har derfor alltid blitt formidlet sammen med muntlige overleveringer og forklaringer. Dette har ført til et mangfold og forskjellige uttrykk for hva det vil si å leve som jøde.

Talmud - muntlige utredninger samlet og nedskrevet

De muntlige overleveringene som i generasjoner var blitt husket, videreformidlet, utredet, bearbeidet og etterlevd, ble etter hvert nedskrevet og samlet i *Talmud*, verket som ofte omtales som Den muntlige Tora. Disse var ikke ment å bli skrevet ned, men skulle være foranderlige med skiftende forhold og forståelsesrammer. Talmud er en sammenstilling av diskusjoner, samtaler og utredninger fra ca år 400 fvt til ca år 500 evt. Gjennom å fordype seg i Talmud utvikles en måte å forholde seg til Mosebøkene på under skiftende omstendigheter.

I en utvidet forstand kan en si at Tora omfatter all jødisk lære – både den skriftlige Tora, hele Den hebraiske bibelen, samt alle muntlige kommentarer og utredninger som etter hvert ble samlet i Talmud i tillegg til senere kommentarer, kommentarer til kommentarer, kodifiseringer og responsum. En kontinuerlig dialog og samtale har på denne måten pågått gjennom historien, og enhver som fortsetter å være i dialog med Tora og tradisjonen, bidrar til å holde den levende.

I Talmud fortelles at årsaken til at det er nødvendig å forklare og utrede teksten i Mosebøkene er at den opprinnelig ble skrevet med konsonantbokstaver uten mellomrom. Fortsatt er teksten som i generasjoner har blitt kopiert med fjærpenn for hånd på pergament og som leses/synges fra toraruller i synagoger verden over, en tekst uten vokaler, komma eller punktum. For å klare å lese denne teksten er det nødvendig å kjenne den godt og bruke hjelpetekster med flere tegn.

Å engasjere seg i og studere Tora er et viktig jødisk påbud. Det betyr at en har et ansvar for å fordype seg i læren. Det er ikke nødvendigvis et poeng å komme til rett svar eller tolkning, men heller å gjøre den jødiske læren levende og relevant gjennom ens liv, handling og tanke. Dette er et liv i henhold til *Halacha*, ”veien”, måten å leve på som jøde.

Denne stadige dialogen mellom tekst, muntlig overlevering og kommentar og det levde livet har bidratt til at tekstene fortsetter å engasjere og være relevante selv i dag.

Mosebøkene som grunntekst er derfor kun utgangspunktet for jødisk liv og lære, og det er få begrensninger i utredningenes uttrykk. Utdypningen beveger seg fra det rent litterære, filosofiske og historiske til det dypt esoteriske og kan ta form av dans, musikk, skuespill, billedkunst m.m.. Hver tidsalder og hvert menneske bringer sin virkelighetsforståelse inn i møte med teksten – og tradisjonen tro leses nye fortellinger inn der teksten synes å være mangelfull eller problematisk. Slik skapes rom for nye fortolkninger og forståelser.

Den ukentlige Toralesingen – en samlende faktor i den jødiske verden

Rett etter *Sukkot*, løvhyttefesten, rundt høstjevndøgn feires *Simchat Tora*, Toraens fest. På denne dagen avsluttes lesningen av 5. Mosebok, og lesningen av 1. Mosebok begynner umiddelbart og understreker at Toraen er evig. (Vanligvis benyttes to toraruller, slik at en ikke behøver vente på at hele rullen blir rullet tilbake fra siste slutt og til første begynnelse.) Med dette begynner en ny årlig syklus med lesing. Teksten er inndelt i 54 ukestykker tilpasset den jødiske kalenderens år som varierer fra 50 til 54 uker (avhengig om en ekstra måned skytes inn for å passe med solåret).

En ny syklus for lesingen av Mosebøkene for dette jødiske året (2013/2014) begynte i siste uke av september 2013.

For jøder verden over, som for jøder før, skaper bibelens fortellinger og forløp en naturlig ramme og referansebakgrunn for selvforståelse og kontinuitet. Fra uke til uke året igjennom folder teksten i Mosebøkene seg ut, år etter år. Ukens tekst danner grunnlaget for prekener og utredninger i synagoger og forsamlinger og utgjør en slags underliggende puls til den jødiske kalenderens fest og helligdagssyklus. Slik knyttes hele den jødiske verdens virkelighetsforståelse sammen.

Haftara/ot – tilleggstekst/er

Under romertiden innførte myndighetene forbud mot å lese og utrede fra Mosebøkene. En fant da frem tekster fra Skriftene eller Profetene (navnene på de øvrige to delene av Den hebraiske bibelen) som hadde en eller annen assosiasjon eller kopling til de faste bøkene i Tora, og leste og utredet fra dem i stedet. Disse tekstene ble kalt *haftarot*, tilleggstekster. Selv etter at forbudet opphørte, fortsatte skikken med å lese disse tilleggstekstene opp i synagogen i etterkant av Toralesningen. Både den ukentlige Torateksten og haftarateksten kan ligge til grunn for en preken.

Mosebøkene i jødiske hjem

Samlingen av Mosebøkene, skrevet på hebraisk med vokaler og tegn, oppdelt i ukentlige avsnitt og med *haftarot*, tilleggstekster, er å finne i det som kalles en *Chumash* eller *Pentateuch*, ("Femboken"). I tillegg til en *Siddur*, bønnbok, som omfatter all liturgi for hjem og synagoger, er en slik vanlig å finne i ethvert jødisk hjem. En *Chumash* utgis gjerne med oversettelser og kommentarer og utredninger til tekstbøkene. Det finnes flere forskjellige utgaver med alt fra klassiske kommentarer til kommentarer skrevet i vår tid hvor også kvinners stemmer er viktige bidrag. Hvilke utgaver som foretrekkes, avhenger ofte av hvilken retning innen jødedommen en er knyttet til.

Hvem utreder?

Selv om det er mest vanlig at det er en rabbiner som har ansvar for en preken eller torautredning kan det vel så gjerne være lekfolk. I synagogen i Oslo har det blitt vanlig at utvalgte medlemmer av menigheten påtar seg denne oppgaven som så sendes ut med e-post hver fredag. Andre steder kan representanter for forsamlingen forrette i synagogen. I økende grad bidrar også kvinner på denne måten, til og med i ortodokse synagoger der all annen liturgisk formidling ledes av menn. Tora-utredningen, eller prekenen, blir oftest formidlet etter at selve Torateksten har blitt lest opp under gudstjenesten lørdag morgen.

Det er tradisjon for at en gutt til sin *Bar-Mitsva* når han fyller 13 år – og i mer liberale forsamlinger også en jente til sin *Bat-Mitsva* når hun fyller 12 år – lærer å lese/synge fra Torateksten som er knyttet til uken de fyller år. Med dette er gutten/jenta som fullverdig medlem av forsamlingen å regne. Dette markeres gjennom at de får æren av å kalles opp og lese/synge fra sitt stykke i Tora i synagogen. Det er også mange som forbereder en utredning fra samme tekst som også leses opp under markeringen. I Oslos synagoge er det kun gutter som til sin *Bar-Mitsva* kalles opp og leser fra Tora mens jenter til sin *Bat-Mitsva* bearbeider og fremfører en *Dvar Tora* i menighetens forsamlingssal etter gudstjenesten.

Utredning av en Toratekst

Teksten jeg har valgt å ta for meg heter *Vajishlach*, "Han sendte foran seg..." (1. Mos 32, 3 - 36, 43), etter tekstens første ord på hebraisk og ble lest 10. –16. november 2013. Mitt fokus er kapittel 32.

I de foregående ukene har fortellingen handlet om hvordan tvillingbrødrene Jakob og Esau allerede før fødselen kjempet i moren Rebekkas liv. Jakob måtte flykte etter at han lurte sin far Isak til å velsigne ham i brorens sted. Han drar til morens bror Laban som han arbeider for i mange år, ekter begge Labans døtre, Rakel og Lea, og blir her far til elleve sønner og en datter. Etter mange konfliktfylte år klarer han til slutt å bryte opp, ta med seg hele sin familie og opptjente buskap og dra tilbake til Kanaan, landet som Gud hadde lovet Abraham og hans etterfølgere.

I denne ukens tekst skal Jakob igjen møte sin bror Esau etter alle disse årene.

Jakob sender budbringere foran seg for å varsle Esau om sin ankomst og får vite at han nærmer seg med 400 menn. Jakob opplever dyp frykt og er redd for at Esau fortsatt vil slå ham i hjel samt utslette familien hans. Derfor deler han opp buskap, tjenestefolk, hustruer og barn i to grupper og sender dem i forkant. Tjenestefolkene får beskjed om å bringe alt Jakob eier i flere puljer som gaver til Esau for å blidgjøre ham.

Jakob var alene tilbake. Og en mann kjempet med ham helt til det grydde av dag. Da mannen så at han ikke kunne vinne over ham, ga han Jakob et slag over hofte-skålen, så hoften gikk ut av ledd mens de kjempet. Og han sa: «Slipp meg, for morgenen gryr!» Men Jakob svarte: «Jeg slipper deg ikke uten at du velsigner meg.» «Hva heter du?» spurte mannen. «Jakob», svarte han. Da sa mannen: «Du skal ikke lenger hete Jakob. Israel skal være navnet ditt, for du har kjempet med Gud og mennesker og vunnet.» Da ba Jakob: «Si meg navnet ditt!» Han svarte: «Hvorfor spør du om navnet mitt?» Og han velsignet ham der. Jakob kalte stedet *Peniel*, "mitt åsyn er rettet mot Gud". «For jeg har sett Gud ansikt til ansikt og enda berget livet.» Solen gikk opp over ham da han kom forbi *Peniel*, "Vend ditt åsyn mot Gud", og han haltet på grunn av hoften. (1. Mos 32, 24-31)

Etter denne hendelsen tar Jakob haltende de andre igjen og som han nærmer seg, kommer Esau ham løpende i møte, og det blir et varmt gjensyn.

Det fortelles at ethvert folk voktes av en engel og for å skape fred, må fred først skapes mellom englene. Når Jakob kjemper med skikkelsen om natten, er det de som sier det er engelen til Esau og hans folk han her bryter med.

Esau og Jakob representerer to verdensanskuelser. Esau er jeger, hærfører og en verdslig leder. Det er Jakob som bringer den åndelige arven videre, løftet og velsignelsen som ble gitt Abraham.

Motsetningen mellom Esau og Jakob illustreres i beskjeden Rebekka fikk innen de ble født:

«To folkeslag er i ditt morsliv, to folk skal skilles før de blir født. Det ene blir sterkere enn det andre, den eldste skal tjene den yngste.» (1. Mos 25, 23)

Esau og hans folk edomittene trekkes i mange bibelfortellinger frem som Israels fiender. Stormakter som gjennom tidene har truet med å overmanne, undertrykke og utslette Israel, som assyrerne og romerne, blir i utredninger kalt Esau eller Edom.

Kampen mellom Jakob og Esau blir slik sett en åndskamp mellom det jødiske folk og den åndelige arven som her forvaltes, og «de andre», de krefter som ikke forholder seg til den ene levende og usynlige Gud og alt hva det innebærer, men vil utslette det Israel representerer.

I esoteriske kommentarer beskrives Esau og Jakob som to sider av samme person; alle har denne dualiteten å forsones med.

I det Jakob har overtaket over skikkelsen han kjemper med og skikkelsen ber ham slippe, kjenner Jakob at også frykten slipper. Han har nå overtaket og ber skikkelsen – Esaus engel? det han frykter? – velsigne ham. Etter dette erkjenner Jakob at han har sett Gud ansikt til ansikt.

Og kanskje ligger lærdommen her, at vi som Jakob må møte og overvinne det vi er redde for i vårt indre, innen vi skal møte det i verden? Da kan det som er vanskelig, bli en velsignelse, men til det kreves både utholdenhet, mot og ydmykhet. Når vi overvin-
ner vår egen frykt, åpenbares indre kraft og styrke.

Jakob blir velsignet og gis navnet Israel – et navn som kan oversettes med ”den som bryter med Gud” eller ”den som er utholdende eller ikke gir seg (overfor Gud)”. Han skal ikke lenger kjennes som Jakob, «den som tar fatt hælen (til Esau)”. Dette er Jakob som kjemper for å komme først ut av mors liv, må lure til seg velsignelse hos sin far, blir lurt av Laban til å gifte seg med Lea og som må bruke kløkt og en viss porsjon sluhet for til slutt å få sin lønn hos Laban og komme seg unna. Det er en annen Jakob som trer frem, en Jakob som har forsonet seg med Laban og nå også med sin bror Esau og ikke minst med seg selv og Gud. Amerikanske Rabbi Shefa Gold gir i sin kommentarbok, *Torah Journeys*, (2006) uttrykk for at skaden Jakob fikk i hoften er der for å minne ham på denne hendelsen slik at han ikke skal falle tilbake til sitt gamle selv.

I jødisk tradisjon knyttes navnet Jakob til vårt hverdagslige selv, den bevissthetstilstanden vi er i til daglig, mens Israel betegner en utvidet bevissthetstilstand, en tilstand der vi er årvåkent til stede og oppmerksomme på Guds nærvær. Det er i vår Jakob-bevissthet at motsetninger og ytre fryktbilder overmannes oss, slik som frykten for å bli utslettet av Esau.

Rashi, en betydningsfull jødisk kommentator fra middelalderen, understreker at Jakob etter dette er hel og plettfri, for han har kjempet med seg selv og overvunnet sin frykt. Med navnet Israel fastslås det at Jakob nå har blitt en annen og er klar til å komme Esau i møte, ansikt til ansikt. Han er i balanse, ydmyk, hel og forsonet. I denne tilstanden er det Jakob går frem for å møte Esau – og Esau løper ham i møte og omfavner ham. Det er fred og forsoning mellom brødrene.

Navnet Israel, som blir introdusert gjennom denne fortellingen, er også navnet på det folket som vokser til fra Jakobs slekt. Oppgaven til Israels folk som formidlet gjennom jødisk lære, er å etterstrebe denne helhetlige bevissthetstilstanden gjennom å søke, oppdage og tilkjenne det hellige eller guddommelige i alt, selv det mest hverdagslige, og evne å se velsignelsen der.

Og på mange vis er det dette den pågående dialogen med Tora handler om, å lære å se velsignelser i selv det som er vanskelig og utfordrende enten det er i en tekst eller selve livet.

Dette budskapet er ikke bare for det jødiske folk. Enhver som er vedholdende i sin søken etter helhet og sannhet er, slik jeg tolker det, en av Israel. Det er ethvert menneskes utfordring å strebe etter å oppdage og tilkjenne livets velsignelser.

På en måte er mitt møte med en slik tekst litt som når Jakob griper fast i skikkelsen og ikke vil gi slipp før han lover å velsigne ham. Jeg griper fast i noe i teksten som forundrer eller vekker uro i meg, og som jeg kanskje strever med å begripe. Jeg forsøker så å bryte med den, gå til andres forklaringer av teksten, la den arbeide i meg, til jeg opplever en slags oppklarhet. På denne måten kan møtet med en tekst bli en velsignelse. Og som Jakob løftes jeg ut av min alminnelige bevissthet – min vanlige måte å tenke og handle på – og kommer til større klarhet.

Litteratur

Gold, Rabbi Shefa, *Torah Journeys: The Inner Path to the Promised Land*, Ben Yehuda Press, 2006.

Oratz, Ephraim (Red.), *The Pentateuch with translation by Samson Raphael Hirsch and excerpts from The Hirsch Commentary*, The Judaica Press, Inc., New York 1990.

Plaut, W. Gunther (Red.), *The Torah, A Modern Commentary*, Union of American Hebrew Congregations, New York 1981.

Scherman, Rabbi Nosson (Red.), *The Stone Edition, The Chumash*, The Artscroll Series, Mesorah Publications, Ltd, New York 1993.

Lynn C. Feinberg (f. 1955)

- religionshistoriker fra Universitetet i Oslo og ordinert rabbiner.
- E-post: lynn.claire@gmail.com

Preken på Jom Kippur

Joav Melchior

En av de hendelser som preget meg mest i det jødiske året som har gått, handler om en ung dame i menigheten. Hun spilte stor rolle i menighetens ungdomsaktiviteter, og hun tok ansvar for sin jødiske identitet. Hun var aktiv på flere forskjellige fronter der hun kjempet for det hun trodde på, deriblant Israel. Hun var full av liv og det var alltid hyggelig å være i hennes nærvær.

Hennes gode egenskaper kom tydelig frem da hun fikk vite at hun hadde kreft. Hun valgte å se positivt på fremtiden og bestemte seg for å kjempe seg gjennom sykdommen.

Dessverre endte det tragisk og hun gikk bort i desember i fjor. I tillegg til de gode minnene hun gav oss, står vi igjen med spørsmålet om hvordan noe slikt kan skje. Jeg vil ikke komme med et svar på dette i denne talen, men ønsker heller å diskutere spørsmålet.

I det jødiske litteraturspråket kaller vi denne situasjon der det som skjer går utover vår forståelse, for "hester panim", som betyr "tildekket ansikt". Dette beskriver hvordan Gud gjemmer seg. Vanligvis føler vi Guds nærvær og stoler på at Gud står bak alle hendelser. Når det skjer uforståelige ting, står vi igjen og spør oss om hvor Gud er.

Noen vil vanligvis forstå dette som en slags straff for en dårlig oppførsel. En straff for noe som fører Gud til å si at "om dere gjør dette, så vil ikke jeg være del av bildet lenger." Det kommer fra en setning fra forbannelsen i 5. Mosebok, kapittel 31 setning 18: "Den dagen vil jeg gjemme og dekke mitt ansikt fra deg". Dette er en metaforisk forbannelse for hva menneskene vil føle når disse forbannelser kommer. Men i motsetning til denne meningen som kobler det til en synd, kobler Talmud dette til Esthers bok. I Talmud (Hulin 139b) står det: "Hvor vet vi at Esthers bok hintes om i Torah?" (i og med at historien om Esther skjedde mye senere). Svaret er der det står: "Jeg vil gjemme meg den dagen." Esthers navn minner om "hester" (jf "hester panim", kommentert over), som forklarer hvordan Gud gjemmer seg. På denne måten kobles Toraens profeti om at Gud vil dekke sitt ansikt med historien om Esther som skjer senere.

I Esthers bok ser vi tydelig at Gud er fraværende. Han er ikke til stede i handlingen og blir ikke nevnt én gang. Det er kun mennesker som utfører handlinger. Vi ser også at det kommer en veldig alvorlig og dramatisk beskjed om at alle jøder skal drepes på én spesiell dag. Dette kommer ikke som resultat av en synd, men tvert imot som resultat av Mordechais og Esthers trofasthet. Dette, selv om de er i eksil og blandet blant andre

nasjoner. De lever integrert blant andre nasjoner, men mister likevel ikke sin jødiske identitet og trofasthet til sitt jødiske etiske standpunkt, eksempelvis bøyer de seg ikke for andre enn Gud. Her ser vi tydelig at det ikke er koblet til en synd, men at det forteller om følelser som mennesker besitter og skillet mellom mennesker og Gud. Alt som skjer, skjer blant mennesker. Likevel er Gud der, selv om vi ikke føler ham og ikke alltid forstår hvorfor ting skjer. Vi har ikke egenskapene til å forstå det fordi Gud og mennesker er adskilt.

Denne følelsen som omhandler å skille mellom mennesker og Gud, ser vi første gang i Torah i historien som foregår i Edens hage, rett etter at Adam og Eva hadde spist av treet som gav mulighet til å kjenne forskjell mellom godt og ondt. Det første de gjør er å gjemme seg for Gud. Dette viser et slags skille mellom dem. Forklaringen på dette er at da de spiste av treet, fikk de menneskelige egenskaper som gjør at man kan velge godt eller ondt, man kan ta feil og, på den måten, skille seg fra Gud. Dette er dette, valgfriheten, som gjør oss til mennesker, og ikke til Gud eller engler.

Interessant nok finnes det ett sted til der vi ser dette, og det er rett etter at folket begår sin første synd i forbindelse med gullkalven. Da kommer Gud med en straff som sier at folket skal utslettes og Moses skal bli til et nytt folk. Det bør jo være sånn i en rettferdig verden, at gjør man noe galt betaler man for det. Men der står Moses og diskuterer med Gud for å få Gud til å tilgi folket. Han finner ikke ordene for å be om Guds nåde og tilgivelse, men han mener det ikke må være slik at folket skal utslettes på grunn av synden de har begått. Gud aksepterer dette. Da skjer det noe spesielt. Moses ber om å få se Guds ansikt. Han ber om å få slette skillet mellom ham selv og Gud. Svaret han får er nei, da et menneske ikke kan se Guds ansikt og leve etterpå, for da er han ikke lenger et menneske. Dette punktet der Moses står oppe på Sinai fjell er kanskje den tetteste kontakten som har vært mellom et menneske og Gud. (33,22) 'Når så min herlighet går forbi, vil jeg la deg stå i klippekloften, og jeg vil dekke deg med håndflaten til jeg er kommet forbi.' (34,5) 'Da steg Herren ned i en sky, stilte seg hos ham og ropte ut navnet Herren.' Der setter Gud ordene for å be om tilgivelse. 'Herren gikk forbi ham og ropte: «Herren er Herren, en barmhjertig og nådig Gud, sen til vrede og rik på miskunn og sannhet! Han holder fast på sin miskunn i tusen slektsledd og tilgir synd, skyld og lovbrudd.»' Disse ordene blir brukt for å be om tilgivelse på Jom Kippur, i slichotbønnen. Før Gud sier dette, dekker han til øynene på Moses. Han dekker de enda mer jo nærmere han kommer. Dette virker merkelig, men svaret er det vi ser i Edens hage om hva mennesket er. Vi mennesker er blitt mennesker fordi vi kan velge, fordi vi ikke er Gud. Vi skiller oss fra ham, og Gud kan ikke vise seg for oss og dekker derfor sitt ansikt. Ved å dekke det til, viser Gud nettopp at mennesker er mennesker. Derfor er det plass for å be om tilgivelse, be om forsoning for der man har handlet galt. Gud er Gud og mennesker er mennesker. Dette innebærer også dessverre at vi ikke alltid kan forstå avgjørelser som Gud tar.

Vi står her på Jom Kippur og prøver å se tilbake, se hva vi har gjort, be om at Gud

viser veien videre. I denne stund er det også viktig å akseptere at vi er mennesker og ikke Gud. Vår oppgave er å leve blant andre mennesker og behandle dem så godt vi bare kan. Så må vi be og håpe at Gud vil ta avgjørelser som vi føler er til det bedre for oss fordi vi er mennesker. Vi må be om at Gud ikke skal ta oss gjennom disse umulige situasjonene der vi må skrike "hvor er Gud", uten å forstå det. Men til slutt er det nettopp det som gjør oss til mennesker, at vi ikke forstår alt. Vi kan prøve å gjøre det beste fra vår side for å bygge en bedre verden, for at den skal bli best for oss og alle våre medmennesker, og håpe at Gud også fra sin side skal velsigne det kommende år så det blir et Shana tova, et godt år.

Denne prekenen er fra i år og ble holdt i Det Mosaiske Trossamfund i Oslo under Neila, gudstjenesten som avslutter Jom Kippur. Jom Kippur, den store forsoningsdagen, er nærmere omtalt i en egen artikkel på menighetens hjemmeside:

*http://www.dmt.oslo.no/no/jodedom/helligdager/yom_kippur/
Yom+Kippur.9UFRjS1G.ips*

Joav Melchior (f. 1978)

- rabbiner i Det Mosaiske Trossamfund i Oslo.
- E-post: rabbiner@DMT.Oslo.no

«Skal vi kalle det en slange?» Bob Dylan som poet og predikant

Robert W. Kvalvaag

Bob Dylan er sannsynligvis rockehistoriens mest kjente predikant. Han viderefører en gammel tradisjon fra amerikansk blues, gospel og folkemusikk, der artisten både forkynner og synger. De fleste forbinder predikanten Bob Dylan med hans såkalte «kristne periode», men Dylan har alltid skrevet sanger hvor han på ulike måter har utfordret og provosert sine lyttere. Dylan viderefører dessuten forkynnertradisjoner både fra jødedommen og fra kristendommen. I enkelte av hans sanger spiller predikanter en sentral rolle («Man in the Long Black Coat»), i andre opptrer han selv som forkynner av et radikalt enten – eller («Serve Somebody»). I «High Water (For Charley Patton)» synger Dylan: «I'm preaching the Word of God, I'm puttin' out your eyes.»

Dylans kreative bruk av Bibelen

Utgivelsen *Freewheelin'* (1962) inneholder sangen «Blowin' in the Wind», som mange oppfatter som en protestsang. Dette har Dylan selv avvist. Sangen består av tre strofer som inneholder en rekke presserende spørsmål. Disse besvares ikke av sangeren på annen måte enn med omkvedets «the answer is blowin' in the wind.» At svaret blåser i vinden kan tolkes på flere ulike måter. Det kan rett og slett bety at svaret både er vanskelig å gripe, og samtidig tilgjengelig for enhver. I så fall uttrykker teksten det motsatte av enhver form for skråsikkerhet, hvert utsagn avsluttes med et spørsmålstegn og ikke med et utropstegn. Dylan kommenterte sangen på følgende måte i bladet *Broadside* i 1962: «Alt for mange av disse hippe folka forteller meg hva svaret er, men det tror jeg ikke på. Jeg sier fremdeles at det er i vinden, og akkurat som et urolig papirark vil det før eller siden komme ned ... Men det eneste problemet er at ingen plukker opp svaret når det kommer ned.» (Marqusee 2006, 85-86).

Dylan har beskrevet sangen som en spiritual: «Blowin' in the Wind has always been a spiritual. I took it off a song called 'No More Auction Block' – that's a spiritual, and Blowin' in the Wind sorta follows the same feeling.» (Bauldie 1991, 8). Dylans melodi bygger på sangen «No More Auction Block», en spiritual som ble sunget av slaver som flyktet fra sørstatene midt på 1800-tallet. «No More Auction Block» var en del av Dylans repertoar da han tidlig på 60-tallet opptredte på små kaféer i New

Yorks Greenwich Village. Dylan laget en ny retorisk og insisterende tekst til den gamle melodien, en tekst hvor tidløse mytologiske motiv kombineres med en tidstypisk protestholdning.

Teksten er et tidlig eksempel på Dylans kreative bruk av Bibelen, og den illustrerer hvordan han integrerer bibeltekster i sin egen retorikk. Dylan alluderer her til en tematikk fra Bibelen som først dukker opp hos profeten Jesaja. Ifølge Jesaja 6,9-11 sa Gud til Jesaja at han skulle formidle følgende budskap til folket: «Dere skal høre og høre, men ikke forstå, og se og se, men ikke skjønne.» Da spurte Jesaja: «Hvor lenge, Herre?» Den samme tematikken tas opp igjen av profeten Esekiel (Esek 12,2), av Jesus (Markus 8,18) – og av Dylan:

Esekiel: «Et folk som har øyne å se med, men ikke ser»
 Jesus: «Har dere øyne, men ser ikke?»
 Dylan: «How many times must a man look up
 Before he can see the sky?»

Lytteren oppfordres til å overveie noen helt konkrete, men samtidig svært omfattende spørsmål. Det antydes dermed at svaret er til stede som en mulighet, at løsningen er åpenbar for alle som vil se og lytte:

Esekiel: «Og ører å høre med, men ikke hører»
 Jesus: «Har dere ører, men hører ikke?»
 Dylan: «Yes 'n' how many ears must one man have
 Before he can hear people cry?»

Med «Blowin' in the Wind» ble Dylan kritisert for å ha skrevet en sang som tilsynelatende ikke besvarte de spørsmålene den selv stilte. Dette forklarte han slik: «The first way to answer these questions ... is by asking them. But lots of people have to first find the wind» (Shelton 1986, 155).

I likhet med mange andre av Dylans sanger henspiller også «Blowin' in the Wind» på fortellingen om Noah og storfloppen. Dette er den apokalyptiske hendelsen Dylan oftest alluderer til i tekstene fra 60-tallet. I det første verset refererer sangens «white dove» til duen Noah sendte ut for å finne ut om vannet hadde sunket fra jordens overflate (1 Mos. 8,8-12). Men duen kommer tilbake, og etter sju dager sendes den ut på nytt. Den kommer da tilbake med et friskt oljebblad i nebbet, og Noah skjønner at vannet har sunket. Den tredje gangen Noah slapp duen kom den ikke tilbake. På denne bakgrunn reiser Dylan følgende spørsmål:

Yes, 'n' how many seas must a white dove sail
 Before she sleeps in the sand?

Duen er kanskje det mest kjente av alle fredssymbol, og spørsmålet kan derfor omskrives på følgende måte: «Hvor lenge kommer mennesker til å føre krig mot hverandre?» Hvor mange ganger må slike katastrofer skje før duen som sendes ut, kan sove i sanden? spør Dylan. Duen kan ikke hvile i sanden så lenge konsekvensen av menneskets synd, floden, dekker jorden.

Jesus, Dylan og Johannes Paul II forkynner at svaret blåser i vinden

Det flertydige refrenget i «Blowin' in the Wind» synes å famle etter noe som egentlig er ubeskrivelig: Svaret er her og nå, det finnes i form av en kraft som omgir oss, men denne kraften eller vinden er samtidig umulig å fange eller fastholde. Flere Dylan-tolkere mener at uttrykket *blowing in the wind* bør forstås som en referanse til Bibels metaforiske bruk av naturfenomenet vind. På de to grunnspråkene i Bibelen, hebraisk og gresk, betegner ordet for vind samtidig fenomener som pust, åndedrett og ånd. Det at svaret er «blowing in the wind», har likhetstrekk med Jesu ord til fariseeren Nikodemus. På gresk heter både ånd og vind *pneuma*, og Jesus påpeker i den natlige samtalen med Nikodemus at det er en parallell mellom naturfenomenet vind og Ånden som kommer fra Gud. Nikodemus spør: Hva skal jeg gjøre? Hva er svaret? Til dette sier Jesus: «Svaret blåser i vinden.» I den nye norske bibeloversettelsen er Jesu svar oversatt slik: «Vinden blåser dit den vil, du hører den suser, men du vet ikke hvor den kommer fra og hvor den farer hen. Slik er det med den som er født av Ånden» (Joh 3,8). I 1963 oversatte Tore Lagergren Dylans tekst til svensk, og hans versjon ble populær i Sverige. Lagergren oversatte refrenget slik:

Och vinden ger svar
 Blott vinden kan ge svar
 på alla frågorna du har

Dylans refreng kan også henspille på en fortelling i 1 Kongebok 19, hvor profeten Elia møter Gud på Horebfjellet. Ifølge denne teksten går Gud først forbi Elia, og foran ham før en sterk storm, «men Herren var ikke i stormen.» Etter stormen kom det et jordskjelv, «men Herren var ikke i jordskjelvet.» Etter jordskjelvet kom det en ild, «men Herren var ikke i ilden.» Etter ilden kom lyden av en svak susing, det blåste en stille bris. Herren eller Jahve var i den svake susingen, han var i vindpusten (1 Kongebok 19,11-13). «The answer is blowing in the wind» kan derfor være en poetisk omskriving for at «svaret ligger hos Gud.»

Den jødiske forfatteren Alan Rinzler kaller «Blowin' In the Wind» «an immortal spiritual anthem», noe han utdyper slik: «It's universal – the melody, the words, the experience of singing it is so spiritually cathartic, it's like chanting from Ecclesiastes. It's biblical. Specifically it's Old Testament and traditionally Jewish, particularly with Dylan's device of answering questions with yet more questions. And the answer? Is it blowing away? Or is it like *Ein Sof*, the Judaic unknowable divine deity beyond all

human comprehension?» (Rinzler 1978, 15). I kabbala, den jødiske mystikken, kalles Gud *Ein Sof*, som betyr «Uten ende.» I kabbala er Gud mer abstrakt og utilgjengelig enn Tanaks Gud. Men det er like fullt mulig å komme i kontakt med *Ein Sof*, og det er dette som er kabbalas hovedanliggende.

I september 1997 spilte Dylan for pave Johannes Paul II under World Eucharist Congress i Bologna i Italia. Etter at Dylan hadde fremført «Knockin' on Heaven's Door» tok han av seg Stetsonhatten, gikk opp på podiet og hilste på paven. Deretter holdt Johannes Paul II en preken for de mer enn 100 000 fremmøtte. Pavens budskap var delvis basert på Dylans sangtekster, og han sa blant annet følgende: «Du sier at svaret blåser i vinden, min venn. Og det stemmer. Men det er ikke den vinden som blåser ting vekk. Det er den vinden som er åndedrettet og livet til Den hellige ånd, stemmen som kaller oss og sier: Kom!» Dylans biograf Howard Sounes kommenterer pavens tolkning av «Blowin' in the Wind» slik: «Bob kunne ikke ha sagt det bedre selv.» (Sounes 2001, 418).

Dylan viderefører en gammel jødisk forteller- og forkynnertradisjon

Bibelens andre skapelsesberetning forteller at «Herren Gud formet alle dyr på marken og alle fugler under himmelen av jord. Han førte dem til mennesket for å se hva det ville kalle dem. Det som mennesket kalte hver levende skapning, det fikk den til navn. Mennesket ga navn til alt feet og til himmelens fugler og til alle villmarkens dyr.» (1 Mos 2,19-20). På Dylans utgivelse *Slow Train Coming* (1979) er det én sang som skiller seg markant ut fra resten av albumet. Det dreier seg om «Man Gave Names to All the Animals», hvor Dylan utdypet og utforsker teksten fra 1 Mos 2,19-20. Det første mennesket ble stilt overfor ulike dyr, og ut i fra det som kjennetegner dem, både i adferd og utseende, ga mennesket navn til dyra:

He saw an animal leaving a muddy trail
Real dirty face and a curly tail
He wasn't too small and he wasn't too big
«Ah, think I'll call it a pig»

I jødedommen brukes betegnelsen midrash om en form for forkynnelse som tar utgangspunkt i en bibeltekst. Det finnes flere ulike typer midrasher, og «Man Gave Names to all the Animals» er et eksempel på en narrativ midrash. Slike midrasher representerer frie gjenfortellinger av bibeltekster, og de inneholder ofte utfyllende stoff i forhold til det som bare antydes i bibelteksten. Midrash rabbah («Den beste midrash») utkom i Venezia i 1545, og den inneholder en rekke historier, kommentarer og legendepræget materiale knyttet til bibelteksten i 1 Mosebok. Om navngivingen av dyra forteller Midrash rabbah at Herren førte dyrene frem for Adam, og Herren spurte Adam: «What is the name of this?» Adam svarer: «An ox.» «And of this?» «A camel.» «And of this?» «An ass.» «And of this?» «A horse.» (Freedman & Simon 1939, 135).

Verden konstitueres gjennom språket, og språket bidrar her til å trekke en grense mellom dyr og menneske. Ved å gi dyra navn bestemmer mennesket hva som skal kjennetegne forholdet mellom dyr og menneske. Det skapes en orden i tilværelsen, hvor mennesket har sin plass, og dyra har sin plass. I Bibelen kan navngiving implisere en eller annen form for herredømme over den eller det som navngis. Et annet poeng med navngiving er at det forutsetter innsikt i personligheten eller vesenet til den eller det som navngis. I Midrash rabbah spør Herren Adam hva som er Adams navn. Til dette svarer Adam: «It is fitting that I be called Adam, because I was created from the ground (adamah).»

Navngivingen er en oppfyllelse og en konkretisering av 1 Mos 1,26: «Gud sa: 'La oss lage mennesker i vårt bilde, så de ligner oss! De skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen, over feet og alle ville dyr og alt kryptet som det kryr av på jorden.'» Nettopp dette siste problematiseres av Dylan. «Man Gave Names to All the Animals» avsluttes slik:

He saw an animal as smooth as glass
Slithering his way through the grass
Saw him disappear by a tree near a lake ...

Det som skiller dette verset fra de andre i Dylans tekst er at navngivingen mangler. Slik som i Midrash rabbah har mennesket gitt navn til bjørn, ku, okse, gris og sau. Men så dukker det opp et dyr som er glatt og sleipt, og som forsvinner ved et tre i nærheten av en innsjø. Man behøver ikke store engelskkunnskaper for å skjønne at den setningen som «mangler» i Dylans tekst, er «Ah, think I'll call it a snake.» Men Dylan har utelatt denne setningen, og dermed får sangen en åpen slutt.

Slange uten navn

Hvorfor gir ikke mennesket slangen navn? I kristen tradisjon ble slangen tidlig forbundet med det onde, personifisert ved Satan, Guds motstander. Etter syndefallet har mennesket aldri fullstendig herredømme over Satan eller det onde. Satan omtales som denne verdens fyrste, og hans makt opphører først ved tidens slutt. Det er derfor nærliggende å tolke Dylan slik at han har utelatt navngivingen av slangen fordi mennesket aldri fikk herredømme over den, og fordi mennesket ikke hadde tilstrekkelig innsikt i slangens vesen.

Slangen spiller dessuten en sentral rolle i forbindelse med menneskets ulydighet mot Gud i Eden. Slangen overtalte kvinnen til å spise frukten fra det forbudte treet. Her ligger opprinnelsen til det som i store deler av kristenheten kalles arvesynden. Etter Adams fall blir mennesket «født med synd, det vil si uten frykt for Gud, uten tillit til Gud, og med begjær», som det heter i *Confessio Augustana*. Mennesket fødes med en hang til det onde, en impuls som det ikke selv alltid er i stand til å kontrollere. Dylan synger om dette i «Pressing On»:

Temptation's not an easy thing
Adam given the devil reign
Because he sinned I got no choice
It run in my vein

Læren om arvesynden innebærer nettopp dette: Alle synder fordi Adam syndet. «Jeg har ikke noe valg, for jeg har det i blodet», synger Dylan. I «Man Gave Names to all the Animals» tar Dylan dermed opp det ondes problem: Hvorfor skapte Gud slangen? Dersom slangen ikke var «god», hva har det å si for vår forståelse av paradiset? Hvor stammer det onde fra? Hvorfor var ondskapen til stede i paradiset?

I sangens siste verselinje forsvinner dyret som aldri fikk navn i en sjø. Det er mulig Dylan lot det siste ordet være «lake» rett og slett fordi det rimer på «snake.» Men det kan også tenkes at dette ordet symboliserer overflate. På overflaten virker alt fredelig og harmonisk, men nede i dypet lurer krefter som når som helst kan bryte den fine overflaten og true menneskets tilsynelatende trygge tilværelse.

Litteratur

Bauldie, John 1991. *Notes to Bob Dylan: The Bootleg Series, Volumes 1 – 3*, Columbia (CD).

Freedman H. & M. Simon 1939. *Midrash rabbah. Genesis volume 1*. London: The Soncino Press.

Marqusee, Mike 2006. *Den onde budbringeren. Bob Dylan og sekstitallet*. Oslo: Oktober Forlag.

Rinzler, Alan 1978. *Bob Dylan. The Illustrated Record*. New York: Harmony Books.

Shelton, Robert 1986. *No Direction Home. The Life and Music of Bob Dylan*. London: New English Library.

Sounes, Howard 2001. *Fortellingen om Bob Dylan*. Oslo: Damm.

Robert W. Kvalvaag (f. 1956)

- førstelektor i RLE ved allmennlærerutdanningen, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- E-post: Robert.Kvalvaag@hioa.no

Fager kveldsol smiler... Smiler sola?

Synnøve Sakura Heggem

I Lom (hvor jeg bor) er sola borte noen måneder hver vinter. Derfor er det solfest i barnehager, på helseheimen, i hjem og hjerter når den kommer tilbake til bygda. Gamle tradisjoner for solas kretsløp preger stedet som en del av *genius loci*, stedets særpreg og hjerteslag.

Det finnes en rekke solsalmer. Går en gjennom salmebøker for å finne hvordan solbildene varierer og fungerer, er det stoff for flere bøker. Naturbilder er en opplagt del av salmenes retorikk, og solbildet er i særstilling. *No soli bakom blåe fjell sitt ljose andlet gøymer, Solen på himmelen lukket sitt øye, Måne og sol, Solbarn, jordbarn, Solrenning sæle som stiller all lengsel, Så vide om land som sol mon gå, Jesus livets sol og glede, Som den gylne sol frembryter*, er bare et bitte lite utvalg av solsalmer eller salmer med sol som fragment, tema og symbol (Heggem 2005, s 450-454).

Salmer i norsk skole er et stort, historisk kapittel. Det er til dels et sørgelig kapittel, men også et rikt og underbelyst kapittel. Det som ble feil i fortiden er behørlig fjernet: salmesang hver dag, utenatlæring, propaganda for kristen tro med salmer som medium.

Hva skjer med salmer i skolen i dag? Har de fått sin plass som kulturminner av særlig rikt format ut fra *genius loci*, våre steders egenart og beskyttende spiritualitet? Eller blir de, nettopp fordi de er så befengt med religiøse overgrep og andre kulturskader, stemodrig behandlet? Rundt årtusenskiftet henvendte departementet seg til Det teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo for å høre om det var en god idé at elevene kunne lese salmer istedenfor å synge dem. På den måten mente departementet at det forkynnende element ble nedtonet. Ville departementet tilsvarende foreslått å undervise om Leonardo da Vincis *Nattverden* ved f.eks. å vise den i svart/hvitt og i et lite format for at elevene ikke skulle bli påvirket av de mulige forkynnende element som ligger i selve kunstverket? En informert og fri forvaltning av salmer som kulturhistorisk skattkammer har så langt ikke sett dagens lys i norsk skole. Det mangler mye kunnskap, og det mangler innsikt i hvordan forkynnende element identifiseres og forvaltes i praktisk hverdag.

Hvordan kan vi øve oss på en friere, mer informert forvaltning? Jeg vil bruke salmen *Fager kveldsol smiler* som eksempel, for å kaste lys over nye måter å kommunisere salmer på. Det kunne vært hvilken som helst salme. For salmer er en utpreget kon-

vensjonell, til dels stereotypisk genre, spiller enormt på kontekst, og er ekstremt tilpasningsdyktig. Til forskjell fra bibel som eksempel på hellig tekst har salmer på morsmålet (en genre skapt av Martin Luther på 1500-tallet) også hatt kvinner som bidragsytere. Protestantisk prestegårdskultur har vært en viktig forutsetning for skrivende kvinner generelt (Grindal 2011). Fordi jeg ved siden av å være salmeforsker, er prest i Lom, hvor altså sola markerer *genius loci*, og hvor *Fager kveldssol smiler* har en sentral plass i ritualer og hverdagsliv, er det et opplagt valg.

Teksten, tonen, konteksten

Fager kveldssol smiler består av et møte mellom forskjellige fortellinger, uttrykk og elementer; en tekst, en tone, en eller flere kropper som synger eller leser. Salmer er multimedier, steder hvor de syngende låner sin stemme til et felles musisk forløp med mange eksplisitte og implisitte fortellinger. En salmes liv gjennom tidene møter de syngendes egne fortellinger. Salmer er *ladet* med innhold, og alltid åpne for nytt innhold som de syngende bringer inn i salmen. En salme finnes ikke som et fullført verk. Den er en mulighet og et partitur. Når det synges/leses, blir salmen til som en *performance*. Noen ganger vil det kunne betraktes som en forkynnende akt, andre ganger ikke, ofte delvis, og gjerne forskjellig fra person til person.

I gamle dager ble salmer betraktet som en gave til folkefellesskapet, gjennom kirkefellesskapet. Forfatter og hans/hennes *stemme* var ikke et poeng i seg selv, derfor finner en salmebøker uten forfatterregister. Salmene var jo ikke hans/hennes eiendom, men et *gave-speil*, til mer eller mindre fri bruk. På en hverdagslig måte spilte salmen *noe mindre*, og *noe mer*. *Fager kveldssol smiler* spiller, imiterer og fokuserer den fysiske sola slik den tar seg ut om kvelden når den er vakker, *fager kveldssol*. Det er derfor den helt opplagt *smiler*.

I skrivende stund sitter jeg i Roma på studietur. Sola går snart ned. Hvis jeg synger *Fager kveldssol smiler* her på Piazza del S. Silvestro, vil jeg kanskje forbinde salmebildet med den italienske sola; og varmen den gir fra seg også sent i oktober. I Lom er sola borte på denne tiden! Ikke hører jeg *bekken bruser fra det bratte fjell*, som jeg gjør når jeg står på kirkegården i Bøverdalen i ei gravferd og vi synger den sammen med den døde og de levende der. Men når jeg synger den her, dukker disse assosiasjoner opp som et stort mentalt rom, og knytter gode forbindelser mellom solas liv her og der i verden. Salmen gir liv til, og knytter forbindelse mellom sola i Roma og sola i Lom, med min kropp som medium. Fra solfesten i fjor minnes jeg solmalte barnehagefjes synge: *Sola i Lom er best tykkjer eg*. Deres begeistrede velkomstfest for sola er svar på solas livgivende makt, dens *smil*. De smiler tilbake!

Hva menes med forkynnelse?

Hva betyr *Fager kveldssol smiler* når den synges i et klasserom, på et kjøpesenter, på en solfylt plass i Italia eller i en katedral? Hvem eier salmen og dens betydning? Hvis en

f eks synger den med ungdomsskoleelever når tema i historietimen er *Sol Invictus*, en typisk romersk term, vil det skape større forståelse for ulike solbilder? Hvis en synger *Fager kveldssol smiler* sammen med gymnasiaster i en historietime, er det en forkynnende handling? Hvem og hva er det som definerer det? Finnes det religiøse følelser, eller finnes det først og sist følelser (alltid og over alt)? Hvis det siste er riktig, skal ikke undervisning inkludere følelser? Har skolen med sin noe gammelmodige distinksjon mellom forkynnelse og kunnskap falt i den samme grøfta som kirka ofte gjør? Den er kjent for å skille mellom *legning* og *praksis* (f eks i homofili-dabatten). Gjør skolen noe lignende i sine forsøk på å definere forkynnelse som en slags aktiv handling, mens det ikke-forkynnende er mer passivt og dermed nøytralt?

Grader av tilhørighet og identitet

Hvis jeg var lærer i videregående skole, ville jeg foreslått noen eksperimenter omkring salmer. Hva med å synges *Fager kveldssol smiler* i en historietime (*sol invictus*), litteratortime, kjemitime (er ikke sola en del av kjemi?)? Jeg ville spurt elevene om detaljer i salmen. I hvilken grad gjenkjenner og oppfatter de salmen som en åpen tekst med åpne bilder? Hvilke assosiasjoner gir salmen? Kanskje brukte en bestemor salmen som voggesang da de var små, eller de husker den fra en gravferd. Det kunne også være at de lot seg rive poetisk med i de ulike naturbildene for å undersøke de litterære kvaliteter f eks med solbildet som dreiepunkt for overgang mellom natt og dag, liv og død, tid og evighet.

Jeg ville ikke spurt elevene om de trodde på Gud når/om de synger. Men jeg ville kanskje spurt om det er naturlig eller fremmed å ta ordet Gud i sin egen munn. Forestillingen om å «tro på Gud eller ikke» er ikke sjelden en død metafor i språket, brukes stereotypisk, og ofte for å definere folk sosialt. Hvis derimot elevene selv hadde behov for å formidle en form for religiøs tilhørighet knyttet til salmen, ville det være en viktig ting å ta inn i samtalen.

Deretter ville jeg spurt de om de kunne tenke seg å synges *Fager kveldssol smiler* først, deretter en buddhistisk sutra, en humanetisk sang brukt i konfirmasjonsfeiring. Noen ville kanskje reservere seg og si at det blir som å be eller å bekjenne seg til en eller flere religioner/livssyn, samtidig! Men hva er forskjellen på å se på et hellig bilde fra en buddhistisk tradisjon, besøke en moské, betrakte et ritual, og det å ta en salme i sin egen munn? Kan ikke et bilde være forkynnende? Er ikke kirkebygninger eller moskeer forkynnende? Det kommer an på øyet som ser og på hva som skjer.

Selv kan jeg gjerne lese en sutra eller et koranvers uten å føle at jeg skriver under på det som står der, eller at jeg er «smittet» av de andres religion? Det samme kan jeg gjøre med salmer og bibeltekster. Jeg kan velge grad av tilhørighet, variere og se an lese- og syngemåter fra situasjon til situasjon.

Det er de konvensjoner som er knyttet til religiøse handlinger, tekster, toner og steder som skaper vår oppfattelse av hvorvidt vi tilhører helt, delvis eller ikke. Bør vi ikke lære

elevene grader av tilhørighet, og gjennom sammenligning øve oss i å se nye likheter og nye forskjeller, øve oss i å kommuniserer religion og kultur, også de såkalt forkynnende elementer ved dette? Forresten, i salmeretorikken kan det like gjerne være slik at det er lundens sus og bekkens brus som *forkynner*. Forkynner hva? Jo, at det helt enkelt blir sommer: *Hør lundens sus og bekkens brus forkynne hva som kommer: omsider blir det sommer* (Norsk salmebok 2013, nr 845.1).

Gjør vi salmeøvelser og andre øvelser i skolen for å få øye på, og uttrykke det som eventuelt er felles for alle mennesker i og utenfor religionene? Er det forkynnelse av det felles menneskelige? Og er det i så fall lov i skolen?

For mange mennesker er hele vår vestlige kultur en eneste forkynnelse av materialisme og kommersialitet. Det vil de fleste ha seg frabedt. Men hvis vi vil kommunisere med vår egen og andres historier, kommer vi ikke utenom de øvelser det innebærer å se med andres blikk. En måte å begynne på er å bruke salmer som *Fager kveldssol smiler* som en øvingsarena (til tema se Heggem 2011).

Solfest i Lomskyrkja med barnehagen

Når sola kommer tilbake etter fire måneder i Lom sentrum midt i februar, kommer barna fra Loar barnehage med malte soler i ansiktet og solkroner på hodet til Lomskyrkja for å feire solas gjenkomst. Sammen med meg (presten), synger de sine medbragte solsanger. Jeg tar de med til Maria-veggen og synger nyskapte Maria-salmer f.eks denne av Geirr Lystrup:

*Kjære Moder vår du skapte alt,
men hvorfor er jeg her?
Jo, fordi at du skal finne ut
hvem du og jeg og alle er...*

Kirkemusiker Terje Blakarstugun spiller på orgelet, og vi avslutter med *Fager kveldssol smiler*. Hvis dette er forkynnelse, er det i så fall på grunn av setningen i *Guds faderhand*? Eller er det uttrykket *heilag fred* som er forkynnelse? Er det hele salmen, Lomskyrkja, Maria-veggen, Lystrups dikt?

Kan sola smile? spør jeg barna. De ler og svarer, som så ofte, uforutsigbart, fantasifullt, åpent og alvorlig. De må gjøres oppmerksomme på at tekst og tone er åpne tekster og toner. Noen må be dem kjenne etter om det som står er sant, f.eks om *sola smiler*. De må få anledning til å skape rom omkring *heilag fred*, *berre bekken* som *brusar*, om *mitt hjarta som stundar*, om *bankande i barm*, og om *Guds hjerte*...

Salmer har vært åpne multimedier i fire-fem hundre år i vår kultur. Hvis vi ikke slipper tekster fri, men forvalter dem med ferdig fortolkning, forbud og påbud (f.eks forkyn-

nelse eller ikke), slik vi til dels gjør i skolen i dag, lukker vi tradisjonsstoff i "kunnskapens" navn. Tar vi derimot på alvor at en hvilken som helst tekst og tone er en åpen tekst/tone og blir preget av leserne, situasjonen, rommet omkring, kan pedagoger og elever i dynamisk læring vekke tekst og tone til live og til ansvarlig forvaltning.

Salmens rom

Salmer har ikke bare vært knyttet til hellige steder og hellige handlinger (kirke og ritualer). De har vært mobile medier til å skape høytid, pause og spiritus i hverdagen; ved matbordet, ved senga, på bondens jorde, når hus skulle vigles, og høytideligheter finne sted. I litteraturens mange rom har de også vært intertekstuelle mantra og fragmenter, i tillegg til å være nasjonal arv i forbindelse med samfunnsbyggende nasjonaldager. Salmer forbindes med kulturens vugge eller *chora*, siden dans, klang og ord har vært sentrum i kulturskapende virksomhet når mennesker ville skape og gjenskape pakt med livskrefter, og beskyttelse mot død og onsdskap.

Salmens (fortolknings)rom i dag er mer enn en litterær og kirkelig/teologisk genre. Salmer er til og med mer enn de tverrfaglige kulturfaglige rom kan by på. Salmens rom ligner aller mest et interaktivt multimedium. De er knyttet til kropp, pust, lyd og rytme gjennom tidene. De kan skje over alt, fra julemusikk på kjøpesentre til å skape katedralstemning av sublim karakter, til dans rundt juletre og mye mere. *Fager kveldssol smiler* står i en slik tradisjon.

Ansikt til ansikt

Vi synger nesten alltid *Fager kveldssol smiler* på kirkegårdene i Garmo, Lom og Bøverdalen ved gravferd. Sangen knytter mennesker sammen fordi de som synger har sola og den døde til felles, har overgangen fra liv til død, fra dag til natt felles. Kirkegården, hagen for levende og døde er et særlig sted for *ansikt-til-ansikt-relasjoner*, siden den som er død ved sitt ansikt representerer levd liv, avskjed, død, håp, avmakt, fortsatt liv, eller ene og alene avsluttet liv, avhengig av de syngende og situasjonens preg.

Salmer har flere tusen års erfaring med å skape rom omkring *ansikt-til-ansikt*-situasjoner. Derfor kan salmen makte å holde et rom åpent for å se den døde eller de andre levende i øynene, enda en gang. Gleden over å synge sammen kan også knytte bånd som er ubeskrivelig gode og sterke. Det er bånd som styrker kjæsterelasjoner, vennerelasjoner, familie- og samfunnsrelasjoner. Det musiske har en særlig multikulturell evne til å skape felles rom, felles rammer og åpenhet for varierte følelser og kulturelle tilstander (se Beck 2006).

Smiler sola?

Salmer som dynamiske billedsymboler er flertydige og svært enkle, samtidig. De knytter natur og kultur til mennesker på et mikro- og et makroplan. Hvis *sola smiler*,

dvs hvis vi kjenner glede over sola som henvender seg smilende til oss, slik at vi blir berørt av strålene, varmen, kilden til liv, så smiler vi tilbake. Vi gleder oss, og kan få øye på oss selv og hverandre som små, skapende sol-lys.

For når dikteren i poetisk form påstår at *kveldssola smiler*, ligger det helt primære eksistensielle og naturlige forhold bak. Forholdet mellom menneskene, naturen og det som holder alt sammen i universet flyter over i hverandre i salmebildene. Uttrykket *Gud* er tegn på dette ytterste (og innerste) sammenbindende medium. Så leker elementene med hverandre i en naturlig følge og fortelling, f.eks. *kveldssol*, *heimen*, *jord*, *bekken*, *fjell*, *klokke*, *mitt hjarta*, *Guds famn*.

Fager kveldsol smiler er en hverdagslig fortolkning av sola som faktisk, fysisk realitet. Her er sol, fysikk og naturmystikk etablert som en helhet. Det hellige ved solas skjønnhet, kraft og glans er ikke overnaturlig, men mer enn naturlig. Døgnets, livets, dødens og verdens rytmer er knyttet sammen. *Under* og *omsorg* er en selvsagt del av salmens invitasjon til fortolkning av kveldssola, og appellerer til det vi vet fra egen erfaring: at en hvilken som helst solnedgang kan inneholde *alt*.

Religion i samfunnet er i endring og trenger fornyelse. Det krever kompetente lærere som kan forvalte nye grenser for frihet og beskyttelse på skolens lokale kulturarenaer i et globalt blikk.

Litteratur

Norsk salmebok 2013, Eide forlag.

Grindal, Gracia, *Preaching from home. The Stories of Seven Lutheran Women Hymn Writers*, 2011.

Heggem, Synnøve Sakura, *Kjærlighetens makt, maskerade og mosaikk. En lesning av N.F.S Grundtvigs Sang-Værk til den Danske Kirke*, 2005.

Heggem, Synnøve Sakura, «Julesanger i flerkulturelt perspektiv» i Madsbu/Pedersen (red), *I verdens rikeste land. Samfunnsvitenskapelige innganger til norsk samtid*, 2011.
Beck, Guy L., *Experiencing Music in World Religions*, 2006.

Synnøve Sakura Heggem (f. 1956)

- Dr. theol, sokneprest og salmeforsker, leder av det norske Grundtvig-Selskapet.
- E-post: synnoveteolog@hotmail.com

Prekenen i den kristne gudstjenesten

Stundom bøte, ofte hele, alltid trøste ...

Elisabeth Thorsen

En preken er en talehandling som inngår i gudstjenestens komplekse intertekstuelle helhet. Den tilhører de performative aspekter ved prestens arbeid. Den er personlig, og den har samtidig noe objektivt og opplysende ved seg.

Med disse tre innholdsrettede setningene, vil jeg oppsummere det jeg mener er de viktigste sidene ved prekenen som fenomen. I bunnen ligger prestens oppdrag om å forkynne og forvalte evangeliet. Min oppsummering er en tolkning av prekenen som handling. I denne artikkelen tjener også de tre innledende setningene som ramme omkring mine refleksjoner. Artikkelen undertittel er en omskrivning av den hipokratiske legeed. Den signaliserer at jeg vil snakke om prekenen som en utøvelse av både estetikk og etikk.

Den skjønnne, sanne og gode preken ...

Jeg tenker at prekestolen er som et rom. Et eget rom hvor presten kan formidle det han/hun synes er viktig ut fra dagens tekster og kirkeårsmessige preg. Hva presten synes er viktig, varierer med teologisk ståsted og tilhørighet i kirkelandskapet. I tillegg har prestens valg og prioriteringer selvsagt historiske, psykologiske, sosiale og smaksmessige forklaringer.

Fra reformasjonen og frem til vår egen tid har ulike idealer preget prekenene. Man har lagt vekt på retorikk og vekkelse, men også på dikterkunst og sjelesorg. Med gudstjenestereformen har idealet om at prekenen skal stå i samspill med resten av gudstjenesten, blitt mer fokusert. Man har bevisstgjort seg på at prekenen kan stå i forlengelsen av en stemning eller representere et brudd med den. Den kan ha en poetisk form fordi det passer til den liturgiske musikken som er valgt denne dagen. Den kan forsterke eller belyse et tema som finnes i for eksempel en kantate som skal fremføres akkurat denne dagen. Den kan egentlig ha utallige genuttrykk og teologiske profileringer. Den kan fremføres med manus eller uten manus eller noe midt i mellom. Preken som form har en enorm iboende plastisitet. Det har også prekenen som innhold. Men det er én ting en kristen preken ikke kan gjøre: Den kan ikke trække mennesker ned. Det kan den ikke gjøre verken med sin form eller med sitt

innhold. Gjør den det, vil jeg si den i egentlig forstand ikke kan være noen preken. Jeg vil si det i imperativ, og jeg vil holde det frem som en absolutt norm.

Litt tabloid sies det ofte at prestens rolle er gått fra å være *hyrde* og *lærer*, til å være *trøster* og *bærer*. Jeg vil si at den første metaforen, hyrden, holder. Den rommer de andre. Og den har noe poetisk ved seg: Den lar oss fylle seg med innhold. Den lar oss bruke våre erfaringer til å forstå. Den inspirerer til å finne ut mer. Den er som en levende metafor i betegnelseens poetiske forstand.

Jeg tenker meg at prekenen er som hyrdens (lat. pastorens) sang. Sangen som vokser frem med gjeterens bevegelser, avgjørelser, mot og mismot. Sangen som kan trøste og gi kraft. Sangen som kan lede og rettlede. Som en poetisk og teologisk *pastorale* ... (Musikkhistorien har sin egen pastorale: En romantisert fremstilling og hyllest av det landlige livet. Teologifaget har disiplinen "pastoralteologi". Men en poetisk homiletikk (prekenlære) som forbinder prekenen med pastoralen eller "hyrdesangen" må stå for min egen regning.)

Prekenens etikk

Det trengs en spesiell etikk i møte med det privilegiet det er å få fylle prekenrommet i gudstjenesten. Det trengs en forkynnelsetikk for prester. En pastoral(e)-etikk. Denne etikken kunne vært nær essensen av legeløftet i den hippokratiske ed. "Jeg vil bruke mine evner til det beste for mine pasienter i samsvar med min dyktighet og min dømmekraft og aldri volde noen skade." For det er jo faktisk slik at prekener voldet skade. Skade gjennom sine ord. Og det er også slik at prester unnlater å bruke dømmekraften eller også unngår å sette egen dyktighet kreativt i spill. Presterollen kan legge opp til både tafatthet og ansvarsfraskrivelse når presten henviser til kall, plikt, samvittighet eller (guddommelig) inspirasjon i prekenarbeidet. Den myndige stemmen, ansvarligheten og bevisstheten om egen subjektivitet lider under dette.

Å bringe Hippokrates inn i prekenarbeidet kan virke søkt. Gudstjenestedeltakerne er jo ikke pasienter. Nei, de er ikke det, men de er der fordi de trenger noe. Gudstjenestekonteksten med syndsbejelse og ansvarserkjennelse verbalisert i de liturgiske tekstene, artikulere det. De sier at vi alle, bare i kraft av det å være mennesker, mangler noe. Også Jesus trekker inn lege-metaforen. Han sier: "Det er ikke de friske som trenger lege, men de syke." Og han utdyper umiddelbart: "Det er barmhjertighet jeg vil ha, ikke offer. Jeg er ikke kommet for å kalle rettferdige, men syndere." (Matteus 9, 12–13.) Det er åpenbart nærliggende for det religiøse mennesket å oppfatte at det er offer det spørres etter når en nærmer seg det hellige. Iveren etter å ville ofre seg, eller fokuset mot dette å ofre seg, kan ligne på å være syk. Det kan være en måte å være innkrøket i seg selv på, altså en form for synd (jf Luthers syndsbegrep *incurvatus in se*. Begrepet er blitt en teologisk frase som beskriver dette "å leve innover for seg selv" heller enn å leve "utover i verden" for Gud og mennesker. Jesus vil åpne for

barmhjertighet – som jo er å vende seg *utover* og se lenger enn seg selv. Jesus vil vekke det myndige subjektet. Den som ser at hun/ han kan gjøre empati, gjøre noe som er godt i den andres verden. Jesus sier at dette handler om helse. Det handler om å løfte opp. Løfte frem. Være hyrde. Vise vei. Synge trøstens og motets sang.

En preken er og blir en talehandling. Som handling kan den aldri unndras etisk dom. Slik gjelder både de ti bud og det dobbelte kjærlighetsbud enhver prekenhandling/ enhver pastorale. Emmanuel Levinas har, i sin filosofi, lært oss *hvordan et blikk kan drepe* eller et ansikt lyve. Sigmund Freud har satt lyttingens og empatiens kraft i potensielt helsebringende system. Deres delte innsikter er også kontekst. De tilhører prekenens fjernkontekst, og spiller i utgangspunktet bare implisitt med i det presten sier. Men de spiller med. De skjærer etikken. De øker bevisstheten på ordets makt og prekenens iboende kraft.

Evangeliet: Performativt

Hvordan kan prekenen være omsorg, barmhjertighet og kall i praksis? Jeg mener den bare kan det dersom den søkes holdt til beste for menneskene – altså i bevissthet om ikke å volde skade *på de som åpner seg og lytter*.

Selv om pretestanden aldri har hatt sin Hippokrates, finnes det selvsagt en yrkesetikk for prester. Presteforeningen har kanskje den mest aktuelle, tydeligste og mest utmeislete. Den ble vedtatt på Hovedstyremøtet i 2001 og omhandler mange forhold ved prestetjenesten, men ikke prekensituasjonen! Det som blir helt tydelig når en leser disse retningslinjene, er den potensielle motsetning mellom dette å skulle "respekttere hvert menneske han/hun møter, slik at den personlige integritet hos dette mennesket ikke blir krenket, og [...] anerkjenne ethvert menneskes ukrenkelige verdi uansett alder, etnisk tilhørighet, kjønn, seksuell legning, tro, politisk anskuelse, nasjonalitet, posisjon i samfunnet, fysisk eller psykisk sykdom."

Og på den annen side, dette å skulle "forkynne Guds ord klart og rent, som det er gitt oss i Den hellige skrift, og som vår kirke vitner om det i sin bekjennelse, og forvalte de hellige sakramenter etter Kristi innstiftelse og vår kirkes orden."

Når presten entrer sitt rom på prekestolen, ligger den etiske fordringen i å skulle sammenføre disse to hensynene på en måte som viser at de hører sammen, ja mer enn det; de er to sider av samme sak: Å forkynne Guds ord klart og rent, *er* å respekttere hvert menneske vi møter slik at de ikke blir krenket, men bekreftet i sin menneskelighet. Det er viktig at denne innsikten er internalisert i presten. Har presten en opplevelse av at Guds ord ikke handler om respekt for enkeltmenneskets integritet og verdighet, ja, da vil dette forkynnes for menigheten selv om presten ikke sier det i klartekst. Det samme skjer om presten, teologisk fundert, mener at Jesu raushet ikke gjelder i møte med enkelte grupper.

Å forkynne evangeliet, er å komme med godt nytt. Godt nytt for alle mennesker. Komme med bud om kjærlighet og nåde. Fokuset når en forkynner, uansett enkelttekst og kirkeårsdag, må derfor ligge i å destillere ut på hvilken måte dette kan være et godt budskap for mennesker, og så gi det videre.

Prekenen som spill for ord og sakrament

Prestens prekenord er omkranset av sakramentene. Og sakramentene er, sammen med salmer og liturgi, med i det intertekstuelle spillet. Prekenen skal gjøre med ord, det dåpens og nattverdens mysterier uttrykker i gester: Vi er ikke alene. Ikke i vår sorg. Ikke i vår glede. Vi hører sammen med alle mennesker gjennom alle tider. Vi er elsket av Gud. Vi er oppreist til evig liv. Vi er gitt mot til å leve og mot til å tro. Og alt handler om nåde.

Liturgien og sakramentene uttrykker, på litt ulike vis, et samlet "credo". De har med elementer fra hele den kristne historie, ja, også eldre enn det (potensielt representert i musikk og gammeltestamentlige tekster).

Det som sies i prekenen, er ferske, nye ord. De er uttrykk for samtid. For "tiden nå". De kan henge sammen med og spille på andre ferske ord i menighetens forbønn eller i *åpningshilsenen* (*intimasjonen*) i de menighetene som fremdeles har dette med i sin grunnordning. Forståelsen av prekenen farges av samspillet med sakramentene. Samtidig er prekenen en anledning til å skape større forståelse for sakramentenes innhold, eventuelt vekke respekten for sakramentene som mysterium. Prekenen skal gjøre det mulig å slutte seg til gudstjenesten som tradisjon, fellesskap om "meningsvev". Presten er, som fortolkende person, et eksempel på at det er mulig å legge sitt eget liv inn i den livsforståelsen gudstjenesten som helhet uttrykker.

Bøte, hele, trøste

Prekenen er en hendelse der presten fremviser sin ydmykhet og samtidig bruker sine evner og sin kunnskap. Valgene som gjøres i lys av dette, handler om både etikk og estetikk, og skulle jeg rangere disse to dydene, må etikken komme først. Når jeg inspireres av Hippokrates og legeeden, henger dette også sammen med det paradigmeskifte som kom som følge av hans presisering av betydningen av nøkterne iakttagelser ved sykesengen. På basis av disse tok han avstand fra all spekulativ diagnostikk, og erstattet magien med sunn fornuft. Hippokrates levde 450–377 før Kristus. Hans tanker og praksis vitner om menneskekjærlighet og menneskerespekt. Dette er et menneskesyn som vi vel oftere assosierer med opplysningstid og den moderne tid enn med den greske antikken. Spenningsfeltet i motsetningen mellom magi og observasjon som lå i hans tid, trigget Hippokrates til å tenke nytt. Et slikt spenningsfelt ser vi også i evangeliene. Det virker også igangsettende for mange av Jesus sine taler og handlinger. Evangelisten Johannes skriver: "Da Jesus kom gående, så han en mann som var født

blind. Disiplene spurte da: «Rabbi, hvem er det som har syndet, han selv eller hans foreldre, siden han ble født blind?» Jesus svarte: «Verken han eller hans foreldre har syndet. Men nå kan Guds gjerninger bli åpenbart på ham.» (kap. 9, 1–3)

Slik forkynner Jesus at sykdom ikke handler om skyld – at plager ikke handler om å ha gjort feil. Det er ingen magisk logikk mellom det vi har gjort og det som rammer oss... Jesus slår fast at det ikke er slik våre liv henger sammen. Som hos Hippokrates handler det om å ta avstand fra det spekulative.

Kan man ta avstand fra det spekulative, og samtidig forkynne det som er over-skridende? Det som er transcendent? Jeg mener at dette er mulig, og at det er dette kunststykket en preken skal prestere. Eksempelet fra Johannesevangeliet ovenfor holder nettopp disse to oppgavene sammen i beskrivelsen av hvordan Jesus helbreder. Først løsrives guds- og meningsdimensjonen fra de spekulative sammenhenger mellom sykdom og straff. Deretter knyttes helbredelse til Jesu jordnære inngripen. Johannes skriver: "«Så lenge det er dag, må vi gjøre hans gjerninger som har sendt meg. Det kommer en natt da ingen kan arbeide. Så lenge jeg er i verden, er jeg verdens lys.» Da han hadde sagt dette, spyttet han på jorden, laget til leire med spyttet og smurte den på mannens øyne. Så sa han: «Gå og vask deg i Siloa-dammen!» Siloa betyr utsendt. Mannen gikk dit og vasket seg, og han kom tilbake seende." (9, 4 ff.)

De ytre handlingene Jesus ber mannen om å gjøre, er neppe tenkt som en rasjonell forklaring på hvorfor mannen får synet igjen. Forklaringen ligger i det Jesus sier om seg selv. Mannen fikk synet igjen fordi Jesus er verdens lys. Det som blir stående igjen etter fortellingen, blir da himmelriketegnet; dette at Gud vil liv og gir liv, og at troens dimensjon hører hjemme i en kjærlighetsdimensjon, en nådeserfaring løsrevet fra kausalitet og fortjeneste. Det handler om å ikke skyld- eller skamlegge, men heller skape en trygghet base for tilhørighet og vekst.

Når det estetiske bøter, heler og trøster

Prekenen kan i sin form og i sitt innhold være et estetisk uttrykk som vekker og nærer troen, håpet og kjærligheten. Gjør den det, er grensen mellom det estetiske og det etiske uinteressant å trekke opp. Da møtes de to verdiene i talehendelsen. En slik preken jeg her tenker på, krever en *åpenhet* hos presten. Hun/ han må i sine prekenforberedelser spørre seg selv: Hvordan kan jeg denne dagen, og i møte med disse tekstene, si noe som viser en vei gjennom død til liv (dåpen)? Hvordan kan jeg si noe som styrker troen på at vi gjennom å dele, får mot til å leve (nattverden)?

En slik preken krever også at presten er *ærlig* overfor sin egen *sårbarhet* og eksistensielle fattigdom. Det kan bety at presten ikke hopper over det vanskelige som kommer til overflaten i eget sinn ved prekenforberedelsene. Selv om presten ikke alltid velger å dele dette sårbare direkte, kan det estetiske uttrykket ivareta tilstedeværelsen av det gjen-

nom sin form eller sitt uttrykk. Den kan bevisst spille på en underliggende tekst. Julia Kristeva snakker om en genotekst som ligger under selve teksten (fenoteksten). Genoteksten forteller om forfatterens (predikantens) affekter. Kristeva mener at alle tekster har to slike nivåer. Jeg tror hun har rett. Og jeg tror at begge nivåene taler til oss. Ved å arbeide bevisst med prekenens estetiske form, og ta på alvor at egen sårbarhet og egne brister er en verdi med tanke på å forkynne Guds rike, kan selve prekenen bli av en infinit karakter. Altså et tegn på Guds rike ved at Guds ord fortsetter å vokse i oss og mellom oss, og inspirerer oss til å elske Gud tilbake og vår neste som oss selv.

En god preken er revolusjonær i ordets beste forstand. Den vil snu opp ned på maktforhold, skape rettferdighet og sette undertrykte fri. Den vil ikke bygge nye hierarkier, men uttrykke at livet finner nye veier i frihet og på tross. Den vil ikke kontroll. Den vil ikke spille på det autoritære, men forsøke å komme i dialog. Den vil ikke gå i forsvar, men oppmuntre raushet og liv.

En preken er en talehandling som inngår i gudstjenestens komplekse intertekstuelle helhet. Den tilhører de performative aspekter ved prestens arbeid. Den er personlig, og den har samtidig noe objektivt og opplysende ved seg. Ved å ta prekenens estetiske dimensjon på alvor tror jeg evangeliet kan skje på en helbredende måte i den enkeltes sinn. En slik "helbredelse" kan være en møysommelig prosess, men det handler om å la den enkelte få oppleve seg selv som en som blir skapt av Gud. En som er elsket av Gud. Og en som er på vei hjem igjen. Tilbake til Det gode stedet vi kom fra.

Elisabeth Thorsen (f. 1966)

- sokneprest ved Oslo domkirke.
- E-post: Elisabeth.Thorsen@oslo.kirken.no

Når kunst forkynner

Geir Winje

Forkynneelse skal unngås i undervisningen. Selv om det er den enkelte elev eller foresatte som definerer hva som virker forkynnende, bør læreren likevel problematisere hvor grensen går mellom forkynneelse og kunnskapsformidling, mellom opplæring *til* tro og opplæring *om* tro. Får elever fritak fra å arbeide med religiøse tekster fordi de forkynner, går de glipp av religions- og kulturhistorisk kunnskap. De bør også arbeide med slike tekster for å oppøve evnen til å identifisere og eventuelt avvise forkynneelse.

Dersom en lærer eller lærebok forkynner på en entydig måte, er det et klart overtramp. Det er mer komplisert å bruke religioners primærtekster som læremidler. De er ikke designet for undervisning i dagens skole, og kan på den ene side forstås som ren propaganda for sine respektive religioner. På den annen side er de som historiske dokumenter nødvendige supplement til lærebøkene. Elevene bør ideelt sett respektere dem og vise dem interesse, men samtidig (om de ikke representerer egen religion) markere avstand til budskapet de formidler. Skal de utvikle en slik dobbel kompetanse, må de øve seg. Så selv om forkynneelse ikke skal finne sted i skolen, må elevene arbeide med forkynneelse, akkurat som de i norskfaget må arbeide med reklame.

Denne artikkelen handler om elevenes lesing av religiøs kunst forstått som primærtekster. Den følger opp «Å lese kunstabilder som religiøse tekster» (Religion og livssyn nr 3/2010), der eksemplene ble hentet fra østlig religion. I det følgende hentes de imidlertid fra islam. I en innledende del skisseres de analysemodellene som ble presentert grundigere i «Å lese kunstabilder som religiøse tekster». Deretter følger en kort del om figurativ plakatkunst, før artikkelen avsluttes med et eksempel på lesing av tradisjonelle geometriske ornamenter.

Å lese kunstabilder som religiøse tekster

En enkel analysemodell som kan brukes i mange fag og sammenhenger skiller mellom 1) innhold eller motiv, 2) form eller virkemidler, og 3) tema, budskap eller hensikt. Den kan egne seg i RLE eller religion og etikk (RE) når elever arbeider med eksempelvis en *mihrab* (om elevene ikke får besøkt en moské, kan de arbeide med ett eller flere bilder, se aktuelle lenker i kildeoversikten). 1) Det er forholdsvis enkelt å gjøre rede for motivet; *mihrab*en kan beskrives som en multimodal tekst bestående av en fordypning i en vegg, gjerne utsmykket med ornamenter og arabiske bokstaver. 2) De formelle virkemidlene omfatter blant annet fargebruk og symmetri. Gjentakelser skaper rytme, og i geometriske mønstre brukes ofte rotasjoner og speilinger (Mel-

hus og Winje 2009). I *arabesker* fylles alle felt med stiliserte planteformer, og plante-stengler bukter seg langs alle linjer. Slike virkemidler kan være meningsbærende i seg selv (Kress og van Leeuwen 2006), men de tydeliggjør også nisjens betydning: 3) *Mihrabens* hensikt er blant annet å tiltrekke seg oppmerksomhet og peke ut en retning. Den peker mot islams geografiske sentrum, og tematiserer dermed islams enhet, som igjen korresponderer med Guds enhet. *Mihraben* kan også tolkes som en hentydning til paradiset. Den minner om en portal, mens utsmykningen kan assosieres med Guds skaperverk: Geometriske mønstre representerer orden og lovmessighet og eventuelle planteformer uttrykker liv og frodighet.

På den ene side kan en *mihrab* altså forstås som forkynnende, i hvert fall på et tematisk nivå, i det den formidler budskapet om at det finnes kun én Gud. I tillegg inviterer *mihraben* på en måte til bønn. På den annen side kan den oppleves som ikke-forkynnende. Verbal forkynnelse forutsetter at tilhørerne forstår forkynnelsens språk, og uten språklig kompetanse kan de ikke motta budskapet. På samme måte er kunstens budskap uforståelig om en ikke kjenner kunstens språk. Dessuten er ikke-verbale tekster mindre entydige enn verbale tekster, så eventuelle budskap tolkes ulikt – også blant muslimske kunstgjennere.

Når vi møter kunst fra en religion vi ikke kjenner, vil den første lesingen være preikonografisk (Panofsky 1967). Vi forstår ikke hva tegnene betyr, og gjenkjenner verken bokstaver, personer eller andre motiver. Læreren kan benytte seg av elevenes preikonografiske lesing, som altså er en form for feillesing, til å få fram spørsmål og vekke nysgjerrighet. Læring innebærer imidlertid å bevege seg fra et preikonografisk til et ikonografisk nivå, og videre mot et ikonologisk eller tematisk nivå.

En annen analysemodell fokuserer på *hva* elevene kan lære av kunst. Brit Paulsen (1997, Høgskolen i Hamar) skjelner mellom kulturhistorisk kunnskap, ferdighets-kunnskap og personlig kunnskap, kategorier som egner seg godt i RLE/RE. Religionskunnskap er kulturhistorisk kunnskap. Ferdighetskunnskap gjelder hvordan en betrakter, leser, beskriver og kommuniserer om kunst. Den kan karakteriseres som allmenn, men er samtidig formalisert i faget kunst og håndverk. Personlig kunnskap er mer privat eller eksistensiell, og skal ikke formaliseres, selv om læreren bør være oppmerksom på elevenes bakgrunn og personlige preferanser.

Dette bringer oss over på en modell utviklet av Susanne Knudsen (Høgskolen i Vestfold, Knudsen og Aamotsbakken 2009 – ikke behandlet i «Å lese kunstbilder som religiøse tekster»). Hun er opptatt av hvordan leseren i møte med en tekst inntar posisjonen som den bekrefte(n)de leser, den konfronterte leser og den utforskende leser. De fleste lærere ønsker seg utforskende lesere, men de må samtidig gjenkjenne, akseptere og respektere at elever inntar konfronterende eller bekreftende leserposisjoner i møte med tekster fra visse religioner.

Den siste modellen som skal nevnes her er utviklet av Halldis Breidlid og Tove Nicolaisen ved Høgskolen i Oslo og Akershus (2007, 2011). I sin fortellingsdidaktikk benytter de seg av det faktum at både elever og andre som arbeider med tematikken i en religiøs fortelling, kan vektlegge ulike dimensjoner. De skjelner mellom en allmennmenneskelig, en religiøs og en religionsspesifikk dimensjon. I en samtale om en *mihrab*, kan en for eksempel vektlegge at den korresponderer med allmenne tanker og verdier, og tolke den som et symbol på samhörighet og enhet på et rent menneskelig plan. Andre kan være mer opptatt av den (felles)religiøse dimensjon og forstå *mihrab* som et uttrykk for monoteisme. Atter andre vil vektlegge den religionsspesifikke dimensjon og lese *mihrab* som et budskap om at islam er den eneste religionen som henvender seg til alle mennesker med budskapet om den ene Gud.

For å unngå at religiøse tekster skal virke forkynnende på elevene, vektlegger noen lærere og lærebøker den allmenne dimensjonen på bekostning av den religionsspesifikke. Det som da skjer, er ikke nødvendigvis at kunsten blir mindre forkynnende, men at budskapet endres. Om en leser en *mihrab* som en oppfordring til alle mennesker om å realisere fred og enhet uavhengig av religion, blir tematikken mer humanistisk og moderne enn i en religionsspesifikk lesing, som nødvendigvis vil være mer føromodne. Mitt inntrykk fra lærebokanalyser og observasjon av RLE/RE-undervisning, er at det som oftest er kristendommens tekster som fortolkes allment og humanistisk. Når kunst fra islam og andre religioner (med et mulig unntak for jødedommen, se Winje 2003) presenteres med større vekt på den religionsspesifikke dimensjon, virker de mindre allmenne og mer eksotiske enn kristendommen. (En interessant parallell er hvordan lærebøkene gjør buddhismen mer allmenn, og dermed mer relevant for ikke-buddhister, enn hinduismen, se Winje 2013).

Plakatkunst

Figurativ kunst leses som nevnt mer entydig enn geometrisk kunst, særlig når den illustrerer forkynnende fortellinger eller er plassert i kirker eller templer. Bildeforbudet medfører imidlertid at elevene sjelden møter figurativ kunst fra islam, selv om den er representativ for enkelte perioder i sjaiislams historie og for moderne plakatkunst i blant annet Tyrkia. Her kan Profeten avbildes som en skjeggete, idyllisert helt som bærer på Koranen (for eksempel «Muslimske populærbilder», se kildeoversikten). Slike glorifiserte, folkelige portretter minner om tilsvarende i andre religioner. Et bildesøk på Google gir en del treff på «Muhammad», men mange flere på «Jesus» eller «Mary». Muhammed virker mer maskulin enn Jesus gjør i typiske «søndags-skolebilder», og har som sådan mer til felles med Jehovas vitners Jesus (søk f.eks. på «Jehovah Witness Jesus»). Søker vi på «Vishnu», «Shiva» eller «Devi», finner vi masseproduserte, fargesterke guder i kongelig skrud som smilende ser rett på betrakteren, viser fram sine attributter, og formidler harmoni ved hjelp av virkemidler som symmetri og det gylne snitt (Winje 2002). Muhammedportrettene har fellestrekk med dem, men inviterer ikke til tilbedelse. Som Buddha eller Guru Nanak er han

fremstilt mer som et forbilde enn som en guddom. De har også fellestrekk med politisk plakatkunst (søk f. eks. på «Mao»).

I denne tabellen er alle kategoriene fra analysemodellene ovenfor lagt inn. Stikkordene i høyre kolonne antyder hvordan elevene kan tenkes å lese og reagere på religiøs kunst, i dette tilfellet et folkelig portrett av Muhammed. Mens #1 viser at det er bildets religionsspesifikke tematikk som særlig kan virke forkynnende, tydeliggjør #2 en annen og vel så viktig utfordring.

Motiv	Preikonografisk lesing		Mann med skjegg, turban og bok
	Ikonografisk lesing		Profeten Muhammed
Form/virkemidler			Sterke farger, symmetri, innramming, etc
Tema/budskap	Allmenn dimensjon		En sterk personlighet
	(Felles)religiøs dimensjon		En profet og religionsstifter
	Religionsspesifikk dimensjon		#1 Representerer den eneste sanne religion, Profeten, Koranen og trosbekjennelsen unike for islam
Kunnskap	Kulturhistorisk kunnskap		Islamsk plakatkunst, sentrale trosforestillinger
	Ferdighetskunnskap		Å betrakte og forsøke å forstå kunst, se den i sammenheng med religion/islam, forstå at/hvorfor det er unntak fra bildeforbudet
	Personlighetskunnskap	Konfrontert leser	#2 Kritisk til brudd på bildeforbudet, kritisk til at slik kunst vises i skolen når den bryter med egne eller andres normer
		Utforskende leser	Spennende med brudd på bildeforbudet, nysgjerrig på motivet, forsøke å forstå begge deler
		Bekreftet leser	Gjenkjenne kunsten som sin egen eller positiv til at bildeforbudet ikke tolkes så strengt

Geometrisk kunst

Det kan argumenteres både for og imot at tradisjonell muslimsk kunst er forkynnende. Islamsk estetikk omfatter mange måter å fortolke geometriske mønstre på, fra det minimalistiske til det maksimalistiske (Renard 1996). Minimalistiske tolkninger begrenser seg ofte til å påpeke at slike mønstre er vakre, og at deres funksjon er å utsmykke steder, gjenstander og tekster med en særlig verdi eller betydning – for eksempel Koranen, *mihrab*en eller *quibla*-veggen i moskeen. Maksimalistiske tolkninger kan for eksempel tillegge de geometriske formene tallverdier som tolkes numerologisk og dermed tillegges en skjult betydning (Critchlow 1976).

En av dem som befinner seg mellom disse ytterpunktene er Lois Ibsen al Faruqi (1985). Hennes synspunkter trekkes fram i mange sammenhenger, også hos Jan Opsal, som i «Nye rom for gamle bøtter» (2013) analyserer utsmykningen i tre Oslo-moskeer. Faruqi poengterer at geometrisk kunst verken er naturalistisk eller humanistisk. Den verken avbilder eller tematiserer naturen eller mennesket. Den er derimot symbolsk, fordi den peker ut over seg selv og betyr noe annet og mer enn det vi umiddelbart ser. Symbolikken er imidlertid ikke eksplisitt eller entydig. I stedet karakteriserer hun den som implisitt og knytter den i stor grad til det formale, som i følgende eksempel:

Når en betrakter en utsmykket *quibla*-vegg (bildesøk «Quibla Wall»), kan en først gå tett inn til vegg og betrakte de minste enhetene i mønsteret; små, intrikate planteformer

eller geometriske figurer. På litt større avstand ser en hvordan disse kombineres og gjentas på ulike måter. Det neste en ser, er hvordan planter eller figurer fyller et innrammet felt (en modul), og på enda større avstand ser en også at modulene gjentas. Når et slikt mønster fyller en hel vegg, virker det som om det kan gjentas og utvides i det uendelige, og at veggen bare viser et lite utsnitt av en altomfattende struktur. Den gjør et så overveldende inntrykk at betrakteren må utbryte: *Allahu akbar* («Gud er større»). I likhet med *mihrab*en (se ovenfor) kan en utsmykket vegg altså forkynne, men forkynnelsen oppleves ikke som religionsspesifikk før kunsten leses på en bestemt måte.

*

Islamsk kunst er matematikk. Som all matematikk kan geometri karakteriseres som abstrakt, rasjonell, ordnet, objektiv og enhetlig (Winje 2012). Naturen er konkret, levende og frodig, men samtidig basert på naturlover som kan uttrykkes matematisk. Geometri refererer derfor til både naturen og Gud, men uten å avbilde dem. Matematikk formidler eller forkynner at det finnes en orden og lovmessighet som kan uttrykkes matematisk. Islamsk kunst knytter denne lovmessigheten til Gud.

Litteratur

Breidlid, Halldis og Nicolaisen, Tove (2. utg. 2011): *I begynnelsen var fortellingen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Breidlid, Halldis og Nicolaisen, Tove (2007): *På skattejakt i fortellingsuniverset. Fortelling i religionene*. Bergen: Fagbokforlaget.

Critchlow, Keith (1976): *Islamic Patterns*. London: Thames & Hudson.

Faruqi, Lois Ibsen al (1985): *An Islamic Perspective on Symbolism in the Arts. New Thoughts on Figural Representation*. I Apostolos-Cappadona, Diane (red.). *Art, Creativity and the Sacred*. New York: Crossroads.

Knudsen, Susanne V. og Aamotsbakken, Bente (2009): *The Design of the Reader in Educational Settings. I Designs for Learning 1/2009*.

Kress, Gunther og van Leeuwen, Theo (2.utg. 2006): *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London and New York: Routledge.

Melhus, Kjersti og Winje, Geir (2009): *Å regne i RLE*. I Fauskanger, Janne, Mosvold, Reidar og Reikerås, Eli K. L. (red.): *Å regne i alle fag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Opsal, Jan (2013): *Nye rom for gamle bøtter. Bønnerom i nybygde moskeer i Oslo*. I Repstad, Pål og Tønnessen, Elise S. (red.): *Hellige hus. Arkitektur og utsmykning i religiøst liv*. Oslo: Cappelen Damm.

Panofsky, Erwin (1967): *Studies in Iconology. Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*. New York: Harper Torchbooks.

Paulsen, Brit (1996): *Billedkunst og Kunnskap*. Oslo: Cappelen.

Renard, John (1996): *Seven Doors of Islam. Spirituality and the Religious Life of Muslims*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.

Winje, Geir (2002): Modernitetens religiøse kunst. Forsøk på en oversikt. I *Din. tidsskrift for religion og kultur* nr 2+3/2002.

Winje, Geir (2003): *Valg og vurdering av kunstbilder i KRL. Rapport 2/2003*. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.

Winje, Geir (2010): Å lese kunstbilder som religiøse tekster». I *Religion og livssyn* nr 3/2010.

Winje, Geir (2. utg. 2012): *Guddommelig skjønnhet. Kunst i religionene*. Oslo: Universitetsforlaget.

Winje, Geir (2013): Respekt, toleranse, dialog? Holdninger til østlige religioner i de første lærebøkene i KRL. I Askeland, Norunn, Maagerø, Eva og Aamotsbakken, Bente (red.): *Læreboka. Studier av ulike læreboktekster*. Trondheim: Akademika.

Internett

Eksempler på bilder av *mihab*:

«Mihrab Gallery». URL: en.wikipedia.org/wiki/Mihrab#Gallery – lest 30.10.13

«Photos of Mihrabs». URL: islamicartdb.com/photos/mihrabs/ - lest 30.10.13

«Mosques, Minarets and Mihrabs». URL: www.pinterest.com/wordchick/mosques-minarets-and-mihrabs/ - lest 30.10.13

Eksempler på plakatkunst. «Muslimske populærbilder».

URL: www.hf.uib.no/i/religion/popularikonografi/utstill02.html - lest 02.11.13.

Geir Winje (f. 1955)

- instituttleder, institutt for humanistiske fag og samfunnsfagsdidaktikk, Høgskolen i Vestfold.
- E-post: Geir.Winje@hive.no

Trekk fra Buddhas undervisning

Kåre A. Lie

Gotama (sanskrit: Gautama), bedre kjent under tittelen Buddha, “Den oppvåkne”, levde i India på 400-tallet f.Kr. På hans tid var skrift så godt som ukjent der i landet, så vi har åpenbart et kildeproblem, siden verken Buddha eller hans nærmeste elever skrev noe som helst. Imidlertid vet vi at inderne hadde utviklet sofistikerte systemer for utenatføring av tekster, og at Veda-tekstene var overlevert muntlig med stor presisjon allerede fra bortimot tusen år før Buddhas tid. Tradisjonen forteller at Buddhas samtaler ble memorert og overlevert muntlig fram til første århundre f.Kr., da de ble nedtegnet. Dette betyr at vi bør lese tekstene med en viss skepsis, for vi kan ikke vite med sikkerhet om alt som er tillagt Buddha, ble uttalt av ham. Det finnes også en lang rekke yngre skrifter av forskjellig alder.

Prosa og vers

Vi vil derfor legge til side diskusjonen om disse skriftenes autensitet og betrakte Buddha og hans undervisning slik de framstår i den tidlige litteraturen på det gamle indiske språket pali. Det meste av tekstene er prosa. Men det finnes også vers innskutt i prosatekstene, samt hele diktsamlinger. De fleste versene er komponert i enkle, men fleksible versmåler. Her er et eksempel:

«Han hante meg og slo meg,
beseiret meg og plyndret meg.»
Hos de som går og tenker slik
tar hatet aldri slutt.

«Han hante meg og slo meg,
beseiret meg og plyndret meg.»
Hos de som ikke tenker slik
dør hatet stille bort.

For aldri kan vel dette skje:
at hat tar slutt av mere hat.
Av vennlighet tar hatet slutt,
det er en evig lov.
(*Dhammapada* 3–5)

De aller fleste prosatekstene innledes med setningen “Slik har jeg hørt det,” noe som viser til den muntlige overleveringstradisjonen før tekstene ble nedtegnet. Deretter

følger gjerne en opplysning om hvor Buddha, eller Mesteren (Bhagava), som han vanligvis kalles, uttalte det som følger. Tekstene kan ha form av rene læreprekener, eller de kan være samtaler utløst av en situasjon eller spørsmål fra en person Buddha møter.

Motivert av medfølelse

Det fortelles at Gotama kom fra en adelsfamilie. Oppveksten har muligens bidratt til å gi ham den selvtilliten og myndigheten som preger mange av hans uttalelser. Men en enda sterkere faktor i den retningen var nok den skjellsettende opplevelsen han hadde da han var 35 år gammel. Han omtaler det selv som en oppvåkning til sannheten, og derfor blir han også kalt "Den oppvåkne", dvs. Buddha. Han visste at han hadde funnet noe verdifullt, og dette ville han dele med andre gjennom undervisning. Denne selvtilliten kommer til uttrykk i mange tekster, som f.eks. i denne første talen han holdt for fem eneboermunker:

"Hør her, munk, jeg har funnet det som ikke dør. Jeg skal forklare det for dere og undervise dere i læren, så hvis dere praktiserer slik jeg lærer dere, vil dere snart oppnå den høyeste fullendelse av det opphøyde liv, det som unge menn av god familie med rette forlater hjemmet og går ut i hjemløsheten for, og dette vil dere selv kunne se og virkeliggjøre her og nå." (*Ariyapariyesanasutta, Majjhima Nikaya 26*)

Denne selvtilliten var kombinert med en dyp medfølelse med andre, og dette var hovedmotivasjonen for Gotamas undervisning:

"Da [...] skuet jeg ut over verden med våkent blikk fullt av medfølelse med alt som lever. Da så jeg at noen mennesker har mye støv på øynene, mens andre har lite støv på øynene. Noen har gode evner og andre har dårlige evner. Noen har mye forstand og andre har lite. Noen har lett for å forstå og andre har tungt for det." (*Ariyapariyesanasutta, Majjhima Nikaya 26*)

Dette førte til at han bestemte seg for å undervise. Selvtillit og medfølelse med andre preger også dette utsagnet:

"Jeg er en som er fri fra villfarelser og har stått fram i verden til glede og nytte for mange mennesker, en som har medfølelse med verden og er til glede, nytte og hjelp for guder og mennesker." (*Bhayabheravasutta, Majjhima Nikaya 4*).

Psykologisk preg

Svært mye av Buddhas undervisning dreide seg om etikk og psykologi. Det etiske elementet har vi allerede fått et glimt av i versene over. La oss derfor se nærmere på en tekst som har et mer psykologisk preg. I denne teksten stiller Sakka ham et spørsmål:

"Både guder, [...], mennesker og andre vesener vil helst leve i vennskap, fred og fordragelighet. Likevel lever de i uvennskap, hat, kamp og strid. Hva er det som binder dem slik at de ikke oppnår det de ønsker?"

Dette var Sakkas første spørsmål. Mesteren svarte:

"Det er egoisme og grådighet som binder dem til uvennskap, hat, kamp og strid, til tross for at de helst vil leve i vennskap, fred og fordragelighet, Sakka."

"Ja visst, Mester! Slik er det," sa Sakka fornøyd.

"Nå som du har forklart dette for meg, er jeg ikke forvirret lenger. Men hva er grunnen til denne egoismen og grådigheten, hva kommer den av? Hva må til for at den skal oppstå, og hva må til for at den skal bli borte?"

"Egoismen og grådigheten kommer av at vi liker noen ting og misliker andre ting. Dette er årsaken til egoisme og grådighet. Hvis vi liker og misliker, oppstår egoisme og grådighet. Hvis vi verken liker eller misliker, forsvinner egoismen og grådigheten." (*Sakkapanhasutta, Digha Nikaya 21*)

Systematikk og læresamtaler

Vi kan legge merke til at undervisningen er både rasjonell og systematisk. Denne systematikken, som noen ganger kan grense til pedanteri, trer tydeligere fram litt lenger ut i samme tekst:

"Det finnes to slags gleder, Sakka, gleder vi bør unne oss og gleder vi bør unngå. Det finnes to slags ubehag, ubehag vi bør ta med oss og ubehag vi bør unngå. Og det finnes to slags sinnsro, sinnsro vi bør unne oss og sinnsro vi bør unngå.

Hvilke gleder er det jeg sier vi bør unngå? Noen slags glede svekker sunne egenskaper og styrker usunne egenskaper. Slike gleder sier jeg vi bør unngå. Hvilke gleder er det jeg sier vi bør unne oss? Noen slags glede styrker sunne egenskaper og svekker usunne egenskaper. Slike gleder sier jeg vi bør unne oss. Og når det gjelder gleder som medfører tenkning sammenlignet med spontane gleder, er de spontane best. Det er derfor jeg sier det finnes to slags gleder, Sakka, gleder vi bør unne oss og gleder vi bør unngå.

Hvilke ubehag er det jeg sier vi bør unngå? Noen slags sorg svekker sunne egenskaper og styrker usunne egenskaper. Slike ubehag sier jeg vi bør unngå. Hvilke ubehag er det jeg sier vi bør ta med oss? Noen slags ubehag styrker sunne egenskaper og svekker usunne egenskaper. Slike ubehag sier jeg vi bør ta med oss. [...]

Og hva slags sinnsro er det jeg sier vi bør unngå? Noen slags sinnsro svekker sunne egenskaper og styrker usunne egenskaper. Slik sinnsro sier jeg vi bør unngå. Hvilke sinnsro er det jeg sier vi bør unne oss? Noen slags sinnsro styrker sunne egenskaper og svekker usunne egenskaper. Slik sinnsro sier jeg vi bør unne oss. [...]" (*Sakkapanhasutta, Digha Nikaya 21*)

Buddha i dialog

I tillegg til slike læresamtaler finner vi også dialoger der Buddha oppfordrer samtalepartnere til å tenke og vurdere selv. Et kjent eksempel på dette er hans samtale med kalama-folket:

"Men hør nå, kalamer! Ikke avvis noe bare fordi det er skikk og bruk, eller tradisjon, eller bare fordi folk sier det, og heller ikke ut fra hellige skrifter, antagelser eller dogmer;

heller ikke ut fra logisk resonnement eller tvilsomme filosoferinger; heller ikke ut fra en annens tilsynelatende autoritet og heller ikke ut fra respekt for en eller annen lærer.

Nei, kalamer, når dere selv vet at de og de tingene er usunne og dårlige, disse tingene må tenkende mennesker fordømme, fordi det fører til skade og smerte hvis en godtar disse tingene og lar dem modnes, - når dere selv vet dette, så avvis de tingene.

Hva mener dere om dette, kalamer: Hvis en mann er grådig, blir det til nytte eller til skade for ham?”

“Det blir til skade for ham, Mester.”

“Nettopp, kalamer. Den som er fylt av grådighet, som er overveldet av grådighet og som ikke har mental motstandskraft mot grådigheten, han dreper, stjeler, lyver og går til andres hustruer, og han påvirker andre til å gjøre det samme. Vil dette føre til langvarig skade og smerte for ham?”

“Det vil det, Mester.”

“Hva mener dere om dette, kalamer: Hvis en mann hater, blir det til nytte eller til skade for ham?”

“Det blir til skade for ham, Mester.”

“Nettopp, kalamer. Den som er fylt av hat, som er overveldet av hat og som ikke har mental motstandskraft mot hatet, han dreper, [...] osv. [...] Vil dette føre til langvarig skade og smerte for ham?”

“Det vil det, Mester.”

“Hva mener dere om dette, kalamer: Hvis en mann er forblindet, blir det til nytte eller til skade for ham?”

“Det blir til skade for ham, Mester.”

“Nettopp, kalamer. Den som er forblindet, som er overveldet av forblindelse og som ikke har mental motstandskraft mot forblindelsen, han dreper, [...] osv. [...] Vil dette føre til langvarig skade og smerte for ham?”

“Det vil det, Mester.”

“Hva mener dere om dette, kalamer? Er disse tingene sunne eller usunne?”

“Usunne, Mester.”

“Gode eller dårlige?”

“Dårlige, Mester.”

“Må tenkende mennesker fordømme eller rose dem?”

“Fordømme dem, Mester.”

“Hvis en godtar disse tingene og lar dem modnes, fører det til skade og smerte, eller ikke? Eller hvordan ser dere på dette, kalamer?”

“For oss ser det ut til at det fører til skade og smerte hvis en godtar disse tingene og lar dem modnes.”

“Det var derfor jeg sa dette til dere, kalamer: Ikke avvis noe bare fordi det er skikkelig og bruk, eller tradisjon, eller bare fordi folk sier det, og heller ikke ut fra hellige skrifter, antagelser eller dogmer; heller ikke ut fra overfladisk resonnement eller tvilsomme filosoferinger; heller ikke ut fra en annens tilsynelatende autoritet og heller ikke ut fra respekt for en eller annen lærer.” (*Kalamasutta, Anguttara Nikaya 2.2.2.8*)

Buddhas lignelser

Buddha illustrerte ofte det ene eller det andre poenget med lignelser. Som han sa ved en anledning: “Da vil jeg fortelle deg en lignelse, fyrste, for det hender at kloke mennesker forstår meningen bedre på den måten.” Her er et eksempel:

“Det som vi kaller sinn, tanke eller bevissthet, munk, det skifter fra det ene øyeblikket til det neste. Det er som en ape som kaster seg fra tre til tre. Den griper tak i en grein, slipper den og griper den neste, bare for å slippe den og gripe tak i den neste igjen. Slik er også det vi kaller sinn, tanke eller bevissthet - det skifter fra det ene øyeblikket til det neste.” (*Assutavasutta, Samyutta Nikaya 2.1.7.1*)

Han kunne flette inn en liten lignelse i en debatt:

En brahman sa: “Brahmanene har gamle og hellige tekster som er overlevert gjennom lang og ubrutt tradisjon. Ut fra disse kommer brahmanene til den urokkelige konklusjon at ‘dette alene er sannhet, alt annet er feil’. Hva sier du til dette, Gotama?”

Mesteren svarte:

“Finnes det da blant disse brahmanene en eneste en, eller noen av brahmanenes lærere, eller deres lærere igjen opp til sju generasjoner bakover eller av brahmanenes gamle seere som sier at han selv ser og vet at ‘dette alene er sannhet, alt annet er feil’?”

“Nei, Gotama.”

“Da er det altså ingen blant brahmanene som sier at han selv ser og vet at ‘dette alene er sannhet, alt annet er feil’. Det er ingen av brahmanenes lærere, eller deres lærere igjen opp til sju generasjoner bakover, som hevder at han selv ser og vet at ‘dette alene er sannhet, alt annet er feil’. Og det var heller ingen av brahmanenes gamle seere – de som forfattet og overleverte de samlingene av tekster, vers, sanger og uttalelser som brahmanene nå til dags resiterer, framsier og leser – som sa de visste og så at ‘dette alene er sannhet, alt annet er feil’.

Det blir som en rekke blinde menn som leier hverandre. Førstemann ser ingen ting, han som går i midten ser ingen ting, og han som går bakerst ser ikke noe han heller. Jeg synes brahmanene likner disse blinde, for førstemann har ikke sett noe, han som går i midten har ikke sett noe, og han som kommer bakerst, ser ikke noe han heller. Synes du ikke da at brahmanenes tro blir nokså grunnløs?” (*Cankisutta, Majjhima Nikaya 95*)

Bruk av humor og ironi

I slike situasjoner framstår Buddha som en skarp og slagferdig debattant, men han kunne også gjerne bruke humor og subtil ironi som virkemidler. En slik scene skildres i denne teksten:

“En brahman hadde sluttet seg til Buddhas orden og blitt munk. En annen brahman, som ble kalt Akkosaka – “Kjeftsmella” – ble rasende over å høre dette, og oppsøkte Mesteren ved ekornforingsplassen i bambuslunden utenfor byen Rajagaha.

Han overhøvlet Mesteren med mange harde ord.

Da han stanset for å trekke pusten, sa Mesteren:

“Hvordan er det, brahman, det hender vel at du får gjester i huset ditt?”

“Naturligvis, Gotama. Der kommer både slekt og venner på besøk.”

“Og hvordan er det, brahman, da setter du vel fram mye godt for dem, både av mat og drikke?”

“Det hender det, ja.”

“Men hvis gjestene dine sier nei takk, hvem er det som eier disse tingene da?”

“Hvis de ikke vil ha noe, er det selvfølgelig mitt, alt sammen!”

“Slik er det, brahman, slik er det. Du har kommet her og villet gi meg en mengde skjellsord. Men jeg sier nei takk. Så det er ditt alt sammen, brahman, det er ditt alt sammen.” (*Akkosakasutta, Samyutta Nikaya 1.7.1.2*)

Kanskje en brukbar strategi mot mobbing? I alle fall en anekdote som ungdom forstår og ler av. En av Buddhas beste “one-linere” finner vi i denne teksten:

“En gang da Mesteren var i Rajagaha, holdt han til i Villsvingrotten på Gribbetoppen. Da kom den omvandrende asketen Dighanakha (Aggivessana) bort til ham og ble stående og snakke høflig med ham en stund. Så sa han:

“Jeg liker ikke noe, Gotama. Dette er min mening.”

“Liker du det at du ikke liker noe, Aggivessana?” (*Dighanakhasutta, Majjhima Nikaya 74*)

Stort tekstomfang

Mye mer kunne ha vært sagt, og mange flere eksempler kunne ha vært gitt. Buddha var aktiv i 45 år, og palitekstene har et omfang som tilsvarer 10–12 bibler, så det er umulig å gi noen fullstendig beskrivelse av Buddhas undervisningsstil i en kort artikkel som denne. Vi har derfor måttet nøye oss med å se på noen hovedpunkter, men håper at dette har gitt et lite bilde av denne omfattende litteraturen.

Alle oversettelser fra palitekstene er mine egne.

Kåre A. Lie (f. 1942)

- religionshistoriker, oversetter og forfatter. Mange av de buddhistiske grunntekstene Lie har oversatt ligger her: <http://dhamma.priv.no/index.htm>
- E-post: alberlie@online.no

Nyåndeleg forkynning?

Anne Kalvig

«Forkynneelse og misjon baserer seg på dogmatikk, og er slike snevre rammer som «nyåndeligheten» nettopp er et opprør mot. Det som er sant for deg, er en hjerteopplevelse du ikke kan lese deg til»

Nina N. Ferguson, redaktør i bokklubben Energica

Kan ein tala om forkynning innan nyåndelegheita? Forkynning kan definerast som å «preika Gud sine ord», det å utbreia ein religion sin bodskap gjennom til dømes tale, skrift eller bilete. Allereie her blir det litt vanskeleg når det gjeld nyåndelegheit og forkynning, for kva er bodskapen i nyåndelegheita i tilfelle, kven definerer denne, og er nå eigentleg nyåndelegheit ein religion? Nyåndelegheit, eller nyreligiøsitet, alternativ spiritualitet, «New Age», er ulike nemningar på eit kulturelt felt med utydelege grenser, heller enn ein definert, religiøs storleik med til dømes ein religionsstiftar og ei heilag skrift. Men som kjent, også dei «tradisjonelle» religionane opptrer i røynda som ureine storleikar, som eit menneskeleg mangfald under skiftande omstende og i høve til ulike premiss og tolkingar. Som nestor i religionsvitenskap, Ingvild Sælid Gilhus (2009), har formulert det: Religion er som magnesium - dette stoffet finst over heile verda, men i naturen bare i oppblanda form. Det er bare mennesket som kan framstilla magnesium kunstig, som reint stoff. «Rein» religion er altså eit kunstig produkt.

Sansande og preikande spiritualitet

I religionsvitenskapleg forstand er nyåndelegheit å rekna som religion, viss me til dømes definerer religion som «knippar av førestillingar, praksisar og erfaringar som refererer til ei åndeleg røynd av tyding for menneske og alt anna som eksisterer». Det vil ofte passa betre å snakka om religiøsitet i dette tilfellet – derfor har me også uttrykket nyreligiøsitet på norsk. Med religiøsitet understrekar ein den subjektive dimensjonen ved fenomenet. Og her er me også ved ei av dei utfordrande sidene ved å skulla nøsta i nyåndelegheit og forkynning: det nyåndelege feltet er prega av individet sine erfaringar, hans eller hennar subjektive opplevingar, det er i stor grad ein «sansande spiritualitet». I emisk forstand (det som gjeld innanfor ei gruppe/eit fellesskap/dei ein studerer) blir det framheva at det sanne, heilage, guddommelege ikkje kan fastsetast av ytre autoritetar, men må finnast som ein kjerne eller eit djupn (eventuelt som eit Høgare Sjølv) hos den enkelte. I etisk forstand (ikkje etisk i moralsk tyding, men som motsatsen til emisk, nemleg kategoriar som gjeld forskarfellesskapen som studerer

noko(n)) er det likevel slik at der er «ytre sanningar» også innan nyåndelegheita. Dét vil også mange aktørar på feltet vedkjenna seg – ei åndeleg kraft, holisme, «energiparadigme» og fortsatt livets eksistens etter døden er døme på slike sanningar. Så det er mogleg å snakka om ikkje bare ein sansande spiritualitet, men også ein preikande slik ein.

Variantar av forkynning

Ordrikdommen er nemleg mektig stor innan nyåndelegheita! Og orda er meint for nokre, dei blir delt av ein grunn. Men forkynninga eller dei nyåndelege bodskapane kjem i mange ulike former, dei kan nesten seiast å vera allstadnærverande, og dreier seg ikkje bare om tydeleg formulerte ord i skrift eller tale. Det er utfordrande å «kvalitativt» kategorisera nyåndeleg forkynning ut frå form eller intensjon eller posisjon til avsendar: Når NRK i 2013 har serien «Dauinger» - ei forteljing om ein døydande gut si sjel på «den andre sida» - som storsatsing retta mot litt eldre barn, er dei jo ikkje erklærte talspersonar for Norsk Spiritualistisk Trossamfunn, til dømes, men ein kan tenka seg at «bodskapen» generelt styrkar førestillinga hos folk om at livet fortsett etter døden og at det er mogleg å kommunisera med dei døde. I særleg grad kan ein forventa dette sidan serien er retta mot barn. Det nyåndelege feltet sine glidande overgangar til andre delar av kulturen som ikkje blir oppfatta som spirituelle, opnar opp for viktige refleksjonar om forholdet mellom det sekulære og det sakrale. Dette er også eit veksande forskingsfelt innan religionsvitskapen (her snakkar ein til dømes om det sekulære sakrale, sekulær religion og ikkje-religiøse kristne, medan norske forskarar tidleg identifiserte det nyreligiøse feltet som «smurt utover» kulturen på måtar som gjer at me må tenka nytt om kategoriane våre).

For praktiske formål kan ein forsøka sortera feltet nyåndeleg forkynning ved å skilja ut bodskap i nyåndeleg litteratur og andre former for kommunikasjon frå (erklærte) nyåndelege aktørar, og nyåndelege bodskap innan populærkulturen, der avsendar kan vera kven som helst (filmar, tv-program, dataspel, vekebladreportasjar, skjønnlitteratur og reklame er døme på ulike populærkulturelle kanalar og produkt som kan forkynna nyåndelegheit). Eg skal her gjera greie for den fyrste av desse kategoriane, den nyåndelege litteraturen, og gje døme på kva innhaldet i forkynninga er. Det er her viktig å understreka at sjølv om ordrikdommen og den observerbare kommunikasjonen er stor på feltet, så er *spirituell praksis og erfaring* truleg viktigare, både i emisk og etisk forstand. Dette gjev oss nok eit digert lerret å bleika, som me må utelata i denne omgang. Den terapeutiske dimensjonen ved nyåndelegheita er til dømes sterkt framtrødande, men i kva grad denne har eit forkynnande siktemål, eller fungerer til å utbreia nyåndelege bodskap, er komplekse spørsmål (dette blir delvis handsama i boka mi *Åndeleg helse* (2013)).

Nyåndeleg litteratur

Bøker med tydeleg nyreligiøs eller nyåndeleg profil har vore utgjeve dei siste par hundreår, dersom me definerer nyreligiøsitet breitt, som å inkludera viktige

straumdrag ved vestleg åndsliv sidan moderniteten sitt frambrot på 1800-talet, med teosofi som viktigaste premissleverandør. At profilen er nyåndeleg kan kort oppsummerast som at tematikken dreier seg om eit åndeleg univers som mennesket kan få kunnskap om gjennom eigne krefter, eit univers der alt heng i saman, der det guddommelege er formlaust snarare enn personifisert, der mysteriet faldar seg ut i samtida, og der sjels- og skapingsoppfatning gjerne er syklisk samstundes som ho er prega av ein utviklingsoptimisme. Ein kan også gå endå lenger tilbake i tid, og finna åndelege trusretningar og filosofiske system som blir tatt opp i den «nyåndelege kanon» frå europeisk mellomalder og renessanse (der finst ingen nyåndeleg kanon som er definert av ein etablert autoritet, sidan nyåndelegheita ikkje er institusjonalisert på same måte som til dømes buddhisme eller kristendom, så her er kanon nytta i overført tyding). Såleis vel religionshistorikar Jeanette Sky og idehistorikar Tonje Mehren å starta deira utveljing av «heilage tekstar» innan New Age, i serien «Verdens Hellige Skrifter» utgjeve av De norske Bokklubbene, med ein tekst av vitskapsmannen og mystikaren Emmanuel Swedenborg (1688-1772). I denne boka, utgjeven i 2007, finn ein 35 tekstutdrag frå sentrale personar innan New Age eller nyåndelegheita, som kan seiast å formidla eller forkynna ein nyåndeleg bodskap. Inkludert er nyreligiøst prega vitskapsfolk som Jung, Gurdjieff, Capra og Lovelock, for vitskap og grensa mellom det vitskapen kan vita og det som (førebels) ligg utanfor og må tilnærmast gjennom andre modellar enn dei naturvitskaplege, er eit stort interesseområde innan nyåndelegheita. For ikkje å snakka om at nyåndeleg litteratur i dag blir henta frå mange andre religiøse tradisjonar, særleg tibetansk buddhisme (*Den tibetanske dødebok*), kristendom (*Bibelen*, apokryfe evangelia, tekstar av kristne mystikarar), jødedom (kabbalistiske tekstar), gnostisisme (ulike tekstar frå ulike periodar), og islamsk mystikk/sufisme (Rumi). Visdomsord og aforismar frå heile verda kan også fort settast inn i ei nyåndeleg samanheng, og figurerer til dømes ofte på Facebook, men då nærmar me oss den populærkulturelle «forkynninga».

Tidsskrift og bokklubben Energica

I tillegg til bøker utmerkar magasin- og tidsskrift seg som viktige formidlarar av nyåndelegheit, og i Noreg har me eit ganske variert tilfang av slike. Det leiande tidsskriftet på feltet, «Visjon», blir utgjeve av VisionWorks A/S (tidlegare Alternativ Nettverk), og er størst i sitt slag i Norden. Det har stikkorda «selvutvikling - økologi - helhetlig helse - spiritualitet» på framsida, og den politiske og samfunnsendrande sida av nyåndelegheita blir her gjeven meir plass enn i andre magasin. I andre enden av magasinspekter kan me plassera det fargesterke Magic Magasin, som held fast ved å erklæra at dei er «Norges største alternative magasin» sjølv om dei slett ikkje er det. Redaktør er den kjende, norsk-kinesiske spåmannen Henning Hai Lee Yang, og bladet handlar i stor grad om åndekommunikasjon, klarsynte og spådomstenestene deira – bladet er knyta til det telefonbaserte «spåsenderet» Magic Circle. Me kan tenka oss at desse magasindøma appellerer til ulike lesargrupper, men me kan heller ikkje utelukka at ein og same person finn glede og mening i bodskapen i begge typar magasin – slik ein avislesar kan forholde seg til både i Morgenbladet og VG.

Sidan tekstmangfaldet som har eller blir oppfatta som å ha nyåndeleg bodskap, er enormt, skal eg her bare kort presentera tre bokverk frå den seinaste tida som kan seiast å vera typiske på ulike måtar, og representative for nyare trendar. Det er Prinsesse Märtha Louise og Elisabeth Nordeng: *Englenes hemmeligheter* (2012), William Bloom: *Åndelighet i vår tid* (2013) og Gordon Smith: *Hvorfor vonde ting skjer* (2011). Alle bøkene er gjevne ut av Cappelen Damm, som også eig bokklubben Energica. Dette forlaget og denne bokklubben er svært viktige formidlarar av nyåndelege bodskap på norsk, med norske, men særleg omsette (engelske og amerikanske) titlar. Medlemsbladet kalla «Energica – Sjel, kropp & sinn» kjem så ofte som kvar tredje veke i postkassa til medlemmane, med utdrag av hovudbok og med presentasjon av andre nyåndelege bøker, produkt og kurs. Energica har eksistert i kring 25 år, og hadde på slutten av 90-talet 30-40 000 medlemmar. I dag har mange bokklubbar forsvunne, sidan nettbokhandlarar har overtatt store delar av bokmarknaden og prisreduksjonfordelar for bokklubbar er falle bort, men Energica har framleis heile 20 000 medlemmar (oppgeve i samtale med redaktør Nina Ferguson november 2013).

Englar, verdstransformasjon og bodskap frå dei døde

Englenes hemmeligheter forkynnar som tittelen røpar, at englar finst og har løyndomar å dela med oss. Prinsessa og Nordeng driv som kjent den såkalla Engleskolen, og bodskapen deira har sidan etableringa av Astarte Education i 2007 vore at tilværet er fleirdimensjonalt, at me alle har ubrukte, åndelege ressursar me kan læra oss å bruka, at me må finna fram til kjernen i oss sjølve og la maskene falla. *Englenes hemmeligheter* er delt i fire delar, med «avsløring» av løyndomar i del 1, framstilling av englane sitt løynde språk i del 2, praktiske øvingar for å finna «ditt språk» i del 3 og praktiske framgangsmåtar for å komma i kontakt med sju namngjevne englar, i del 4. Språket er enkelt og liketil, bokdesignet lekkert og i duse fargar, slik også førre boka deira, *Møt din skytsengel*, framsto. Fyrste løyndom i boka er at englane er laga av rein energi, og at denne energidelen opptreer ulogisk. Derav fyrste «engleprinsipp»: «I møte med engler, vær alltid beredt på det ulogiske og forvent det uventede». Englespråket handlar mykje om synkronitet, meningsfulle samantreff, og er noko som «dukker opp når du lytter til din indre stemme og kommer inn i flyt med universet». Slik blir de ytre synkronitetene svar på din indre vibrasjon». Det heiter også at «du kan velge at verden er magisk og full av tegn og guddommelige tilfældigheter», og boka forkynner såleis eit syn på tilværet som er multidimensjonalt, energetisk, åndeleg, magisk, noko som kan «veljast» (er avhengig av vår innstilling for å gje seg til syne), prega av kommunikasjon, erfaring og sansing, med englar som oppsummerande symbol for denne røyndomsforståinga.

Åndelighet i vår tid er til liks med engleboka prega av eit lett tilgjengeleg språk og ei praktisk innstilling, men er meir av ei ambisiøs «lærebok» med eit breitt spekter av emne. Ho er basert på menneskemøte og prosessar William Bloom har vore i gjennom eit langt liv som alternativspirituell. Han er rekna som ein av dei fremste lærarane

og forfattarane i nyåndeleg, eller holistisk, samanheng i heimlandet Storbritannia og internasjonalt. Boka forkynner eksistensen av eit åndeleg kosmos me alle er del av, der det å vera *engasjert* er «den egentlige essensen i å «utføre» åndelighet og å være åndelig». Bloom ønsker å mana til kulturell og sosial endring gjennom åndeleg oppvakning for alle.

Blooms bok er anbefalt av åndelege lærarar og framstående fagfolk, og ein storleik som professor Ursula King (teologi og religiøse studiar) er sitert på denne begeistra vurderinga: «Gjennom å forene det beste fra tradisjonell religiøs praksis fra forskjellige trosretninger med ny innsikt fra moderne terapeutisk praksis og et vitenskapelig verdenssyn, viser William Bloom hvordan vi kan bli bærere av åndens energi». Åndelighet i vår tid forkynner ein variant av nyåndelegheit som er heilskapleg orientert på ein sosiopolitisk og -kulturelt reflektert måte, og boka formidlar ein «krevjande» variant av nyåndeleg bodskap, med mål om verdstransformasjon.

Hvorfor vonde ting skjer: Den klarsynte sannheten om livets utfordringer er nokså annleis dei to føregåande verka. Mediet Gordon Smith går «rett i strupen» på det store temaet vondskapens problem, og formidlar svaret han meiner han får gjennom kontakten med ånder. Smith har fått kunnskap om eit vell av historier om fryktelege, for tidlege og gjerne voldelege tilfelle av død fordi han har formidla bodskap frå dei avdøde til dei etterlatne, og han deler dette med lesaren, med stor detaljrikdom og mange samtalerferat. Han handsamar karmalogikk, skjebne, sorgarbeid og kjærleik i boka, og fortel: «De som lider mest i dette livet, er ikke ofre for en forbannelse, det er heller ingen stor skapning som straffer dem; de er bare de åndelig sett modigste blant oss, de som påtar seg en karmisk byrde som ville ha vært for mye for de fleste». Alle dei rørande historiene om menneske som får forsikringar om at dei døde lever vidare gjennom syn og meldingar formidla av Smith, gjev *Hvorfor vonde ting skjer* eit grunnleggande optimistisk preg, trass det gjennomgåande dystre temaet. Boka forkynner ein mediumistisk/spiritistisk/spiritualistisk nyåndeleg bodskap som har vore i sterk framgang dei seinare åra, der aktørar gjerne også koplar seg opp til sjamanisme, til dømes (for meir om dette feltet, sjå Kalvig 2012, 2013b og under utgjeving).

Desse tre bøkene er altså bare ein liten bit av det store mangfaldet av «forkynning» på det nyåndelege feltet. Nyåndelegheita si oppfordring om å kjenna etter kva som er sant for ein sjølv, kva som er «hjartekjensla», stimulerer til stor publiseringsverksemd og ein ivrig og intens kommunikasjon som høver godt til vår tid. Ein lærar som vil gje elevar kunnskap om forkynningspraksis på dette feltet, har såleis eit vell av primærkjelder å visa til. Men det må utvisast stor varsemnd i å framstilla nokre tekstbidrag som meir definitive enn andre, for som magasinet Visjon har som slagord: «Det finnes flere svar på samme spørsmål.»

Litteratur

Bloom, William. 2013. *Åndelighet i vår tid: Slik styrker du dine åndelige opplevelser*. Oslo: Cappelen Damm (originalutgåve 2011).

Gilhus, Ingvild S. 2009. «Hva er religion i dag? Religionsbegrep og religionsvitenskap» i Brunvoll m.fl. *Religion og kultur: Ein fleirfagleg samtale*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 19-31.

Kalvig, Anne. 2012. «Seansar og minnet om dei døde. Spirituell scrapbooking eller volva vendt tilbake?» i *Kirke og Kultur 2*, s. 128-141.

Kalvig, Anne. 2013. *Åndeleg helse. Livssyn og menneskesyn hos alternative terapeutar*. Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk.

Kalvig, Anne. 2013b. «Dødekontakt i Rogaland» i *Kirke og Kultur 2*, s. 132-145.

Kalvig, Anne. Under utgjeving. «The Spiritist Revival: The Raising Voice of Popular Religion» i J. Lewis og I. Bårdsen Tøllefsen (red.) *Nordic New Religions*. Leiden: Brill.

Kalvig, Anne. Under utgjeving. «Popularity and Controversy of Contemporary Shamanism» i J. Lewis og J. Petersen Aagaard (red.) *Controversial New Religions*. New York: Oxford.

Prinsesse Märtha Louise og Elisabeth Nordeng. 2012. *Englenes hemmeligheter: Deres natur, språk og hvordan du åpner opp for dem*. Oslo: Cappelen Damm.

Sky, Jeanette og Tonje Mehren. 2007. *New Age: Utvalg og innledende essay*. (I serien *Verdens Hellige Skrifter*). Oslo: Bokklubben.

Smith, Gordon. 2011. *Hvorfor vonde ting skjer: Den klarsynte sannheten om livets utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm (originalutgåve 2009).

Anne Kalvig (f. 1972)

- fyrstemanuensis i religionsvitenskap ved Universitetet i Stavanger.
- E-post: anne.kalvig@uis.no

KRLE-debatten

I samarbeidsavtalen som ble inngått 30. september mellom de fire borgerlige partiene, fikk som kjent KrF gjennomslag for følgende formulering: «RLE-faget endrer navn til KRLE (Kristendom, religion, livssyn og etikk) og kravet om at faget, i tråd med kompetansemålene, skal inneholde minst 55 prosent kristendom, gjeninnføres.» Formuleringen har senere blitt en del av regjeringsplattformen og KrF feiret en viktig symbolseier. I etterkant har partiet høstet mye kritikk. Dette er et forsøk på å oppsummere hva som har vært kritisert, hva som er KrFs eget syn og hvordan det blir begrunnet.

Kritikken av prosessen

Kritikken mot KRLE har både vært rettet mot prosess og resultat. De fleste som er kritiske til resultatet er også kritiske til prosessen, og da er den politiske hestehandels mangel på forankring som blir framhevet. Typisk er Marie von der Lippe, førsteamanuensis ved Universitetet i Bergen, som først slår fast at i europeisk sammenheng «virker forslaget lite gjennomtenkt og rimelig uforståelig.» Så legger hun til at fordi religion i skolen kan knyttes til mer generelle spørsmål om religion i offentligheten, blir det et problem at «en eventuell endring av skolens RLE-fag ikke sendes ut til høring, eller at ulike fagmiljø konsulteres» (Bergens Tidende 8. oktober).

Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL), der forøvrig både Human-Etisk Forbund og Den norske kirke er med, etterlyser samsvar mellom liv og lære: «Intensjonen med faget er at det skal bidra til å styrke identitet og være en arena for å utvikle respektfull sameksistens gjennom dialog. Derfor bør også politiske prosesser omkring endringer av faget være preget av det samme.»

Kritikken av symbolpolitikken

I nær sammenheng med kritikken av den politiske hestehandelen finner vi dem som kritiserer KrFs ønske om å gjøre RLE-faget til en fanesak. I en kronikk i Klassekampen 8. oktober gikk fem sentrale skikkelser i IKO-miljøet, MF og flere andre høyskoler ut mot KRLE. En av dem, Erling Pettersen, hadde også rukket å bli biskop i Stavanger siden han på 1990-tallet ledet arbeidet med å innføre KRL-faget. Kritikken til de fem gikk inn i kjernen av det som har vært KrFs engasjement, nemlig å gjøre KRLE til symbolsak: «Å velge RLE-faget som kampområde for religionspolitikk, vil kunne provosere fram en ødeleggende skyttergravskrig på bekostning av en fortsatt konsentrasjon om utviklingen av faget til beste for skolens elever.» Forfatterne nyanserer kritikken av KrF, ikke ved å vise til KRLE, men ved å gå til en annen sak i KrFs program, nemlig at religionsfaget igjen blir et fellesfag i lærerutdanningen. Dette punktet fikk partiet ikke inn i samarbeidsavtalen i Nydalen. I den politiske hestehandelen satset altså partiet på feil hest, ifølge kronikkforfatterne.

Kritikken av K-en

Hva er egentlig problemet med navnet KRLE og gjeninnføringen av prosentregelen? De omtalte kronikkforfatterne i Klassekampen slår fast at det i løpet av ganske få år “er blitt utviklet et bredt fag som inneholder religion, livssyn, etikk og filosofi og som er rimelig tilpasset et faktisk mangfold. I tillegg er skillet mellom skole og trossamfunn klarere enn tidligere.” Med andre ord: Et RLE-fag uten prosentregel og uten en “K” i navnet, befinner seg i takt med både fagets utvikling i skolen og endringer i samfunnet. Lars Laird Iversen, førsteamanuensis ved MF, kritiserer K-en ved å slå fast at KRLE bidrar til å underbygge at kristendom og norskhet henger sammen. Selv tar han til orde for å erstatte honnørordet kulturarv med det mer tvetydige historiebegrepet (Dagbladet, 10. oktober).

Kritikken av prosentregelen

Et nøkkelspørsmål er hva gjeninnføringen av prosentregelen vil bety. Institutt for Kristen Oppseding (IKO) peker i sin uttalelse (trykket i Vårt Land, 8. november) på at 55 prosent kristendom kan true hensynet til likeverdig behandling av ulike religioner og livssyn, et hensyn som læreplanens formålsbeskrivelse framhever ved siden av at kristendom skal ha “den kvantitativt største andelen av lærestoffet” i kraft av å være en del av kulturarven. Blir det for lite kvantitet, går det utover kvaliteten, er IKOs bekymring: “Elevene vil bli godt kjent med én religion, mens de får en smak av andre.” IKO har sett på antall kompetansemål og sidetall i lærebøkene og slår fast at kristendom i dag fyller “rundt en tredel-firedel av faget”. Da blir 55 prosent kristendom “en reell økning selv om KrF sier noe annet.”

Tida før 2008

Hva er KrFs svar på denne siste innvendingen? I samarbeidsavtalen slås det fast at det er “i tråd med kompetansemålene” i faget at kristendommen skal ha 55 prosent kristendom. IKOs uttalelse har vi sett si noe annet. På e-post fra Stortinget kommer KrFs Anders Tyvand med en klargjøring: “Fra 2002 til 2005 var det fastslått at kristendom skulle utgjøre 55 prosent av RLE-faget. Kompetansemålene ble ikke endret da andelskravet ble fjernet. KrF mener derfor at andelskravet om 55 prosent fremdeles er i tråd med kompetansemålene.”

Resonnementet fører oss tilbake til den gang prosentregelen gjaldt. KrF slår fast at kompetansemålene i gjeldende plan (RLE2008) er de samme som i planen som ble utformet mens prosentregelen gjaldt (KRL2005), ergo er prosentregelen i tråd med kompetansemålene.

Men mange vil gi IKO rett, kompetansemålene i RLE-faget og inndelingen i tre hovedområder legger opp til at kristendommen får en større andel enn andre religioner og livssyn, men neppe mer enn 1/3 av undervisningen. Herfra er det langt til 55 prosent. Hvordan henger dette sammen?

Vi går til Heid Leganger-Krogstad som satt i læreplangruppen bak KRL2005 og i dag er professor ved MF. På e-post svarer hun at læreplangruppen var opptatt av at kompetansemålene skulle “være parallelle og noenlunde likelydende for ulike religioner.” Dette forklarer hvorfor alle religioner og livssyn blir bredt behandlet. Leganger-Krogstad leg-

ger imidlertid til: “Å telle kompetansemål fører derfor galt av sted. Angivelse av mengde var for å balansere oppmerksomheten.”

Det ser altså ut til at læreplangruppen har hatt i bakhodet at prosentregelen har vært en motvekt til kompetansemålenes tallmessige tyngde. I så fall blir det klart hvorfor det er misvisende å hevde at 55 prosent kristendom er *i tråd med* kompetansemålene. Prosentregelen framstår som *et fortolkningsperspektiv på* kompetansemålene. I utformingen av dem spilte også andre hensyn inn, noe som gjør det krevende å oppfylle regelen.

Leganger-Krogstads vurdering kan forstås som en støtte til en presisering av mengde. Behovet for en slik presisering er en viktig del av KrFs begrunnelse for å gjeninnføre prosentregelen, å sikre at RLE-faget er ett fag over hele landet. Litt motstand gir likevel professoren. For det første er hun opptatt av at i RLE-faget er tilpasset opplæring et overordnet prinsipp. Da er det faktisk ønskelig at faget praktiseres ulikt. Dernest slår også hun fast at å endre fagets navn nå “kan skape ny og unødvendig diskusjon.”

Hvor skal balansepunktet være?

Leganger-Krogstad får fram et viktig spørsmål som KRLE-saken har reist, hvor skal balansepunktet i RLE-faget være? Kritikken mot at kristendommen har en noe større andel av undervisningen enn andre religioner og livssyn, har vært liten. Det er hvor stor denne større andelen kan være uten at det går utover hensynet til kvalitativ likebehandling, ordskiftet har dreid seg om. Her ønsker altså KrF gjeninnført regelen om 55 prosent kristendom.

Førstelektor Hans Hodne ved Universitetet i Agder og førsteamanuensis Olav Hovdelien ved Høgskolen i Oslo og Akershus er blant dem som har argumentert for å gi kristendommen større plass enn andre religioner og livssyn. De vektlegger begge både religionenes størrelse målt i antall medlemmer, samt historiske og kulturelle hensyn. Slike argumenter er det flere i fagmiljøet som kan stille seg bak, selv om det slett ikke er full enighet. Det som gjør at KrF i Hodne og Hovdelien kanskje kan finne støtte for en gjeninnføring av prosentregelen, er at ingen av dem knytter spørsmålet om likeverdig behandling av religioner og livssyn til spørsmålet om kvantitet. Et slående trekk ved debatten er imidlertid at det er mange fagfolk med ulik fagbakgrunn som ser problemet IKO peker på: En gjeninnføring av prosentregelen gjør det vanskelig å sikre hensynet til likeverdig behandling av religioner og livssyn, og det truer profilen til et samlende fag.

Debatten bekrefter noe den omtalte Klassekampkronikken var inne på, både skolefag og samfunn har endret seg siden prosentregelen forrige gang gjaldt. Det som mange anså som rimelig den gang, har mindre oppslutning i dag, selv i fagmiljøer som KrF tidligere har kunnet regne med støtte fra. Dette betyr at Kunnskapsdepartementet nå har en utfordrende oppgave foran seg. Den blir ikke lettere av den spinkle politiske forankringen som politisk hestehandel gir. Senest i vår fremmet KrF forslag i Stortinget om å gjeninnføre prosentregelen i RLE-faget uten å få støtte fra andre enn seg selv.

oak

Holistisk Forbund

Holistisk Forbund er en livssynsorganisasjon som vil fremme og ivareta individers og gruppers rett og mulighet til å søke og utøve sitt eget livssyn.

Begrepet holisme stammer fra det greske *olos* som betyr hel. Holisme innebærer en erkjennelse av at alt i universet er forbundet og en del av samme åndelige virkelighet. Troen på at det finnes en ikke-materiell virkelighet er det eneste som kanskje kan kalles et dogme i vårt livssyn. Utover dette kan enkeltmedlemmer ha forskjellige trosoppfatninger inkludert i sitt syn på livet. Det kan for eksempel være tro på reinkarnasjon eller oppfatningen om at døden er en terskel til en åndelig bevissthet. Holistisk praksis betyr å tenke helhetlig og å ta ansvar, både kollektivt og individuelt for Jorden og alt levende. Holistisk forbund består av åndelige fritenkere som har et felles syn på viktige samfunnsspørsmål.

Holistisk forbund fyller tomrommet mellom naturvitenskap/ateisme og religionene. Vårt livssyn preges av romslighet uten at vi godtar elementer fra andres tros- eller livssyn som går på tvers av menneskerettigheter.

Holistisk forbund innser behovet for individuelt tilpassede ritualer ved overgangen i livet. Vi tilbyr derfor navnedag, konfirmasjon, vigsel og gravferd. Ritualene kan også benyttes av ikke-medlemmer. Vi opplever en stor interesse for å kunne delta i utformingen av ritualer. Konfirmasjon foregår i de store byene i Norge og følger en plan med ni undervisningskvelder samt en visjonshelg, etterfulgt av konfirmasjonsavslutning.

Holistisk Forbund mener det er behov for en etisk fornyelse og utvikling på flere nivåer i samfunnet. Dette gjelder både politiske og økonomiske systemer, mellommenneskelige relasjoner og åndelig forståelse. Vi vil at økonomiske og politiske strukturer skal være basert på en helhetstenking og en kjærlighet til alt liv.

Holistisk Forbund ønsker å styrke det enkelte individs rett og frihet til stadig dypere forståelse av helheten uten at vi sier noe om hva som er det eneste sanne og riktige.

Vi stiller oss bak initiativ som the Earth Charter, FNs menneskerettigheter, økologisk landbruk og andre bærekraftige tiltak.

Hjemmesiden til Holistisk Forbund: www.holisme.no

Patrik Swanstrøm (f. 1964)

- organisasjonsekretær.
- E-post: sekretaer@holisme.no

Tor Aleksandersen (f. 1949)

- leder av Holistisk Forbund
- E-post: leder@holisme.no

8. november forsvarte Dag Norheim sin avhandling *Sources of Moral responsibility – Emmanuel Levinas and the Ethical Discourse on Self and Other*.

Kilder til moralsk ansvar

Siktemålet med avhandlingen som faller i tre deler, har vært å klarlegge og drøfte ulike kilder til moralsk ansvar, ut fra den grunnleggende overbevisning at ansvar utgjør kjernen i enhver etisk undersøkelse. Hos Levinas er ansvaret ikke noe et suverent (autonomt) jeg velger (eller ikke velger) å påta seg: I stedet er ansvar noe som tilskrives jeg'et av den andre.

Hos Levinas er den etiske relasjonen til den Andre grunnleggende ensidig og asymmetrisk. Den Andre har absolutt prioritet. I sine fenomenologiske analyser søker Levinas å beskrive den etiske appellen som utgår fra den Andres ansikt.

Levinas tenker at etikken ikke kan forankres hverken i den klassiske metafysikk, i ontologien, eller i en fornuftsbasert tenkning à la Kant; etikken er for Levinas en første filosofi. I ansiktets betydning leser Levinas en etisk appell som stiller spørsmålsteget ved det kunnskapshegemoni subjektet søker gjennom å redusere all annethet til det Samme. Denne reduksjonen hevder Levinas gjør vold mot den Andres unike annerledeshet.

Ansiktets språkløse henvendelse betyr noe, det utgjør en appell om ikke å ta liv. Den Andres ansikt utstråler en autoritet uten makt, en autoritet som setter spørsmålsteget ved det suverene subjekts bekreftelse av egen makt og frihetsutfoldelse. Den Andre møter subjektet som irreduktibel annethet, og denne annethet konstituerer subjektets ansvar. Ansvaret blir et ansvar for det som faller utenfor den væren hvor subjektet er i sentrum.

I mine analyser av det moralske rom som Levinas etablerer, argumenterer jeg for at dette rommet kan analyseres både langs en romlig og en tidslig akse. Her skal det sentrale begrepet *proximite* (nærhet) ikke forstås som romlig, fysisk eller mental nærhet. Slik jeg tolker Levinas' tekster betegner *proximite* et uformidlet, umediert og dermed direkte møte med den Andre. I avhandlingen sammenligner jeg Levinas' tenkning med Løgstrups begrep om den etiske fordring. Hos Løgstrup er denne fordringen stum og anonym. Det vil si at den ikke kan identifiseres med den Andres uttalte krav til meg. Fordringen innebærer egentlig bare en fordring om å ivareta det liv som jeg holder i min hånd, dvs det liv jeg har ansvar for.

Også tidsdimensjon er løst fra et «her og nå». Det er som om den Andres annethet bryter opp den historiografiske tid og åpner opp for en tidsdimensjon uten

opprinnelse. Hos Levinas finner det etiske møtet sted i det han kaller anakroni, dvs. en tid som ikke lar seg ordne, eller plassere kronologisk.

På samme måte som hos Løgstrup møter vi hos Levinas en tanke om at appellen fra den Andre utgjør en taus fordring. Det blir opp til meg å gi fordringen munn og mæle, for å låne et uttrykk fra Løgstrup. Dette innebærer at subjektet står overfor en tolkningsoppgave. Ved å stille spørsmålet om tolkning og moralsk dømmekraft beveger vi oss over fra spørsmålet om konstitusjonen av moralsk ansvar til spørsmålet om «moral agency», altså den moralske aktør. Vi flytter oss fra det moralske rom Levinas tegner gjennom møtet med den infinitt Andre, og går inn i det rom som jeg metodisk avgrenser gjennom begrepet om den konkrete Andre. I avhandlingens andre del låner jeg perspektiver og innsikter fra den kommunitariske tradisjonen i filosofien, først og fremst fra Charles Taylor og Alasdair MacIntyre.

Hensikten er å diskutere den konkrete Andre som en kilde til moralsk ansvar. Kommunitarismen tillater meg å betrakte ansvar innenfor en konkret historisk kontekst som aktualiserer betydningen av livsfortellinger (det narrative), følelser, verdievalueringer og generelt spørsmålet om «det gode liv». I denne delen av avhandlingen argumenterer jeg for at ansvar utøves i anvendelsen av moralsk dømmekraft, formidlet gjennom et spekter av historiske kilder.

I avhandlingens tredje del utvider jeg perspektivet fra den moralske dømmekraft på individ-, eller subjektnivå, og undersøker ansvarets betydning innenfor Habermas' intersubjektive diskursetikk. Jeg mener Levinas ikke kommer til rette med spørsmål knyttet til en tredje part, dvs. hvordan man oppretter normativt gyldige løsninger på rettferdighetsspørsmål. Habermas' diskursetikk er et forsøk på å utvikle en modell for utøvelse av intersubjektiv dømmekraft.

I min drøftelse av Habermas' diskursetikk argumenterer jeg for at deltagelsen i dette kommunikasjonsfelleskap kan betraktes som en praktisk utøvelse av ansvar. I diskursen settes subjektet under et krav om å lytte til den Andres argumenter. Diskursen kan på den måten ta opp i seg og ivareta perspektiver som den enkelte ikke er i stand til å overskue. Slik sett fungerer diskursen også som en læringsprosess hvor både den enkelte og fellesskapet blir i stand til å se ting fra den Andres ståsted. Og dette sammenfatter langt på vei min overordnede tese om betydningen av ansvaret for den Andre. Ansvaret består i å la den Andre komme til orde, og å være beredt til å la den Andre utgjøre en forskjell.

Dag Norheim (f. 1963)

- fførsteamanuensis, Høgskolen i Bergen.
- E-post: Dag.Norheim@hib.no

Nåde og barmhjertighet

Lars Gunnar Lingås

I diktet "Mea Maxima Culpa" skriver Jens Bjørneboe:

*Hvem er et menneske som ikke vet:/Vi trenger nåde og barmhjertighet!
Jeg vet ikke hvor jeg har hørt det sist:/Hvem er et menneske og ikke skyldbevisst?*

Bjørneboe roper på nåde og barmhjertighet som svarene på at "av jorden har vi gjort et slakterhus", som er hans triste erkjennelse av menneskets historie i vår egen tid. Disse to verdiene er historisk sett, spesifikt kristne. Selv om kristendommens representanter nok har vært medskyldige i å gjøre jorden til et slakterhus, var det snekersonnen fra Nasaret som målbar budskapet om nåde og barmhjertighet.

Forsoning, nåde og barmhjertighet har en indre logisk sammenheng. Man kan ikke gi tilgivelse uten å vise nåde. Man kan ikke forsones uten barmhjertighet. Og disse verdiene er uforenlige med løgn og usannhet – derfor hadde sannhetskommisjonen regien for forsoningsarbeidet i Sør-Afrika i oppgjøret med apartheidsregimets bestialitet.

Vi livssynshumanister kunne i større grad annektere disse verdiene i smått og stort. Vi bør tillate oss å sette pris på – og å sette navn på – dem, gjerne i respekt for deres historiske opphav i kristen etikk, men i første rekke i respekt for deres betydning og aktualitet i en verden preget av konflikter mellom kulturer, nasjoner, grupper og enkeltmennesker.

Det er et skille i forståelsen av nåde og barmhjertighet. I humanisme som livssyn vil nåde og tilgivelse utspringe fra mennesket selv – og det alene. I kristen tro utspringer nåde og tilgivelse i siste instans fra Gud. Jeg tror som livssynshumanist på min iboende menneskelige evne til å lytte til hjertet i min barm, fordi jeg gjenkjenner Den annens sårbarhet i min egen, og fordi jeg er disponert for empati og omsorg for de som trenger meg blant mine medmennesker.

Jeg vet ikke om jeg fylles av misunnelse over troen på at nåden og barmhjertigheten kan finne en kilde utenfor meg selv. Når jeg selv ikke strekker til, vil jeg nok stundom ønske at jeg kunne bruke en slik kilde. Jeg er, som Sartre sier det, "dømt til frihet" og må hente fram disse verdiene i meg selv når jeg møter mennesker som trenger min nåde og barmhjertighet. Da har jeg saktens en mer krevende vei å gå enn mine troende venner.

En ting forener oss uansett: Vi er mennesker, og "Hvem er et menneske og ikke skyldbevisst?"

Lars Gunnar Lingås (f.1947)

- førsteamanuensis ved Høgskolen i Vestfold, tidligere generalsekretær i Human-Etisk Forbund.
- E-post: lingas@etikk.net

Jainismen

– noen introduserende glimt

Knut Aukland

«Jainismen» vil for folk flest være en ukjent betegnelse. Likefullt viser det til en indisk religion med en historie som strekker seg over minst 2 500 år og som dermed er en av de eldste nålevende religioner på planeten. Men først, hvordan uttales navnet på denne religionen? J'en i jainismen skal uttales som *dsj*, eller slik j'en i det engelske ordet *jump*. En tilhenger av jainismen kalles en *jain*, og ifølge den indiske folketellingen fra 2011 er det i dag i omkring fem millioner jainer i India.

Akkurat som buddhisme er avledet av *buddha* (den oppvåkne), er jainisme avledet av *jina* (seierherren), betegnelsen som gis de enestående individer som oppnår nirvana. Frelsen består i å unnsnippe stadig gjenfødelse ved hjelp av askese som stopper ny og utdriver gammel karma. Det er denne religionen som nå for første gang er ført i pennen på norsk i to nye utgivelser (se anmeldelser i dette nummeret av Religion og livssyn). Med andre ord, religionslærere har nå en helt fersk mulighet til å inkludere jainismen i sin undervisning. Med dens syn på karmadoktrinen og radikaliserings av ikkevoldsidealet har den en særegen plass i religionshistorien.

Ikkebeskadigelse og askese

Jainene er mest kjent for sin konsekvente ikkevoldsideologi som blant annet hadde en viss innflytelse på Mahatma Gandhi, og via ham, den norske filosofen Arne Næss. Ikkebeskadigelsen (*ahimsa*) retter seg ikke bare mot medmennesker, men alle medskapninger, inkludert planter og mikroskopiske livsformer i ild (!), jord, luft og vann. Jainene er kjent for sine pleiehjem for skadede dyr, eksemplifisert av fuglesykehuset ved det Røde Fort i Delhi. Samtidig har dette fokuset gjort jainer til naturlige abortmotstandere og jainkvinner har ved flere anledninger arrangert demonstrasjoner mot abort.

Jainsimen praktiseres av et religiøst felleskap bestående av omvandrende nonner og munk, og lekfolk som utgjør det store flertallet av jainer. I samhandlingen mellom dem gir lekfolket fysisk føde til munke- og nonnestanden i bytte mot åndelig føde. Ikkevoldsutøvelse handler for lekfolk om å strekke seg etter idealer snarere enn å følge regler og forbud. Jainer flest er vegetarianere, men de frommeste vil i tillegg forsøke å unngå visse grønnsaker som løk og potet hvor det antas at svært mange små livsorganismer går tapt i innhøsting, tilberedelse og fortæring.

Munk og nonne følger strenge regler for å minimere skadeomfanget av deres livsførsel, herav det ikoniske bildet av munk og nonne som feier vekk insekter på sin vei for ikke å skade dem. Fordringer om avkall på verdslige goder står sentralt, noe som også betyr at asketer ikke kan vaske seg selv. For de som har støtt på en jainmunk i

India tilhørende digambaraskolen er likevel det mest påfallende at de ikke bærer klær, derav navnet *digambara* som betyr «himmelkledd».

Fysisk karma og kontrollert død

Bak den fokuserte livsførselen ligger jainenes forståelse av karma som en fysisk substans, en form for støvpartikler som i samsvar med ens handlinger kleber seg fast til og forringer sjelen samt våre sjelsevner. Her sammenlignes sjelen stundom med en fuktig klut som lett blir skitten. Mens man i buddhismen kan snakke om en sinnelagsetikk, har man i jainismen understreket at også utilsiktet beskadigelse av levende organismer vil få negative følger.

Denne nokså mekaniske logikk er tatt til sitt ytterste i en særegen teknikk for å komme døden aktivt i møte, kalt *sallekhana*. Teknikken består i en gradvis minimering av fysisk bevegelse samt inntak av føde. *Sallekhana* er den mest heroiske måten å dø på for jainene og en ideell avslutning på en asketisk karriere.

Virkelighetens mangesidige natur

Mange framhever *anekantavada* (læren om virkelighetens mangesidige natur) som jainismens mest betydelige filosofiske bidrag. I all korthet postulerer den at sannhetsgehalten i ethvert utsagn må ses som relativt til perspektivet dette utsagnet sies fra. Slik har jainene kunnet inkorporere utsagn fra ulike filosofiske skoler i et overordnet system som de i en pedagogisk lignelse sammenligner med seks blinde menn som holder på hver sin del av en elefant mens de krangler om hvem som har det riktig inntrykket av hva en elefant er. Jainismen representeres ved den forbipasserende vismannen som påpeker at de alle har delvis rett.

Tips til flere undervisningsressurser:

I tillegg til de to nye bøkene på norsk som anbefales, finnes det gode ressurser på Internett.

Victoria Albert Museum har lagt ut en rekke flotte bilder av religiøse gjenstander og utøvere samt gode innføringsartikler. Alt materialet er beregnet for lærere: www.vam.ac.uk/page/j/jain-learning-resources/ (lastet ned 13. november 2013).

(Ikke gå glipp av muligheten til å spille stigespillet som har sin opprinnelse fra India og jainene: www.vam.ac.uk/vastatic/microsites/1414_jain/snakesandladders/ (lastet ned 13. november 2013).

BBC sin side gir en ryddig og grunnleggende innføring i ulike sider ved jainismen: www.bbc.co.uk/religion/religions/jainism/ (lastet ned 13. november 2013).

Jainpedia (www.jainpedia.org) er en nettbasert encyklopedi under utvikling som har en egen ressurside for lærere: www.learnjainism.org/index.html (lastet ned 13. november 2013).

The Last Life of Nirmala er en 52 minutter lang film om Nirmala som blir initiert som nonne. Filmen har engelsk tale, men ikke tekst: www.youtube.com/watch?v=j-1YQ8bHb4 (lastet ned 13. november 2013).

Knut Aukland (f. 1984)

- stipendiat ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- E-post: Knut.Aukland@ahkr.uib.no

Jainismen – utdrag fra Uttarādhyaṇa sūtra

Uttarādhyaṇa sūtra er en av de eldste kanoniske tekstene i jainismen. Selv om jainismen er kjent som en fredfull religion med ikkevold som det høyeste idealet, ser vi her hvordan krigssymbolikk brukes til å beskrive frelsesveien. De opplyste læremestrene som tilbes i jainismen, kalles derfor jinaer som betyr "seierherrene".

Uttarādhyaṇa sūtra består av 36 læreleksjoner og har trolig opprinnelig har vært beregnet på ferske munkene. Den kan derfor egne seg som en innføring i jainismens forestillingsverden. Tekstutvalget under er hentet fra niende leksjon. Utvalget er gjort av stipendiat Knut Aukland ved Universitetet i Bergen, som også har omtalt jainismen på de to foregående sidene.

Ordforklaring: Trefoldig i vers 20 viser til den trefoldige voktingen av ens sinn, ens tale og ens kropp.

«Man skal gjøre troen til ens festning; askese og makt over sansene til boltene i dens port; og tålmodighet til dens solide bymurer som – når den voktes trefoldig – er ugjennomtrengelig. (20)
Man skal gjøre ytelse til ens bue; påpasselighet med hvor man trår til dens buestreng; og tilfredshet dens høyeste punkt. Så skal man spenne denne buen med sannhet. (21)
Når man så har knust fiendens rustning – karma – med askesen som ens pil, da blir vismannen krigens seierherre og settes fri fra gjenfødselsens strøm.» (22)

«Selv om en mann har beseiret tusener på tusener av hærer som er vanskelige å slå, så er det en større seier for ham hvis han alene beseirer sitt eget selv. (34)
Kjemp med deg selv! Hva er vitsen med å kjempe mot ytre fiender? En som alene beseirer seg selv, oppnår lykke. (35)
De fem sansene, sinne, stolthet, villfarelse og griskhet – selvet er vitterlig vanskelig å beseire! Men når man har beseiret selvet, da har man beseiret alt.» (36)

«Nytelser er som spyd. Nytelser er som gift. Nytelser er som giftige slanger. De som søker nytelser vil ikke få dem, men ender på et fryktelig sted. (53)
Grunnet sinne og stolthet vil de falle ned i helvete, i de laveste gjenfødsler. Deres fremgang vil forhindres av villfarelse, og de vil oppleve tofoldig frykt, i denne verden og i neste.» (54)

Tekstene er oversatt av Jens W. Borgland og er hentet fra Jens W. Borgland (red.): Jainismen, Verdens Hellige Skrifter, Bokklubben 2011. Vi takker forlaget for tillatelse til å trykke tekstutvalget.

Religionsundervisning på Island i en förändrad situation

Gunnar J. Gunnarsson

Det isländska samhället är i förändring. Det har påverkat religionsämnet i skolan. Med en ny lag år 2008 ändrade man ämnets namn från "kristendomskunskap, etik och religionskunskap" till "religionskunskap" och i en ny läroplan från år 2013 blev religionsämnet en del av läroplanen i samhällskunskap. Vad kommer det att innebära för religionsundervisningen?

Samhälle i förändring

Det isländska samhället har utvecklats sig från att ha varit ett relativt homogent samhälle under större delen av det 20:e århundradet till ett mer sekulariserat och pluralistiskt samhälle i början av det 21:a århundradet. År 1995, för knappt tjugo år sedan hade den lutherska folkkyrkan 91% av befolkningen som medlemmar, och antalet registrerade religiösa organisationer var 17. De två senaste decennierna har det homogena samhället förändrats och till landet kommer kontinuerligt fler invandrare med annan etnisk, kulturell och religiös bakgrund. Statistik över hur stor del av landets befolkning som har annat medborgarskap än isländskt visar tydligt den utvecklingen under de senaste åren. År 1995 utgjorde de mindre än 2% av befolkningen, men år 2012 var antalet över 6%. Utvecklingen mot ökad pluralism visar sig också i att mot slutet av 2012 tillhörde 76% av den isländska befolkningen den lutherska statskyrkan och nu finns det 39 registrerade religiösa organisationer. Utvecklingen visar också att allt fler väljer att stå helt utanför religiösa organisationer (1,5% 1995, 5,2% 2012). Under 2013 har lagstiftningen också gjort det möjligt för icke-religiösa livsåskådningsorganisationer att registreras på samma sätt som religiösa organisationer. Nu har Sidmennt, det isländska humanistiska förbundet, blivit registrerat på det sättet. Dagens religionsundervisning står uppenbarligen inför det pluralistiska och mångkulturella samhällets utmaningar.

Religionsämnets utveckling

Utvecklingen av skolans religionsundervisning på Island har under det 20:e århundradet gått i takt med utvecklingen i andra nordiska länder. Under första 20 åren efter den första folkskolelagen år 1907 var det bland annat skolans roll att ta hand om katekesundervisningen i sin kristendomsundervisning. Det innebar att undervisningen var konfessionell. Men i ny lagstiftning år 1926 blev det skolans uppgift att fortsättningsvis undervisa i bibelkunskap och kyrkan skulle själv ta hand om katekesundervisningen. I enlighet med lagen och den följande läroplanen år 1929 skulle barnen läsa utvalda bibelberättelser med förklaringar, särskilt om Jesu liv och lära, samt lära sig några psalmer. En

ny folkskolelag från 1946 och läroplan från 1960 medförde bara mindre förändringar. Däremot blev det färre antal timmar i kristendomsundervisning i folkskolan. Det är tänkvärt att se att man i läroplanen från år 1960 betonade att läraren skall hålla i minnet att undervisningen i kristendomsundervisning ska ligga till grund för elevernas tro och moral under hela deras liv samtidigt som läraren måste vara uppmärksam på att eleverna kommer från hem med olika hållningar till kristendomen. Här ser man för första gången i en läroplan för folkskolan på Island att man tar hänsyn till elevernas olika religiösa bakgrund, trots att det ännu endast handlar om olika förståelser av kristendomen.

År 1974 genomfördes en ny lagstiftning för grundskolan som innebar en del förändringar. Ett förslag om att namnet på ämnet skulle ändras till religionskunskap fick dock inget gehör. Istället blev det "kristendomskunskap, etik och religionskunskap." Enligt den nya lagen och läroplanen skulle det också undervisas om andra religioner än kristendomen. Gradvis har tiden till andra religioner än kristendomen ökat. Det ser man i läroplanerna från år 1989, 1999 och 2007. Men tyngdpunkten i undervisningen låg fortfarande på kristendomen.

Utvecklingen fortsatte under de senaste åren. År 2008 ändrade man namnet på ämnet till religionskunskap och i en ny läroplan från 2013 blev religionsämnet en del av samhällskunskapsämnet tillsammans med geografi, historia, sociologi, etik och livskunskap. I läroplanen läggs det vikt vid undervisningen om världens huvudreligioner och det grundas på att det isländska samhället ständigt blir alltmer pluralistiskt. Att religionsämnet inte längre har sin egen läroplan utan blir en del av ett större ämnesområde som samhällskunskap innebär en risk för att ämnets innehåll förloras.

Religionsämnets utmaningar

Den ökade pluralismen i det isländska samhället har lett till att religionerna har kommit i fokus på ett nytt sätt och många talar om ett ökat behov av undervisning om religion. Därför är det viktigt att stötta lärarna att utveckla kompetens för en ny situation när samhället blir alltmer mångkulturellt. Religionsämnets mål, innehåll och metoder är viktiga diskussionsämnen i en förändrad situation. Man kan räkna med att kristendomen även framledes kommer att utgöra en viktig del av undervisningen. Men hur påverkar det undervisningen att det inte längre är givet att en majoritet av eleverna tillhör folkkyrkan; att det nu finns alltför invandrare som tillhör andra religioner än kristendomen; och att icke-religiösa organisationer nu kan registreras och att 5 – 6% av befolkningen står utanför alla religionssamfund?

Den svenske teksten er språklig bearbejdet av Nils-Åke Tidman.

Gunnar Gunnarsson, (f. 1950)

- Ph.D., Universitetet på Island
- E-post: gunnarjg@hi.is

I denne spalten dykker vi ned i tidsskriftarkivet på utkikk etter artikler med relevans for dagens nummer.

Om Kierkegaard og om jødisk identitet

Kierkegaard-året er i ferd med å ebbe ut, uten at jubileet fikk noe nedslag i spaltene våre. For å bøte på denne mangelen henter vi denne gang opp artikkelen **"Silkesnoren. Om kjærlighetens irrganger i Søren Kierkegaards filosofi"** skrevet av Kierkegaardkjenneren **Marius Timmann Mjaaland** og trykt i Religion og livssyn i 1/2007, s. 25-30.

Artikkelen drøfter kjærlighetsbegrepet hos Kierkegaard og reflekterer blant annet over Sørensen forhold til Regine og historien om Abraham som skal ofre sin sønn Isak, for å ende opp i hans store bok om kjærligheten fra 1847, *Kjærlighedens Gjerninger*. Denne utgivelsen er en del av denne kristne filosofens oppbyggelige forfatterskap med variasjoner over det dobbelte kjærlighetsbudet. Her møter leseren, skriver Mjaaland, en kristen forståelse av kjærlighet, men "ikke som en eksklusiv tanke om at kristendommen tenker annerledes om kjærligheten enn alle andre. Tvert imot, ved Kristi kjærlighet viser det hva sann kjærlighet er, i alle dens former og skikkelser" (s. 30).

Forkynnelse har ikke tidligere blitt direkte tematisert i Religion og livssyn. Det er også første gang to rabbinere skriver i det samme nummeret. En norsk jøde med et langt mer distansert forhold til religion var psykiateren Berthold Grünfeld (1932-2007). **Berthold Grünfelds** artikkel **"Min jødiske identitet"** ble publisert i Religion og livssyn 4/1994. Dette er en formidende tekst der Grünfeld kombinerer sin fagkunnskap om identitet og identitetsutvikling med en refleksjon over jødedommens bidrag til europeisk kultur og hvordan han forstår jødedommen som religion. Det er noen vanskelige faguttrykk her, men i det store og det hele er dette en tekst også mange elever vil kunne ha glede av.

Artiklene til Mjaaland og Grünfeld ligger nå ute på tidsskriftets nettsted: http://www.religion.no/?page_id=175

oak

Jainismen: En innføring

Geir Winje

Vi har fått en slags religionskanon i Norge. Visse religioner hører liksom med i alle oversikter, mens andre gjerne utelates. Det henger til dels sammen med hvor mange registrerte tilhengere de har i Norge, men ikke bare. Jødedommen inngår for eksempel i kanon, selv om det er godt under 1 000 medlemmer i landets to synagoger til sammen. En av de religionene som ikke nevnes i lærebøkene, er jainismen. Den er sentral og godt synlig i den indiske religionsfamilien av i dag, og har historisk sett hatt stor innflytelse på både hinduismen og buddhismen. Samtidig er det færre enn 50 jainister i Norge, så det er forståelig at den ikke dominerer i skolefagene RLE og religion og etikk. Lærere og andre som vil utvide sine kunnskaper om Østens religioner, bør imidlertid sette seg inn i denne religionen, både fordi den kaster lys over hinduismen og buddhismen, og fordi den er interessant i seg selv.

Etter mitt syn egner Internett seg som kunnskapskilde for både elever og lærere, så sant de er kritiske lesere. Men selv om vi finner mye stoff på Wikipedia og andre nettsteder, kan det ikke erstatte den gode fagboka. Knut Jacobsen har nylig utgitt *Jainismen: religion, historie og ikkevold* (Cappelen Damm 2013), som – i likhet med *Sikhismen: historie, tradisjon og kultur* (Høyskoleforlaget 2006) – gir en relativt kort og poengtert innføring i de viktigste sidene ved en religion det for øvrig skrives lite om. I tillegg til kapitler om historisk bakgrunn, ulike retninger, lære, tekstgrunnlag, ritualer og symboler, inneholder boka en kort introduksjon, tidslinje, en liten ordliste, og selvsagt litteraturhenvisninger. Den er med andre ord skreddersydd for en religionslærer som sitter på enkelte tilfeldige kunnskaper, og som trenger en faglig oversikt å plassere dem i.

De tilfeldige kunnskapene jeg sikter til kan for eksempel være at jainistene går med munnbind og feier veien foran seg ren for insekter og kryp. Ikkevold står sentralt og tolkes strengt. Noen har fått med seg William Dalrymple: *Nine Lives: in Search of the Sacred in Modern India* (2006), der vi blant andre møter en jain-nonne som sulter seg til døde. Andre har kanskje besøkt jain-templer, som kan ligne på hindutempler, eller sett statuer eller bilder av jinaene, som kan ligne på buddhaer. Jina betyr «seierherre» og er en av flere betegnelser på de 24 tirthankaraene («vadestedsberederne») som ifølge jainismen har latt seg føde og delt sin innsikt med menneskeheten i den inneværende tidsalder. Til forskjell fra buddhismens buddhaer er jainismens jinaer gjerne fremstilt med et symbol (Sri Vatsa) på brystet, slik også Vishnu og enkelte hinduguder assosiert med ham, noen ganger er.

Jacobsens bok hjelper leseren å etablere en logisk sammenheng mellom slike kunnskapsbrokker, og viser også hvor mangfoldig denne religionen er. Den er så mangfoldig at mye av det vi har hørt om jainismen viser seg å gjelde kun for enkelte retninger. Den viktigste innsikten *Jainismen* gir, er imidlertid hvor mye som er felles mellom religionene med indisk opphav. Boka er illustrert, stort sett med Jacobsens egne fotografier, som viser hvordan blant annet templer og symbolspråk har et nært slektskap til hinduismen og buddhismen. Det er også interessant hvordan Mahatma Gandhi, som ofte fremstilles som et hinduisk idealmenneske, på mange måter representerer jainistiske verdier. Jeg får litt den samme følelsen av å lese denne boka som jeg får av å lese Per Kværnes bøker om tibetansk religion: Mye av det jeg trodde var unikt for nordlig buddhisme viser seg å være like sentralt i religionen bon.

Norske lærere står ofte i klasserommet og forteller elever og studenter om religioner som strengt tatt ikke finnes utenfor lærebøkene. Vi plasserer religionene i båser, slik at vi skal kunne skille dem fra hverandre, og når noen blander dem, kalles det synkretisme eller nyreligiøsitet. Men religionene kan ikke skilles fra hverandre på denne måten. Det kunne de heller ikke rundt 500 f. Kr., da jinaen Mahavira levde samtidig med Buddha og andre innflytelsesrike indiske aktører.

Knut A. Jacobsen: *Jainismen: religion, historie og ikkevold*, Cappelen Damm Akademisk 2013, 128 sider.

Geir Winje (f. 1955)

- instituttleder, institutt for humanistiske fag og samfunnsfagsdidaktikk, Høgskolen i Vestfold.
- E-post: Geir.Winje@hive.no

Jainismens hellige skrifter: En reise fra helvete til nirvana

Knut Aukland

I 2011 ble *Jainismen* utgitt som en del av serien *Verdens hellige skrifter*. Utstyrt med en opplysende introduksjonstekst samt en rekke orginaltekster oversatt av Jens W. Borgland, er utgivelsen intet mindre enn den første norske boken noensinne som i sin helhet er viet til jainismen.

Jainismen har sin opprinnelse fra samme sted og miljø som buddhismen og deler med den en rekke grunnantagelser omkring karma, samsara og nirvana, men har ulike syn på disse. Deres historiske skjebner er svært ulike. Buddhismen spredte seg med tiden utover Asia for siden å forsvinne helt i India. Jainismen har derimot eksistert som en ubrutt tradisjon i India helt frem til i dag, samtidig som den aldri har oppnådd den popularitet og oppmerksomhet som buddhismen har fått i Vesten.

Det første som slår en ved *Jainismen*, er selve bokomslaget. Det er nemlig utstyrt med en svastika. Svastikaen regnes som et lykkebringende symbol i India, men blant jainer benyttes den også til å symbolisere de fire ulike gjenfødelses-skjebner (i helvetes-rikene, himmelrikene, dyre- og planteriket, eller som menneske). Over svastikaen plasserer jainene tre prikker som symboliserer de tre juvelene; rett tro, kunnskap og livsførsel. Over disse finner man en liggende halvmåne og en øverste prikk som symboliserer frelsen, nirvana, i jainismen også tenkt som et fysisk sted. I sin helhet representerer jainenes svastika selve frelsesveien.

Jainismen består av til dels svært ulike tekster oversatt direkte fra orginalskriftene. I åpningsteksten «Kalpasutra» får vi historien om Mahavira som av religionshistorikere gjerne regnes som stifteren av jainismen, men som av jainer selv regnes som den siste i en uendelige rekke opplyste læremestre som har forkynt den jainistiske frelsesvei. Slike læremestre kalles på godt norsk *vadestedsmakere* (tirthankara). Jainene ser det å tre ut av gjenfødelsens elv – *samsara* – som det sentrale eksistensielle problem for mennesket. Mahavira gav oss derfor et vadested, en frelsesvei til å komme ut av denne strømmen.

Den påfølgende teksten – «Uttaradhyayana sutra» – var antakelig rettet mot unge nonner og munk og gir derfor en god innføring i grunnleggende tankestoff i jainismens frelseslære. Likevel er nok den trettiende leksjon (s. 136f.) av større anvendelse i skoleun-

dervisningen fordi den illustrerer hvordan jainismens frelsesvei skiller seg fra den buddhistiske. Da Buddha preket sin middelvei var det delvis med en kritikk av den type askese som «Uttaradhyana sutraen» anbefaler med særlig fokus på å innskrenke matinntaket. I leksjonen sammenlignes vår sjel med en vanntank, og vannet med karma: Frelsesveien består i å stoppe vanntilførselen og tørke ut det oppsamlede vann, med andre ord å rense vekk oppsamlet karma og sørge for at man ikke tiltrekker ny karma.

I undervisningssammenheng kan det være interessant å utforske de ulike nyansene i karmalæren slik den kommer til uttrykk i hinduismen, buddhismen og jainismen. Jainene skiller seg ut ved at [1] karma tenkes som en type materie som kleber seg på sjelen, [2] intensjonens rolle gis svært liten betydning i de eldste jaintekstene sammenlignet med i buddhismen (selv om uforsiktighet snart ble trukket inn som en viktig faktor), og [3] karma-doktrinen fungerer strengt individualistisk og mekanistisk - i jainlæren ble det aldri åpnet opp for at karma kunne overføres til andre eller overstyres av gudenes inngripen (jmf. s. 116 v. 23–4).

Et slikt strengt mekanistisk og individualistisk rammeverk for karma-doktrinen har gitt helvetesforestillinger en særlig aktualitet i jainismen. Borgland inkluderer også i sin bok en tekst med beskrivelser av de jainistiske helvetenes bestialiteter (s. 144f.) som langt overgår den velkjente helvetestalen til vår egen Ole Hallesby

De påfølgende småfortellingene gir et forfriskende bilde av en religion som hovedsakelig assosieres med streng askese og ubøyeelig fokus på ikke-beskadigelse (*ahimsa*), populært eksemplifisert ved asketen som feier bort insekter for ikke å skade dem. De vitner om en mer livsbejaende forteller glede som har gjort jainene kjent som Indias historiefortellere. Kanskje ligger nøkkelen til jainismens suksess vis-a-vis buddhismen nettopp her.

Den norske filologstand har ikke hatt for vane å yte jainene den respekt Borgland har gjort med denne lille filologiske bragd av en bok. Bergensfødte Christian Lassen argumenterte i 1861 for at jainismen var en buddhistisk avgreining, mens Sten Konow, i 1946, fjernet alle jainelementer fra sin oversettelse av *En bunt indiske eventyr*, en tekstsamling bevart av jainene. Ikke bare gjør *Jainismen* opp for den «urett» som da ble begått ved at deler av de samme eventyrene er oversatt uten noen narrativ inngripen (s. 210f.), men også ved å gi tilgang til en av verdens eldste religioner på norsk.

Jens W. Borgland (red.): *Jainismen, Verdens Hellige Skrifter*, Bokklubben 2011, 280 sider.

Knut Aukland (f. 1984)

- stipendiat ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- E-post: Knut.Aukland@ahkr.uib.no

Sanselig religion

Ole Andreas Kvamme

Ifølge læreplanen i religion og etikk skal elevene kunne “presentere og drøfte ulike dimensjoner ved religionene: lære, myter og fortellinger, ritualer, opplevelser, etikk, sosial organisering, kunst og materielle uttrykk.” I *Sanselig religion*, utgitt av Verbum Forlag, er det som tittelen antyder, den siste av Ninian Smarts sju dimensjoner, knyttet til kunst og estetikk, som trekkes fram. En tese er at denne dimensjonen har fått økt vekt i religiøst liv i Norge i de senere årene. Samtidig vil boka bote på at de sanselige sidene ved religionen trolig er “undervurdert av tradisjonell religionsforskning” (s. 5).

Redaktørene Anne Løvland, Pål Repstad og Elise Seip Tønnesen er alle tilknyttet Universitetet i Agder. Boka er en del av forskningsprosjektet “Religion som estetiserende praksis” som springer ut av dette miljøet, med noen bidrag fra forskere ved andre institusjoner. Pål Repstad presenterte for øvrig forskningsprosjektet hos oss i 3/2012.

Det er altså en vending i religionsforskningen vi er vitne til her – og den kjenner vi jo igjen i skolen. Ifølge gjeldende læreplanen i religion og etikk skal elevene “beskrive og analysere estetiske uttrykk”, en ambisiøs oppvurdering av den forrige læreplanens mål om å “kjenne eksempler på kunst og arkitektur”.

Sanselig religion består av 42 tekster som alle er det som forordet kaller “smakebiter” av forskningsprosjektet. I tillegg har Pål Repstad skrevet en tre siders innledning og en like lang avslutning. Til sammen er boka bygd opp av 10 kapitler. Bidragsyterne har stort sett fått en dobbeltside til disposisjon, der venstre side er tekst og høyre side et bilde. Organisert religion stilles i forgrunnen, først og fremst innenfor Den norske kirke og frikirkene, med noen oppslag om islam og enkelte skråblikk på nyreligiositet. Det er ikke vanskelig å komme med etterlysninger, begrensningene tydeliggjør at forskningsprosjektet har hatt sitt regionale ankerfeste på Sørlandet.

Utgivelsen bekrefter at estetikk har fått økt vekt gjerne på bekostning av religionens dogmer. Perspektivet er bredt. I de ulike kapitlene er det gitt mye plass til det religiøse rommet. Det kroppslige og det musikalske får interessant nok også oppmerksomhet. I enkelte prosjekter er utøvere intervjuet, som dansere og korsangere. Dette er spennende fordi det overskrider en forståelse av estetikk som ren betraktning.

Dette er forskningsformidling. Redaktørene skriver i forordet at de “har satt seg fore å presentere noen av forskningsresultatene i en allment tilgjengelig form.” Det har redaktørene fått til. De fleste av tekstene kan også leses av elever i den videregående skolen. Stort sett er det beskrivende tekster, mange er fortellende – de viser en tendens, eller et konkret fenomen, nærmest som om også tekst, og ikke bare bilde, er et fotografi.

Sanselig religion består av letteste tekster som gir en rask innføring i et bredt forskningsprosjekt. Det mest slående er likevel hvordan redaktørene har lyktes med å føre tekst og bilde sammen. De utgjør ofte en enhet og inspirerer til å ta bilder i bruk i undervisningen. Dette gjør også boka til stuebordslektyre, den kan ligge framme og være noe å bla i.

Det er altså mye godt å si om denne utgivelsen. Men den reiser også spørsmål om premisene for forskningsformidling. I all forskning er det nødvendig å klargjøre grunnbegreper og reflektere over metodiske begrensninger, forskerens eget blikk inkludert. Dette er en samtale som foregår i et vitenskapelig rom, mellom forskerne. Men, slo det meg under lesningen av denne boka, er det ikke noe av dette som utgjør spenningen i forskningen? Det er en del av plottet, så å si. Uten denne dimensjonen kan formidlingen fort bli litt tannløs, kanskje kan man også spørre seg om det er forskning i egentlig forstand som formidles.

I *Sanselig religion* er både religionsbegrepet og estetikkbegrepet ofte uklart tegnet og det ser ut til at flere ulike forståelser er i omloop blant forskerne. Dette reflekterer vår tids pragmatiske tilnærming innenfor religionsforskningen, men det gjør det ikke mindre kjærkomment med noen klargjøringer. Problemet blir konkret i møte med forskningsprosjektets doble sikte: På den ene siden skal forskerne bote på tidligere tiders unnlattessynd overfor religionens estetiske dimensjon. Samtidig prøver de ut tesen om en vending mot det estetiske i vår tids religiositet. Vil ikke oppvurderingen av forskningsfeltet nærmest med nødvendighet føre til at tesen blir bekreftet? Problemet blir ikke tatt opp i *Sanselig religion*. Det blir det sikkert i prosjektets tyngre forskningsarbeider, men i boka havner problemet i dødvinkelen.

Så skal det legges til at Pål Repstads innledning og avslutning et stykke på vei imøtekommer slike innvendinger. Innledningen klargjør forståelsen av begrepet estetikk og her redegjøres litt bredere for samfunnsendringer i nyere tid. Og avslutningen ser nærmere på forholdet mellom estetikk og makt der også normative perspektiver slipper til.

Med litt mer dunst av svette fra forskernes harde arbeid ville denne boka ha løftet seg fra stuebordet der den så vakkert ligger. Men det var kanskje ikke meningen? Nå må lesere nøye seg med redaktørenes henvisning: “Dersom leserne skulle ønske å gå dypere inn i de emnene som vi gir smakebiter av i denne boka, er det en litteraturliste bakerst med mer grundige, vitenskapelige tekster fra dette forskningsprosjektet.”

Anne Løvland, Pål Repstad og Elise Seip Tønnesen (red.): *Sanselig religion*. Verbum Forlag 2013, 120 sider.

Ole Andreas Kvamme (f. 1965)

- cand. theol., lektor ved Oslo katedralskole.
- E-post: ole.kvamme@oslo-katedral.vgs.no

Returadresse:
Marit Hallset Svare
Granveien 16
7058 Jakobsli

FORENINGSNYTT

Landsmøte

Det innkalles til landsmøte i Religionslærerforeningen fredag 4. april, 2014.

Innkalling til landsmøtet med nærmere informasjon om dagsorden, innkomne forslag osv. kommer på nettstedet www.religion.no i slutten av februar.

(Sett også av tid til jubileumskonferanse med festmiddag lørdag 5. april.)

Demokrati, religion og menneskerettigheter

Bli med på tverrfaglig kurs for religionslærere og samfunnsfaglærere, juni 2014!

FN-sambandet, Religionslærerforeningen i Norge og Institutt for religion, filosofi og historie og Institutt for Statsvitenskap og ledelse ved Universitetet i Agder inviterer til kurs på studiestedet Metochi på øya Lesvos i Hellas 14.-21. juni 2014. Kurset er primært for religionslærere og samfunnsfaglærere på ungdomstrinnet og i videregående skole, og for lærerutdannere.

Programmet omfatter forelesninger, praktiske opplegg for skolen, små teaterforestillinger og tur til Pergamon i Tyrkia. Hovedforelesere vil være Levi Geir Eidhamar fra universitetet i Agder og Rune Berglund Steen fra Antirasistisk Senter.

Fullstendig program, pris og informasjon om påmelding kommer i Religion og Livssyn 1/2014 og på foreningens nettsted www.religion.no

Kontaktpersoner:

Kari Repstad: kari.g.repstad@uia.no

Gunvor Andresen: Gunvor.Andresen@fn.no

Katja Haaversen Westhassel: Katja.Skjolberg@uia.no

Tema: Pilegrimsreiser

Dette undervisningsopplegget egner seg mot slutten av skoleåret, der elevene skal samle tråder og utvikle en helhetsforståelse. Det gir også god øvelse før muntlig eksamen.

Tidsramme: Tre skoletimer. En dobbelttime samt leksetid blir brukt til å arbeide selvstendig med oppgavene. En enkelttime blir brukt til samtale om oppgavene, først i grupper, deretter felles i klassen.

Arbeidsmåte: Individuelt arbeid, gruppesamtale og klassesamtale.

Kompetansemål: Disse kompetansemålene fra hovedområdet religionskunnskap og religionskritikk er mest aktuelle:

- gjøre rede for religionenes geografiske og demografiske utbredelse
- presentere og drøfte ulike dimensjoner ved religionene: lære, myter og fortellinger, ritualer, opplevelser, etikk, sosial organisering, kunst og materielle uttrykk
- drøfte ulike former for religiøs søking i vår tid

Metodetips og kommentarer til opplegget: Vi har sett for oss at den tredje timen munner ut i en felles klassesamtale, men store klasser kan med fordel deles i to. Da kan elevene evt. arbeide på et annet rom med oppgaver i læreboka når de ikke deltar i klassesamtalen.

Det kan være lurt at elevene har tilgang til høretelefoner når de ser filmklippene. Alternativt kan man se klippene i fellesskap først.

Kildene: Kildene er særlig aktuelle i arbeidet med oppgave 2, 3 og 4.

Lykke til med arbeidet!

Tema: Pilegrimsreiser

Dere skal først lese tekstene og se filmklippene som er listet opp i kildelisten. Deretter svarer dere skriftlig på oppgavene. Det dere noterer blir utgangspunkt for gruppesamtaler og klassesamtale neste gang vi møtes.

- 1) Hva er det første du tenker på når du hører ordet pilegrim? Hvilke pilegrimsmål kjenner du til?
- 2) Fortell først om hvor pilegrimsmålene Nidaros, Lourdes og Mekka ligger og for hvem de er pilegrimsmål. Hva er grunnen til at disse stedene er pilegrimsmål?
- 3) Hvilke ulike grunner kan folk ha for å legge ut på en pilegrimsreise?
Hva betyr pilegrimsreisen for personene du møter i kildene?
Hvorfor legger de ut på en slik reise?
I hvilken grad ser de på pilegrimsreisen som en religiøs handling?
Hvilke opplevelser kan de fortelle om i forbindelse med pilegrimsreisene?
Hvilke erfaringer er felles og hvilke er forskjellige?
- 4) Pilegrimsreisen har fått en renessanse i Europa de siste årene. Hva ved vår tid kan forklare dette?
- 5) Filosofen Søren Kierkegaard sa en gang: "Mist fremfor alt ikke lysten til å gå.
Jeg går meg hver dag mitt daglige velbefinnende til, og går fra enhver sykdom.
Jeg har gått meg til mine beste tanker, og jeg kjenner ingen tanke så tung at man ikke kan gå fra den.
Når man således blir ved å gå, så går det nok." Hvor viktig er selve handlingen å gå for pilegrimer, tror du?
Har du selv erfart at det å gå (eller løpe) har hatt en positiv effekt utover treningseffekten?
- 6) Noen fotballfans snakker med ærefrykt om reiser til sin utvalgte klubbs stadion, mens Elvis-fans kan ha sterke opplevelser i Graceland. Hva opplever en Elvis-fan ved å reise til Graceland og en United-fan ved å reise til Old Trafford?
Hva er likhetene og forskjellene mellom en tradisjonell pilegrimsferd og disse reisene?
- 7) Kan du fortelle om en reise som har betydd noe spesielt for deg? Var dette en pilegrimsreise, eller hadde den noen felles trekk med en pilegrimsreise?

Kilder:

Om den rød-grønne regjeringens satsing på pilegrimsleden til Nidaros:
<http://www.nrk.no/trondelag/satsing-pa-pilegrimsledene-1.8385105>

Om Nidaros som pilegrimsmål:
<http://www.nrk.no/skole/klippdetail?topic=nrk:klipp/666757>

Om Lourdes som pilegrimsmål:
<http://www.nrk.no/skole/klippdetail?topic=nrk:klipp/608917>

Mette-Marit om gnagsår m.m.:
<http://www.nrk.no/skole/klippdetail?topic=nrk:klipp/864541>

Knut Olav Åmås om "det mest håpløse opplegg jeg trodde jeg noen gang skulle være med på":
<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/Stadig-flere-gar-pilegrimsvandringer-i-Norge-Jeg-hadde-slett-ikke-tenkt-a-bli-en-av-dem-7268908.html>

Kadafi Zaman om hadj og umrah:
<http://www.nrk.no/skole/klippdetail?topic=nrk:klipp/679253>

To unge muslimer om å reise til Mekka:
<http://www.nrk.no/skole/klippdetail?topic=nrk:klipp/679868>

Siv Hennum Mohseni (f. 1959)

- lektor ved Eidsvoll videregående skole.
- E-post: siv.hennum.mohseni@eidsvoll.vgs.no

Petter Togstad Stige (f. 1977)

- lektor ved Eidsvoll videregående skole
- E-post: petter.stige@eidsvoll.vgs.no